

İKTİSAT TARİHİ

1. ÜNİTE

İktisat Tarihi Biliminin Doğuşu ve Gelişimi

İktisat Tarihinin gelişimi ile ilgili farklı tarihle ileri sürülmüştür. Adam Smith'in meşhur Milletlerin Zenginliği adlı kitabının yayın tarihi olan 1776'dır. Bunun yanında ABD'de Harvard Üniversitesinde William J. Ashley için özel olarak ve dünyada ilk kez bir iktisat tarihi kürsüsünün kurulduğu 1892'dir.

İktisat tarihinin doğuşu **Tarihçi Okula** çok şey borçludur. **En önemli temsilcileri**

1-Gustave Schmoller, 2-Werner Sombart 3-Frederick List olan bu okul Klasik İktisat

*İktisat biliminin **ilk kurucuları** iktisadi düşünce literatüründe **Klasik İktisatçılar** olarak adlandırılırlar.

Tarihçi Okul, Klasik İktisat Okulunun soyut, tümdengelimci, statik, tarih dışı ve gerçekçi olmayan özelliklerini eleştiriyordu.

**Klasik İktisat Ekolünün "Tümdengelimci metoduna" Tarihçi Ekol itiraz etmektedir.

Tarihçi Ekole göre günümüzün iktisadi olgularını açıklayabilmek için tarihsel geçmişin doğru ve ayrıntılı bir analizine ihtiyaç vardır.

Tarihçi Ekole göre bir ülkenin coğrafi koşulları, doğal kaynakları, nüfusunun kültür düzeyi ile ahlaki ve dini tutumları, politik rejimi, iktisadi kurumları gibi bireyin iktisadi davranışları üzerinde geniş ve derin etkilerde bulunan özellikleri tarih içinde zamanla sürekli değişir.

Yeni İktisat Tarihi Okulu mensupları, başta iktisat teorisi olmak üzere toplum bilimlerinin kantitatif yöntemleri ile davranış modellerini tarih çalışmalarına başarılı bir şekilde uygulamışlardır.

1000 yıllarında ise Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra ortaya çıkan ekonomik gerileme nedeniyle Avrupa, kişi başına gelir itibarıyla dünyanın diğer bölgelerinin gerisine düşmüştü.

1820 de dünyanın ekonomik açıdan en hızlı gelişen bölgeleri olan **Batı Avrupa** ve **ABD'nin** kişi başına geliri diğer bölgelerin 2 katıydı. Sanayileşmenin sonucunda ekonomik gelişmenin dinamik olduğu 1820-1998 da dünya nüfusu 5.6 kat artmasına rağmen kişi başına gelir 8.5 katına yükselebilmiştir.

-Batı Avrupa, ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya gibi dünyanın en büyük ekonomilerinde kişi başı gelirlerde artış 19 kata ulaşırken, dünyanın geri kalan bölgelerinde 5.4 katı düzeyinde kalmıştır.

En zengin ülke (İsviçre) ile en yoksul ülke (Mozambik) arasındaki fark 400'e 1 düzeyindedir.

**Günümüz dünyasının en temel ekonomik problemlerinden biri iktisadi gelişmişlik farklılığı, ya da başka bir ifadeyle eşitsiz gelişme olgusudur.

İktisatçıların ve Tarihçilerin İktisat Tarihine Bakışı

İktisat tarihiyle yakından alakalı iki bilim dalı **iktisat** ve **tarih** bilimleridir.

John Clapham iktisat tarihinin "geçmişin sosyal kurumlarının ekonomik yönlerini araştıran" bir bilim olduğunu belirtmiştir.

G. Unwin, iktisat tarihini "yazılı tarih boyunca insanoğlunun içinde bulunduğu iktisadi şartları araştıran";

N. S. B. Gras ise, "iktisadi olayları kronolojik olarak sıralayan ve bu olaylar arasındaki ilişkileri ortaya çıkaran" bir bilim olarak tanımlamıştır.

R. Hicks'e göre, "iktisat tarihi geçmiş çağların uygulamalı iktisadıdır".

Eli Heckscher ise, iktisat tarihinin amacının "kıt ve yetersiz kaynakların insanların amaçları uğrunda çağlar boyunca nasıl kullanıldığının ve bu alandaki değişmelerin insan hayatını ve toplumları ne şekilde etkilediğinin araştırılması" olduğunu belirtmiştir.

İktisat Tarihinin Konusu ve Görevi

**İktisat tarihinin temel görevi, ekonomilerin performanslarında ve yapılarında uzun dönemde meydana gelen önemli değişimleri açıklamaktır.

Günümüzde en yaygın ekonomi örnekleri **milli ekonomilerdir**.

Performans kavramıyla, ne kadar üretim yapıldığı, maliyetlerin ve faydaların nasıl dağıldığı ve üretimin istikrarlı olup olmadığı gibi iktisatçıların da ilgi alanlarını teşkil eden konular kastedilmektedir.

İktisatçılar üretimi sağlayan faktörleri toprak, emek ve sermaye olmak üzere üçe ayırırlar. Ayrıca bu üçünü bir araya getirerek organize etme çabası ve yeteneğini ifade etmek üzere "**girişimcilik**" **dördüncü bir üretim faktörü** olarak kabul edilir.

**Bir ekonomide uzun dönemde toplam üretimde ortaya çıkan değişimin hız ve oranı nüfus, kaynaklar, teknoloji ile sosyal ve iktisadi kurumlar gibi yapısal özelliklerin bir fonksiyonu olarak değişecektir.

Kurumsal Yenilikler

Organize pazarlar, --Madeni para, --Patentler, --Sigorta -Çeşitli teşebbüs

Ekonomik gelişmeyi teknolojik değişimle sosyal ve ekonomik kurumlar arasındaki sürekli mücadele ve gerilimin ürünü olarak gören bir teoriye göre **teknolojik değişim** **dinamik ve ilerletici**, **kurumlar ise değişime karşı dirençli unsurlardır**.

Bir ekonomide uzun dönemde toplam üretimde Değişimin Hızı

Nüfus, kaynaklar, teknoloji, sosyal, iktisadi kurumlar vb. yapısal özelliklerin bir fonksiyonu olarak değişecektir. Nüfus kavramı sadece toplam miktarını değil, aynı zamanda yaş ve cinsiyet bileşimi, biyolojik özellikleri, bilgi ve yetenekleri, vb pek çok özelliğini de kapsamaktadır.

Thomas Malthus uzun dönemde nüfusun kaynaklardan daha hızlı artacağını ve böylece bir kaynak yetersizliğinin kaçınılmaz olacağını ileri sürmüştür.

Malthus'un açıklamasını tersine çeviren **Ester Boserup'a** göre nüfus artışı teknolojik değişimi uyararak kaynakların

geliştirilmesini sağlar.

Teknolojik yenilikler ekonomik değişme ve gelişmenin en dinamik kaynağı olmuştur. Kurumların en önemli sosyal fonksiyonu devamlılık ve istikrara olan katkısıdır.

TARIM DEVRİMİ

Büyümeyi mümkün kılan iki köklü değişim

1- İliki M. Ö. 8. bin yılda ortaya çıkan ve daha önce avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insan gruplarını çiftçi ve çoban toplumlarına dönüştüren **Tarım Devrimi**;

2- İkincisi ise 18. yüzyılda başlayan ve iki yüzyıl içinde dünyanın tarımla uğraşan nüfusunu köklü biçimde azaltarak insanı artan ölçüde hizmet ve mamul mal üreticisi haline getiren **Sanayi Devrimi'dir**.

**Yaklaşık 10.000 yıl önce insanlar yerleşik tarıma geçtiler.Bu gelişme Neolitik Devrime zemin hazırladı.

Tarım Devrimini Açıklayan Teoriler

İnsan niçin, nerede, ne zaman ve nasıl tarıma geçti?Cevabı

1- • Ünlü İlk çağ tarihçisi **Gordon Childe'a** göre, bundan 10 -12 binyıl önce gerçekleşen son küresel buzlanma döneminde Avrasya ve Kuzey Amerika'daki iklim kötüleşmesi sonucu Kuzey yarımkürede avcı insanların temel beslenme kaynaklarını oluşturan memeli hayvanların pek çoğu yok oldu. Childe'ın bu teorisi, belirli tür hayvanların ve bitkilerin yok olması sonucu doğal kaynaklarda meydana gelen bir azalmadan doğan çevre değişimini hareket noktası olarak almaktadır.

2- •İkinci teori **Robert J. Braidwood -çekirdek alan teorisidir**.Teoriye göre, insanın doğal çevresindeki hayvan ve bitkileri daha iyi tanımasını sağlayan bir kültürel gelişme Tarım Devrimine yol açmıştır

3- **Lewis R. Binford** tarafından geliştirilen üçüncü bir teori tarıma geçişi açıklamakta hareket noktası olarak nüfus artışını almıştır. Göçlerle meydana gelen nüfus yığılması, doğal kaynaklar üzerinde bir baskı oluşturmuş ve hayatta kalabilmek için rakip gruplar arasında bir mücadele başlamıştı.

**Lewis R. Binford tarafından geliştirilen teorisinin hareket noktası nüfus artışıdır.

**Childe, iklimin kötüleşmesi sonucu ortaya çıkan çevre değişimini esas almaktadır.

**Yerleşik tarımın başlangıcını açıklamada en tanınan teoriler, Childe, Braidwood ve Binford'a aittir.

Tarımın Yayılması ve Gelişmeler

Tarıma geçişte büyük gelişme ilk, M.Ö. 8000'lerde Akdeniz'in doğu ucundan başlayıp Kuzey Irak, Suriye, Fırat ve Dicle vadilerini kapsayacak şekilde Basra körfezine uzanan Bereketli Hilal bölgesindedir.

-Koyun ve keçi, beslenmek üzere ilk evcilleştirilen hayvanlar oldu.

Hayvanlar tarafından çekilen şabanlar ise ilk kez M.Ö. 4. veya 3. binyılda ortaya çıktı.Neolitik devrimin yayıldığı bölgelerde İlk kez insanlar sürekli yerleşim yerlerinde yaşamaya başladılar.

**Yerleşik köy hayatı yaş ve cinsiyete dayalı iş bölümüne göre daha ileri bir uzmanlaşmaya imkân verdi.

M.Ö. 4. binyılda Nil vadisine ve bir sonraki binyılda da İndus vadisine ulaşan tarım M.Ö. 2500'de ise Tuna Vadisi'ne, Batı Akdeniz'e, Güney Rusya'ya ve muhtemelen Çin'e yayıldı.Güney Rusya ve Orta Asya'nın kurak steplerinde neolitik çapa tarımı yerine hayvancılık gelişti. At muhtemelen bu bölgede 3. binyılda ehlileştirildi.

İlk tarım toplumlarında ekonomik ve sosyal organizasyonun temel birimi 50- 300 nüfusu sahip 10-50 aileden oluşan köy topluluğu idi. Ortalama insan ömrü muhtemelen 25 yılı aşmıyordu.

İkinci binyılın en önemli teknolojik başarısı M.Ö. 1400-1200 yılları arasında demir cevherini eritilmesidir.

Tarım Devriminin Sonuçları

• Nüfus arttı

•Zamanla avcılık ve toplayıcılıktan çiftçiliğe doğru geçiş oldu.Tarım hakim,yerleşik hayat da göçebeleşti

•Teknolojik gelişme alanında büyük adımlar atıldı. 8 binyıl içinde bronz çağının yerini demir çağı aldı.

•Ticaret gelişti ve genişledi.

•Şehirler ilk kez gelişti, büyüklükleri artarken fonksiyonları karmaşıklaştı,tüm Akdeniz dünyasına yayıldı.

• Çeşitli ekonomik organizasyon tipleri doğdu.

• Gelir dağılımında eşitsizlik önemli ölçüde arttı.

• Komünal mülkiyet tipi doğdu ve zamanla yerini yeniden dağıtıcı ekonomilerde devlet mülkiyetine, piyasa ekonomilerinde ise özel mülkiyete bıraktı.

**Nüfusun artış oranı on binde 0.07-0.15 idi. Tarım Devriminden sonra binde 0.36'ya yükseldi.

İLK MEDENİYETLERDEN KLASİK DÖNEME İLK CA/EKONOMİLERİ

Sürekli tarım yapılabilen Bölgeler Fırat ve Dicle arasındaki bölge ile Mısır'ın Nil kıyısıdır.

Mezopotamya ve Mısır bu özellikleriyle şehir devriminin de öncüleri oldular ve ilk uygarlıklar da bu bölgelerde ortaya çıktı.

Mezopotamya

Kalabalık nüfusu, canlı şehirleri, anıtsal mimari eserleri, dini, sanatsal ve edebi gelenekleriyle binlerce yıl geçmiş uygarlıkları etkileyen Sümer uygarlığının ekonomik temeli yüksek verimli tarımdı.Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki Aşağı Mezopotamya, Yakın ve Orta Doğu'nun en yoğun nüfuslu bölgesi haline geldi. Uzak mesafeli ticaret Mezopotamya'da önemli ve hayati bir rol oynuyordu. Mezopotamya şehir devletlerinin başta maden olmak üzere çeşitli hammaddeler için kurdukları ticari ilişkiler Mısır'da, Doğu Akdeniz ve Ege bölgesinde, Anadolu'da ve İndus Vadisi'nde yeni uygarlıkların oluşumunu teşvik etti. Mısır ve İndus Vadisi uygarlıkları da varlıklarını Mezopotamya gibi bölgelerindeki büyük nehirlerin su baskınlarını kontrol ederek tarımsal üretimde kullanabilmelerine borçluydular.

Sümer'in uygarlığa en önemli katkısı yazının icat edilmesiydi.İlk Sümer şehirlerinde ekonomik ve siyasi organizasyon işlevi dini esaslı bir hiyerarşi tarafından yerine getiriliyordu.Ağırlıklar ve ölçüler sistematik hale getirildi, başlangıç düzeyinde matematik ve bilim doğdu.

**Mezopotamya uygarlığının karakteristik özelliği olan yazı, bürokratik bir organizasyonun önemli bir buluşa öncülük etmesinin tarihteki nadir örneklerinden biridir.

Mısır

*Mezopotamya'da topraklar özel mülkiyet altında iken tüm Mısır toprakları Firavun'un mülkiyetindeydi. Mısır uygarlığı yönetim, sanat, din ve ekonomi alanlarında olgunluk düzeyine ulaştı ve bu özelliklerini Hristiyanlığın başlangıç dönemlerine kadar uzun bir süre korudu. Vergiler ve kiralarda tüm ekili topraklardan düzenli bir şekilde Firavun adına toplanıyordu. Bazı değerli mallarda hükümet, tam bir tekel kurmuştu ve üreticiden sabit bir fiyatla satın aldığı bu malları içeride ve dışarıda daha yüksek fiyatlarla satıyordu. Bu nedenle Mezopotamya'da olduğu gibi bağımsız bir zengin tüccar sınıfı doğmamıştı.

Akdeniz Dünyasında Ticaret ve Ekonomik Gelişme

Finikeliler Akdeniz'in ilk uzman gemicileri ve tüccarlarıydı. Sümer ve Yukarı Mısır arasındaki ticarete aracılık eden Finikeliler, Firavun'un resmi tüccarları olarak Mısır'ın ticareti üzerinde tekel kurmuşlardı. İlk Çağ toplumları arasında en tüccarlarıydı. Ticari faaliyetleri, hiyeroglif ve çivi yazısının yerine alfabeyi ve bir dizi ticari tekniği geliştirmelerini mümkün kıldı. Finikeliler ticareti geliştirmek ve ana yurtlarındaki nüfus baskısını azaltmak için Kuzey Afrika kıyılarında ve Batı Akdeniz'de koloniler kurdular.

Akdeniz dünyasının **ilk büyük uygarlığı** Yunan uygarlığıydı. Yunanistan'da siyasi hayatın önemli bir özelliği, polis adı verilen şehir devletleri arasındaki bitmek tükenmek bilmeyen mücadeleydi. Akdeniz'in Finikelilerden sonraki diğer büyük tüccarları Yunanlılardı.

Efsanelere göre bu ilk paraları Frikyaya ya da Lidya kralı bastırmıştı. Ancak ilk madeni paralar Yunan kıyı şehirlerinde bazı müteşebbis tüccar veya bankerlerce bir reklam aracı olarak bastırılmıştı.

Yunan şehirlerinin ekonomik refahının en önemli nedeni, üretim faktörleri üzerinde etkin bir mülkiyet hakları sistemi kurmayı ve buna uygun bir hukuki çerçeve meydana getirmeyi başarmasıydı.

M.Ö.334: Makedonyalılar, İskender önderliğinde, Türkistan, Mısır ve Hindistan'a kadar fetihlere giriştiler.

Helenizm Dönemi: Yunan ve Doğu medeniyetlerinin karışmasından doğan ve İskender'in ölümünden, Roma dönemine kadar süren çağdır.

**Helenistik dönemde ekonominin en göze çarpan özelliği, üretim ve bölüşüm üzerinde Doğu'ya özgü devlet kontrolü uygulamalarının benimsenmesiydi.

Roma'dan önce muhtemelen 500.000 nüfusuyla dünyanın en büyük şehri olan İskenderiye, aynı zamanda önemli bir ticaret merkeziydi.

Afrika'dan **fildişi** ve **devekuşu tüyü**, Arabistan ve İran'dan **halılar**, Baltık'tan **kehribar**, Hindistan'dan **pamuk** ve Çin'den **ipek** gibi yüzlerce temel ve lüks malın değişimi yapıyordu.

--Helenistik çağ, eski dünyada başarılı olmuş bölgesel ekonomik bağımlılık ve ihtisaslaşmanın en yüksek düzeyine ulaştı.

İlk Çağ ekonomilerinin çöküşünü hazırlayan başlıca neden, nüfus artışı ve bunu izleyen tarımda azalan verim olgusudur.

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN EKONOMİSİ

Roma şehir toplumu, başında bir kral ve yönetimi elinde bulunduran askeri patrici ile küçük toprak sahipleri, kiracı çiftçiler, esnaf ve tüccarın meydana getirdiği kalabalık pleb sınıflardır.

Roma şehir devleti önce diğer İtalyan şehirlerini egemenliği altına aldı ve en büyük siyasi rakibi olan Kartaca'yı ağır bir yenilgiye uğratarak bertaraf ettikten sonra M.Ö. 1. yüzyıl ortalarında bir Akdeniz imparatorluğu haline geldi.

Genişleme Döneminde Roma Ekonomisi

Nüfus: 2. yüzyılın ortasında 50 milyona ulaşan nüfusu dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturmaktaydı. İmparatorlukta ortalama nüfus yoğunluğu 16 kişi idi. İtalya, imparatorluğun en yoğun nüfuslu bölgesi olmakla birlikte nüfusu 6 ya da 8 milyonu aşmıyordu. Ölüm oranı oldukça yüksek, hayat süresi kısaydı. Yetişkinler için bile ortalama hayat süresi sadece 30-35 yıldır.

Tarım

Teknik açıdan Roma tarımı geriydi. Kölelik, yeniliği önleyici bir faktördü. İhtisaslaşmanın örneği Sicilya, Kuzey Afrika ve Mısır'daki buğday tarımıydı. Bu bölgelerin tahıl tarlaları, Roma ve İstanbul'u besliyordu.

İtalya'nın kırsal nüfusu kendi sahibi ya da kiracısı oldukları toprakları işleyen bağımsız köylülerden oluşuyordu. Pön savaşları ve özellikle de Anibal'in seferleri, bu sosyal yapıda önemli değişmeye yol açtı.

Latifundia: İş gücünü kölelerle sağlayan ve kar amacıyla üretim yapan büyük çiftliklerdir.

Şehirler

İmparatorluğun şehirli nüfus oranı 1. yüzyılda %5 civarındaydı. Muhtemelen 19. yüzyıla kadar dünyanın böylesine geniş bir bölgesi bu denli şehirleşmemişti. İmparatorluğun sayıları 2.000'i bulan şehirlerinin önemli bir bölümü mahalli yönetim merkezleriydi. Ortalama şehir büyüklüğü 6.000 kişiden fazla değildi.

Ticaret

Roma İmparatorluğu'nun ekonomik gelişmeye en önemli katkısı Akdeniz'de uzun bir dönem barış ve düzeni sağlamasıydı. İmparatorluğun büyük bir bölümünde geçerli olan **geçimlik ekonomi**, büyük bir ticaret hacminin doğmasına imkân vermiyordu.

Geçimlik Ekonomi: Üretimin esas olarak öz tüketim için yapıldığı, yaşam standardının temel ihtiyaçların ötesini karşılamadığı, marjinal produktivitenin çok düşük olduğu bir ekonomidir

--Mısır, Kuzey Afrika ve Sicilya'dan buğday taşımak üzere oluşturulan büyük filolar, imparatorluğun özel teşebbüse dayalı ekonomisinin en önemli istisnalarından biriydi.

Akdeniz ticaretinin en önemli kalemi tahıldı. Diğer önemli kalemler zeytinyağı ve muhtemelen şaraptı. Mısır ve Kuzey Afrika buğdayın ana kaynağıydı. Zeytinyağı büyük ölçüde Güney İspanya'dan, inşaat malzemeleri, özellikle de mermer Mısır, Anadolu ve Yunanistan'dan geliyordu.

Çanak çömlek, cam eşya, kaliteli yün, çeşitli süs eşyaları kara taşımalarının yüksek maliyetlerini kaldırabilen başlıca mallardı. Suriyeli ve Yahudi tüccarlar Batılı müşterilerine Doğu'nun ipek, baharat ve süs eşyaları gibi lüks mallarını sağlıyorlardı.

-İmparatorluk istikrarlı para düzenine sahipti. Roma'nın altın parası **Aureus**, gümüş parası **Denarius** idi.

İmalat Faaliyetleri

İmparatorlukta önemli sanayi dallarından biri yaygın inşa faaliyetlerinden ötürü **taş ocağı işletmeciliği**ydi. Diğer sanayi kolu da **madencilikti**. Kurşun, borularda; bakır ve kalay, bronz yapımında; altın ve gümüş ise para basımında kullanılıyordu. **En önemli maden kaynakları** İspanya ve Alpler bölgesindeydi.

Dokuma imalat merkezleri de bulunmaktaydı. İtalya'daki Padova'nın bezleri, İspanya ve Galya'nın ise yünlü ve keten kumaşları özellikle şöhret bulmuştu.

Collegia: Ekonomiden çok sosyal amaçlı bu dernekler, üyelerine destek olma faaliyetlerinde bulunurlardı.

Roma dünyası, insan faaliyetinin diğer alanlarında oldukça başarılı olmasına rağmen, sınai teknoloji alanında hareketsiz kalmıştı. Bu teknolojik kısırlık, İlk Çağ medeniyetlerinin kültürel parlaklığıyla tam bir çelişki teşkil etmektedir. Bu konuda enteresan bir örnek su değirmenleridir.

Roma'nın bu teknolojik başarısızlığının önemli bir nedeni sosyo-ekonomik yapısıyla alakalıydı. Çoğu üretken faaliyetler, köleler ya da köleden farklı konumda olmayan köylülerce yapılıyordu.

Çekirdek alan teorisine göre tarım ilk kez "Bereketli Hilal Bölgesi**"nde ortaya çıkmıştır.

*Helenistik çağın ekonomik açıdan en göze çarpan özelliği "Devlet kontrolünün uygulanması" dır.

*Teknik açıdan Roma tarımının geriliği Kölelikle açıklanır.

Roma Ekonomisinin Gerilemesi

1-Birçok tarihçi ekonomik faktörlerin çöküşün kritik ve tayin edici olduğu konusunda birleşmişlerdir.

2-İmparatorluğun son dönemlerinde giderek artan bir problemi, Romalıların barbar olarak nitelendirdikleri Cermenler'e karşı kuzey sınırlarının korunmasıydı.

3-Askeri üstünlükteki bu nispi düşüşle birlikte imparatorluğun harcamaları da artmaktaydı. Doğu ile yapılan ticaretin sürekli açık vermesi, bu açığın kıymetli maden ihracı ile karşılanmasını gerektiriyordu..

4-Roma yönetimleri, karşılaştıkları bu problemlerin üstesinden gelmek için ekonomiyi zor şartlara iten çeşitli tedbirlere başvurdular. Öncelikle artan gelir ihtiyacını karşılayabilmek için vergiler ağırlaştırıldı.

5-Mali problemlerini çözmek konusunda vergi gelirleri yetersiz kalan devlet bir çare olarak paranın ayarıyla oynadı ve değerini sürekli olarak düşürdü

6-Hızlı enflasyon reel vergi gelirlerinde önemli düşüşlere neden olduğundan vergilerin para yerine ürün ya da hizmet şeklinde toplanması yoluna gidildi.

7-Devlet, mali politikalarındaki bu değişmelere ek olarak iktisadi faaliyetlerin cereyan ettiği hukuki çerçeveye de müdahalelere girişti.

-Roma ekonomisinin daha önce gösterdiği dinamizmin temelinde yatan ve Roma hukukunda ifadesini bulan mülkiyet hakları sistemi ve özgürlüklerdir.

Kolonluk: Köylülerin toprağa bağlanmasıyla ortaya çıkan bu sistemde topraklarını terk edenler 30 yıl içinde zorla eski topraklarına geri getirilebilirlerdi.

-Batı Roma İmp.476'da Cermen karşısında yıkılması, bu süreci tamamladı ve Batı Avrupa'da küçük ölçekli siyasi-ekonomik birliklerin Orta Çağ boyunca bin yıl sürecek egemenliğini başlattı.

İktisat Tarihinin görevini Tanımlarken Kullanılan Performans Kavramları

- Ne kadar üretim yapıldığı
- Kişi başına hasıla artışı
- Gelir dağılımında adalet
- Üretimin istikrarlı olup olmaması

2.ÜNİTE

Avrupa'nın Coğrafi Özellikleri

Batı Avrupa dünyada ortalama yükseltisi en düşük olan bölgeydi. Kuzey ve Akdeniz Avrupası arasındaki bu sınır iklim farklılıkları ile birleşince, Avrupa'yı iki ayrı coğrafi bölgeye ayırıyordu. Avrupa'nın ovaları Baltık Denizi'ne, Kuzey Denizi'ne, Atlantik'e ve Akdeniz'e doğru oldukça yavaş akan nehirlerin de bulunduğu geniş alanları kapsar.

**Kuzey Batı Avrupa'nın kıyıları girintili çıkıntılı olup çok sayıda liman bulunmakta ve bu coğrafya denizciliği teşvik etmekteydi.

**Avrupa'da yeterli sayıda doğal engel politik bütünleşmeyi güçleştiriyordu. Bu nedenle küçük siyasi birimler daima yaşama şansı bulabilmişti.

Kuzey Avrupa maden kaynakları bakımından oldukça zengindi. **Demir** ve **kömür** gibi iki önemli kaynakları İngiliz adalarından başlayarak Belçika ve Kuzey Fransa ile Orta Ren topraklarından doğuya doğru bir kemer üzerindeydi. Ayrıca Silezya'da ve diğer yerlerde sayısız **ikincil kaynaklar** vardı.

Orta Çağda Avrupa toplumunu, her bölgede farklı ölçüde dağılmış olan üç etki Söz konusudur.

- İlk etki karmaşık kültürü, kurumları ve gelenekleri ile Roma'nın mirasının etkisiydi. Bu etki kıtanın güney ve güneydoğu bölgelerinde daha belirgindi.
- İkinci etki, Avrupa topraklarına yerleşen ve yerli halkla kaynaşan ancak bazı karakteristik özelliklerini de koruyan Cermen istilacılarının etkileri idi. Bu etki ise kuzeyde daha belirgindi.
- Üçüncü etki, kilise kurumları.. Kilisenin etkisi din, politika ve ekonomide hissedilmekteydi.

Orta Çağın Ekonomik Dönemleri

- 1- 476 ile 1000 yılları arasındaki yaklaşık yarım binyıllık bir süreyi kapsayan ve Karanlık Çağ veya Erken Orta Çağ olarak adlandırılan dönemde Avrupa tam bir siyasi kargaşa ve ekonomik düşüş içindeydi.
- 2-İleri Orta Çağ olarak adlandırılan dönemde yaygın ve hızlı bir ekonomik kalkınma görüldü.
- 3-14. ve 15. yüzyıllarda (Geç Orta Çağ) ekonomik bir kriz yaşandı. Büyük ölçekli malikane tarımının, sanayinin ve uluslararası ticaretin gerilediği bu dönemde nüfus da salgın hastalıklar nedeniyle önemli ölçüde azaldı. Asiller arası savaşlar ve yaygın köylü isyanları bu krizin siyasi göstergeleriydi.

ORTA ÇAĞDA AVRUPA NÜFUSU

İhtiyaçlarda talebi etkileyen en önemli faktör, nüfusun büyüklüğü ile yaş yapısı ve cinsiyet dağılımıdır.

-Milli ölçekte **ilk resmi nüfus sayımları** ancak 19. yüzyılda başlamıştır.

1330 ve 1340'lara doğru Avrupa'nın nüfusu 80 milyondur. 1348'de büyük salgın geldi ve iki yıl içinde 25 milyon insanı silip süpürdü. Avrupa nüfusu 1347 ile 1400 arasında 80 milyondan 45 milyona düştü.

Orta Çağda Avrupa nüfusunun iki önemli özelliği vardı.

1- İlk olarak, Avrupa nüfusu genç bir nüfustur. Nüfus yapısı sürekli olarak genç yaş gruplarının lehineydi.

2- İkinci olarak da 10. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar süren artışlara rağmen Avrupa nüfusu nispeten azdı. Demografik genişlemenin en yüksek düzeyinde büyük ülkeler, 10-18 milyon arasında nüfusa sahipti.

Doğum Oranları

Sanayi öncesi bir ekonomide yani esas olarak zirai bir topluluğun her 1.000 nüfusa isabet eden canlı doğum sayısı olarak hesaplanan doğum oranları 35 ile 50 arasında değişecektir.

Orta Çağda Kuzeybatı Avrupa'da doğum oranları diğer toplumlara göre daha düşüktü. Kızların evlilik yaşı 25'ti. Doğum oranları binde 35'in üzerindeydi; binde 30'un altında değildi. Bu rakamlar doğum oranının binde 50-55 olan biyolojik sınırlara ulaşmasa da düşük olmadığını göstermektedir.

Ölüm Oranları

Doğal ölümlerin büyük bir oranını bebeklerle küçük çocuklar oluşturuyordu. Orta Çağda İngiltere'de her 1.000 bebeğin 218'i doğumdan sonraki 1 yıl içinde ölüyordu. Normal dönemlerde binde 38 veya 40'luk doğum oranına karşılık ölüm oranı binde 35 veya 37 düzeyindeydi. Böylece nüfus yavaş da olsa artmaktaydı.

Felaketlerin Ölüm Oranları Üzerine Etkileri

1-Savaşlar

2-Açlık ve Kıtlik: Sıradan insanlar gelirlerinin %60 ile 80'i arasında değişen önemli bir oranını yiyecekler için harcamalarına rağmen yeterince beslenemiyorlardı.

3-Salgın Hastalıklar: 1348 ile 1351 yılları arasında etkisini sürdüren ve Kara Ölüm olarak adlandırılan tehlikeli bir veba salgını, 80 milyon olan Avrupa nüfusunun 25 milyonunun ölümüne neden oldu. Genel olarak bir **veba salgını**, birkaç ay içinde nüfusun dörtte biri ile yarısı arasında bir kısmını öldürüyordu. Veba, salgın hastalıkların en trajik ve tahripkar olanıydı. Ancak tifüs, humma, dizanteri ve grip de sık rastlanan salgın hastalıklardandı.

ŞEHİRLERİN DOĞUŞU VE BÜYÜMESİ

10 ve 12. yüzyıllar arasında Avrupa'da şehirlerin yeniden doğuşu, Batı Avrupa tarihinde bir dönüm noktası oldu. %6'ya yükseldi.

Şehirlerin Büyümesinin Nedenleri

1-11. yüzyıldan itibaren gezginci tüccarın ve esnafın bu merkezlere yerleşmesiyle şehirler birer değişim ve imalat yeri haline geldi.

2-Bu büyümenin temelinde yığın halinde göç hareketi yatıyordu.

3-Şehir merkezlerinde doğum oranları, ölüm oranlarından bariz şekilde daha yüksek değildi.

4-İnsanlar biri çekici, diğeri itici iki gücün etkisiyle şehirlere göç ediyorlardı.Şehir tamamen yeni ve dinamik bir dünya idi. şehir havası insanı hür yapar sözü bir atasözü haline gelmişti.

5-Şehirde tüm sosyal atmosfer ihtiraslı ve yetenekli bir kişiye sınıfına bakılmaksızın açıktı.

Orta Çağ Avrupa Şehirlerinin Özellikleri

*Şehirlerin doğuşunun önemli siyasi sonucu, feodal olmayan bir yönetim şeklinin ortaya çıkışıydı.

Yeni şehirlere, sakinlerinin sahip olacağı hürriyetleri belirten **imtiyaznameler** bağışlandı. Kendi kendilerine gelişen şehirler feodal lordlardan anlaşma ya da satın alma yoluyla aynı nitelikte imtiyaznameler elde ettiler. Şehir halkına bağışladığı özel hürriyetler farklılıklar gösterebiliyordu.

**Yeni kurulan şehirlerde yaşayanlara lordlar tarafından ayrıcalıkları içeren imtiyaznameler verildi.

Fransa ve İngiltere'de krallar da kasaba ve şehirlerin bu imtiyazlarının garantörü oldular. Böylece krallarla şehir halkı arasında bir iş birliği doğdu. Çünkü her ikisinin de menfaati feodal asillere karşıydı. Bu ittifak, Fransa ve İngiltere'de **milli monarşilerin kurulmasının temelini** oluşturdu.

Orta Çağ ve Rönesans dönemi Avrupa'sının özerk siyasi yapısı, şehirlerine asıl karakterini veriyor ve onu diğer bölgeler ve zamanlardaki şehirlerden tamamen değişik kılıyordu.

**Feodal dünyada tipik olarak dikey bir düzenleme geçerliydi. İnsanlar arasındaki ilişkileri fief ve hizmet, bağış ve bağlılık yemini, lord, vassal ve serf gibi kavramlar düzenlemekteydi.

**Orta Çağ şehrinin ve onunla birlikte yeni şehirli sınıfın ortaya çıkışı değerler sisteminde, yönetim tiplerinde, kişisel durumlar ve ilişkilerde, üretim ve değişimde, özetle sosyal ve ekonomik hayatın tüm sektörlerinde yol açtığı değişimlerle yeni ve modern Avrupa'nın temelini oluşturdu.

Teknolojik Değişmeler

- a) Tarım Teknolojisiyle İlgili Değişmeler
- b) Enerji Alanındaki Değişmeler
- c) Çıkrık, Gözlük ve İlk Ateşli Silahlar –Mekanik Saat

- d) Gemicilik ve Denizcilikle İlgili Gelişmeler
- e) Matbaanın Yaygınlaşması

M.Ö. 2500 yılları civarında Batı dünyasında teknolojik ilerleme sona erdi.

Tarım Teknolojisiyle İlgili Değişmeler

6 ve 11. yüzyıllar arasında ortaya çıkan teknolojik yenilikler daha çok tarımla alakalıydı. Avrupa'da yaygınlaşmaları uzun bir zaman alan bu yeniliklerin **en önemlileri ağır saban, üçlü tarla rotasyonu** ve yeni bir at koşum sistemi ile **çivili at** naltydı. Bu yenilikler birbirlerine destek olarak 1100 yıllarından sonra Kuzey Avrupa'da görülen **zirai büyümenin temelini** oluşturdu.

Ağır sabanın en büyük avantajı yumuşak topraklara göre daha verimli olan Kuzey Avrupa'nın yoğun, sert topraklarını tarıma elverişli hale getirmesiydi. **ikinci önemli avantajı**, bıçağı ile toprağı altüst ettiğinden ekilen topraklarda çapraz sürüm işlemini gereksiz kılarak insan emeğinden önemli tasarruf sağlamasıydı.

**İkili tarla rotasyonundan üçlü tarla rotasyonuna geçiş, köy topluluğunun üretimini %50 artırıyordu. Üçlü tarla rotasyonunun bir başka avantajı ilkbahardaki baklagiller türü ürünlerin ekimi sayesinde hem köylülere protein yönünden daha zengin bir beslenme rejimi sağlaması hem de toprağı azot bakımından güçlendirerek kış üretiminin verimliliğini yükseltmesiydi.

Atın öküzün yerini alması, daha pahalı, fakat buna karşılık daha etkin bir sermaye malının daha ucuz fakat daha az etkin bir sermaye aracının yerine ikame edilmesi demektir.

Enerji Alanındaki Değişmeler

Orta Çağda meydana gelen bir diğer önemli teknolojik yenilik de su ve rüzgar değirmenlerinin yaygınlaşmasıydı. Su ve rüzgar değirmenleri M.Ö. 1. yüzyıl gibi erken bir tarihte **icat edildi**.

--Rüzgar değirmenleri ise Avrupa'da ilk kez 12. yüzyılın sonlarında **görüldü**.

--Su ve rüzgar değirmenlerinin yaygınlaşması geleneksel dünyadan kurtuluşun başlangıcı ve böylece Sanayi Devriminin ilk habercisi oldu.

Çıkrık, Gözlük ve İlk Ateşli Silahlar

14. yüzyılın başlarında ilk ateşli toplar ve mekanik saatler ortaya çıktı. Çinliler barutu 11. yüzyılda biliyorlardı. Çin yönetimlerini dış istilalardan çok iç isyanlar korkuttuğundan baruttan silah olarak yararlanmayı düşünmediler. Avrupalılar ise barutla ateşli silahları icat ettiler.

Mekanik Saat

Birim zamanda elde edilen üretimi maksimize etmeyi ifade eden verimlilik fikri saatin bir yan ürünüydü. Müslüman saatçiler Avrupa'da hiçbir şeyin bilinmediği bir dönemde su saatleri yapıyorlardı. Böyle bir efsane saat, Harun Reşit tarafından Şarلمان'a 800 yılları civarında hediye olarak gönderildi. 14. yüzyılın başlarında muhtemelen **İtalya ve İngiltere'de** ilk mekanik saatler icat edildi.

Gemicilik ve Denizcilikle İlgili Gelişmeler

Orta Çağın sonlarında gemi dizaynı ve inşası ile gemicilik araçlarında önemli teknolojik gelişmeler oldu. 1470'lerde ortalama gemi büyüklükleri 300 tona yükselmışti. 16. yüzyılın başlarında ise gemilerin çoğunluğunun kapasitesi 600-700 tona ulaşmıştı.

Matbaanın Yaygınlaşması ve Etkileri

İlk matbaa 9. yüzyılda Çin'de icat edildi. Onu etkin bir kitle üretim aracı haline getirenler Avrupalılar oldu. Ancak Çin'de matbaa yaygın bir şekilde kullanılsa da potansiyel imkânlarından tam olarak yararlanılmadı. Çince bir metnin basımı yaklaşık 5.000 karaktere gerek gösteriyordu.

-Matbaa Avrupa'ya ulaştığında, 26 harfi Latin alfabesi esas alındı. **Gutenberg'in ilk kitabı** bastığı 1455'ten kısa süre sonra 1480'de Batı Avrupa'da 100 ayrı şehirde matbaa bulunmaktaydı

--Kağıt da Çin'de icat edildi. 8. yüzyılda İslam dünyasında kağıt üretimi yaygınlaştı. Kağıdın parşömen ve papirüs gibi alternatif yazı araçlarına göre en önemli üstünlüğü üretim maliyetinin daha düşük olmasıydı.

Orta Çağ Avrupa'sındaki Teknolojik Gelişmelerin Genel Özellikleri

Ağır saban Slav orijinliydi. **Rüzgar değirmenleri** bir İran icadıydı. İplik yapımında kullanılan **çıkırık** Avrupa'ya gelmeden yüzyıl önce 11. yüzyılda Çinliler tarafından biliniyordu. **Pusula** kullanmayı Avrupalılar Müslüman Araplardan öğrendiler.

Barut da bir Çin icadıydı

Tesebbüs ve Kredi Alanındaki Gelişmeler

Sanayi öncesi toplumlarda gelirlerin %2 ile 15'i arasında tasarruf edilebilir. Sanayileşmiş toplumlarda da bu oran %3 ile 20 arasında değişmektedir. Aradaki temel farklılık sanayileşmiş toplumlarda bu tasarruflar geniş kitlelerin yüksek tüketim düzeyleriyle birlikte gerçekleşirken, sanayi öncesi dönemde ancak toplumun büyük bir kesiminin son derece düşük hayat standartları sayesinde mümkün olmasıydı.

** 10. yüzyılda doğan ve daha sonra yaygınlaşan **Commenda A**, B'ye bir miktar sermayeyi bir iş için, genellikle de dış ticaret işi için borç olarak veriyordu. B, iş seyahatini tamamlayıp geri döndüğünde A'ya hesap veriyordu. Eğer bir zarar söz konusuysa bu zararlar A'ya yükleniyor; bir kar söz konusuysa dörtte üçü A'ya, dörtte biri B'ye ait oluyordu.

-**Commenda'nın ekonomik önemi**, likit fon sahiplerinin dolaylı da olsa üretim sürecine katılabilmesiydi.

Commenda Orta Çağ İtalya'sında bir tarafın sermayesi, diğer tarafın dış ticareti yürüttüğü ortaklık türü.

Kumpanya kan bağına sahip kişiler arasında kurulan bir ortaklık şekli olarak doğmuştu. Daha sonra ortaklığın içine yabancılar da alındı.

Police, paranın bir bölgeden diğerine transferinin aracıydı. Tüccarların borçlarının ve sözleşmelerinin kayıt altına alınması, 14 ve 15. yüzyıllarda Kuzey Avrupa'da kredi ve ticaretin gelişmesini teşvik etti.

---On bir ve 13. yüzyıllar arasında Avrupa'da faiz oranları % 30'lardan % 10-12'lere indi. Bunun nedeni hem gelirlerin yükselmiş olması nedeniyle daha fazla tasarruf yapılabilmesi, hem de iş tekniklerindeki gelişmeler sayesinde artan tasarrufların tüketim ve üretim amacıyla daha kolaylıkla temin edilebilmesiydi.

Para Alanındaki Gelişmeler

Orta Çağ geleneğinde para basımı hakkı hazineye aitti. Krallar için para basmak bir egemenlik göstergesi olduğu kadar aynı zamanda ve daha çok da bir gelir kaynağı olarak önemliydi.

Sekizinci yüzyılın son çeyreğinde Şarلمان bir para reformu yaparak yeni bir para sistemi getirmişti. Bu para (**penny**) 1.7 gram ağırlığında ve saf gümüşten olup 12 tanesi eski paranın birine (**shilling**) eşitti. 1 pound = 20 shilling = 240 penny. Yeni para sistemi çok basitti. **Pound** bir ağırlık, shilling eski bir paranın adıydı. Bunlar yalnızca hesabi paralardı. Orta Çağın sonlarına kadar bu değerlerde paralar basılmamıştı. **Penny** ise dolaşımdaki tek paraydı.

Cenova 1172 dolaylarında 4 penny değerinde gümüş bir madeni para bastırıldı. Piza, Floransa ve Venedik de kendi paralarını bastılar. Diğer Avrupa devletleri de aynı yolu izlediler. Cenova ve Floransa 1252'de ve Venedik 1284'te 3.5 gram ağırlığında saf altından genovini, şorin ve duka paralarını bastılar.

Paranın madeni muhtevastaki bozulmanın en önemli nedeni, altın ve gümüşün yeterli ölçüde elastik olmayan arzına karşılık bir yandan ekonominin daha çok paraya dayalı hale gelmesi, öte yandan da nüfusla gelirin artması nedeniyle para talebinin yükselmiş olmasındı.

Portekizliler, Afrika'da iki altın üretim bölgesi olan Gine ve Altın Kıyısı'nı keşfettiler. Avrupa'da Trol ve Saksonya'da zengin gümüş yatakları bulundu. 15. yüzyılın sonlarına doğru bu madenlerin üretimi arttı.

Malikane: Bir şato ve çevresindeki topraklardan oluşan malikanenin işlevi köylünün güvenliğini, aristokrat sınıfın ise geçimini ve otoritesini sağlamaktı.

Malikanenin toprakları dört bölümden meydana geliyordu:

1-Yerleşim yeri, 2-Tarlalar, 3-Çayırılar 4-Koruluk ile ormanlar.

-M.S. 6. yy Slavlar tarafından kullanılan ağır sabanın 10. yy. gelmeden Kuzey Avrupa'da genel bir uygulama olduğu tahmin edilmektedir.**Ağır saban**, hafif sabana göre daha fazla sürtmeye yol açtığından çekilmek için çoğunlukla 8 öküze gerek gösteriyordu.**Hafif saban** çapraz sürümü gerektirdiğinden Akdeniz Avrupa'sında tarlalar genellikle kare ya da kareye yakın dikdörtgen şeklindeydi.

**İkili tarla rotasyonunda, tarlaların bir bölümüne kış ekimi yapılıyor, diğer bölümü ise üretkenliğini yeniden kazanabilmesi için boş bırakılıyordu.

**Üçlü tarla rotasyonunda ise tarlalar üç ana kısma ayrılıyordu.

--Orta Çağda da kölelik varlığını devam ettirmişti. Ancak Orta Çağ malikanesinde tipik iş gücü organizasyonu, **serfler** ve sınırlı ölçüde de hür köylüler üzerine bina edilmişti. Serf köylü, köleden farklı olarak lordun kişisel mülkü değildi.

Angarya: Bir bütün işletmeye sahip olan her köylü rezervde genellikle haftada üç gün çalışmak ve bu iş için gerekli saban, öküz ve aletlerden kendi payına düşeni getirmek zorundaydı.

Rezerv (demense): Lordun doğrudan yararlandığı topraklardır.

--Pazar imkânlarının sınırlılığı, Orta Çağ malikanesinde angaryayı iş gücü organizasyonunun en etkin şekli haline getirmişti.

Zirai Genişleme

1000 yıllarından itibaren başlayan zirai genişleme iki şekilde kendini gösterdi

1-İlk olarak yeni topraklar tarıma açıldı.

2-İkinci olarak yaygın bir kolonizasyon faaliyetine girildi.

Geç Orta Çağda Avrupa Tarımı

1348-51 yılları arasında görülen bir veba salgını, Avrupa'da yaklaşık 25 milyon insanın ölümüne yol açtı. Kara Ölüm olarak adlandırılan bu salgın 20. yüzyıldaki iki büyük savaş da dahil olmak üzere Batı dünyasının 2. binyılda karşı karşıya kaldığı en büyük felaketti. Batı Avrupa'da nüfusun dörtte birini yok etti. On beşinci yüzyıl ortalarında ücretlerin satın alma gücü 1350 öncesinin iki katına çıkmıştı. Bu nedenle Geç Orta Çağ emeğin altın çağı olarak nitelendirilmiştir.

**Geçimlik üretim yapan köylü, büyük ve verimli topraklara sahip olduğu için krizden kazançlı çıktı.

Orta Çağın İlk Yarısında Ticari Daralma

Pirenne'in iddiası, Akdeniz ticaretinin 5. yüzyıldaki Cermen istilaları yüzünden değil de 7. yüzyılın İslam fetihlerinden dolayı kesildiğidir.

Henri Pirenne, Akdeniz bölgesinde ticaretin 8. yüzyılın başlarına kadar genişleyerek devam ettiğini belirtti. Tezin ana kanıtlarından biri, Avrupa'ya hala Mısır'da yapılan papirüsün ithal edilebilmesiydi.

Pirenne'in tezine pek çok eleştiri yapıldı. Robert S. Lopez, Müslüman ilerlemesinin kültürel açıdan Cermen istilalarından daha etkili olduğunu kabul etmekle birlikte ekonomik konularda farklı açıklamalarda bulundu. Lopez'e göre, Müslümanların ilerlemesiyle Akdeniz ticaretinin kesilmesi şeklinde derhal etkisini gösteren bir sonucun ortaya çıktığını söylemek doğru değildir. Bu kopuş elli yıl kadar sonra oldu ve sebebi de Bizans ile İslam İmparatorluğu arasındaki düşmanlıktı.

Karolenjler döneminde barbar krallıkları döneminde olduğundan daha şiddetli bir ticari depresyon yaşandığı tezi bugün kabul edilmemektedir.

İleri Orta Çağda Ticaretin Büyümesi ve Cesitlenmesi

-Avrupa 13. yüzyıldan itibaren satmak için yeni mallara sahipti. Doğu-Batı ticaretine hala Uzakdoğu'dan baharat, Çin'den porselen, Bizans'tan ipekli kumaşlar gibi lüks mallar hakimdi. Ancak daha hacimli mallar, bilhassa Kuzey Afrika'dan ham yün, Ortadoğu'dan şap ve boya maddeleri, İtalya ve Güney Fransa limanlarına ulaşmaya başlamıştı.

Avrupa'nın Doğu'ya ihracatı köle ve kıymetli madenlerden ibaretti. Avrupa'da önemli bir ticaret hareketi Kuzey ile Güney bölgeleri arasında cereyan ediyordu. Orta Çağ'da bu ticaret, özellikle de Almanya ve Aşağı Ülkeler ile İtalya arasındaki ticaret karadan gerçekleşiyordu. Gemi dizaynında ve denizcilik tekniklerinde ortaya çıkan gelişmelerin 15. yüzyılda köklü etkiler doğurmasından önce, Akdeniz ve Kuzey denizi arasındaki deniz yolu tehlikelerle doluydu. Bu yüzden Alp geçitleri, Cebelitarık Boğazı'ndan daha yoğun bir ticari trafiğe şahit oluyordu. 12. yüzyılda ortaya çıkan **Champagne panayırı** Avrupa'da Kuzeyli ve Güneyli tüccarların en önemli buluşma noktasıydı **Hansa**: Orta Çağ'da önce 13. yüzyılda Alman liman şehirleri Hamburg ve Lübeck tarafından kurulan, daha sonra da iki yüz kadar şehir ve kasabanın katılımı ile ortaya çıkan ticari birliğin adıdır.

--Erken Orta Çağ'da tüccarlar başta Yunanlılar, Suriyeliler ve Yahudiler olmak üzere yabancılardı.

Geç Orta Çağ'da Ticaret

Floransa ve Venedik gibi şehirler rakiplerini sindirerek ve güçlerini yakın çevrelerine yayarak daralmaktan kurtuldular. Cenova panayırı 14. yüzyılda Champagne panayırının yerini aldı, ancak 15. yüzyılda Lyon panayırının rekabetiyle karşılaştı. Kuzey'de Antwerp, giderek Bruj'un yerini aldı. Alman Hansa birliği 1367'de azalan talebe bir tepki olarak ve rakiplerine imtiyazlarını kaptırmamak amacıyla resmi örgüte dönüştü. İtalyan şehirleri ticari önemlerini korumakla birlikte, Kuzey Avrupa şehirleri 16 ve 17. yüzyıllarda daha da şiddetlenerek sürececek olan bir olayın ilk provaları şeklinde ticari paylarını sürekli olarak artırmaya başladılar. 1350 sonrasında Avrupa'da faiz oranlarını %10-12'den 5-6'lara indirdi.

ORTA CAĞDA AVRUPA SANAYİ

Orta Çağ'da en geniş ve yaygın sanayi kolu, dokumacılıktı. Kumaş, Avrupa'da her ülkede, her bölgede ve hatta her evde üretiliyordu. On birinci yüzyıldan itibaren bazı bölgeler, bu alanda ihtisaslaşmaya başladı. Bu bölgelerin başında Kuzey Fransa ile Flandra ve çevresi geliyordu. Diğer önemli bölgeler Kuzey İtalya ve Toskana, Kuzey ve Güney İngiltere ve Güney Fransa idi. Yün en önemli ham madde, yünlü kumaş en önemli üründü. pekli ve pamuklu kumaş üretimi ise İtalya ile Müslüman İspanya'sında toplanmıştı.

Dokuma endüstrisine göre daha küçük fakat ekonomik açıdan daha önemli bir sanayi kolu, metalürji ve onunla ilgili yan faaliyetlerdi. Geleneksel sınıflamaya göre demir çağı M.Ö. 1400 civarında başlamıştı.

İleri Orta Çağ'da Sanayi

1-1000 yıllarından sonra Avrupa'da sanayinin ölçeğinde ve organizasyonunda önemli iki değişme görüldü. 10 ve 12. yüzyıllar arasında bu faaliyetler, malikanelerden yeni gelişen şehir merkezlerine kaydı. 2-İkinci önemli değişme sanayinin ölçeğiyle alakalıydı.

Lonca: Aynı meslek dalında faaliyet gösteren esnafın, karşılıklı yardım ve destek için bir araya geldiği meslek birlikleridir. Loncalar sanayi öncesi toplumlarda önemli ekonomik ve sosyal işlevleri olan kurumlardı. Esnaf loncalarının dini ve sosyal amaçları ile ekonomik fonksiyonları çoğu kez birbirine karışmıştır.

Esnaf Loncalarına Yöneltilen Eleştiriler

- Teknik gelişmeleri engellemesi
- Etkin iş organizasyonunu engellemesi
- Büyük işletmelerin kuruluşunu engellemesi
- Tekelci özelliklerinin olması

*Akdeniz ticaretinin 12. yüzyıldan itibaren geçirdiği en önemli değişiklik "Ticaretin dengesinin Batı'nın lehine dönmesi" dir.

Sanayinin Kırsal Bölgelere Göçü

Orta Çağın sonlarına doğru imalat faaliyetleriyle ilgili önemli bir diğer değişme esnaf faaliyetlerinin şehirlerden kırlara doğru yayılmasıydı.

Orta Çağın sonlarında sanayinin bu göçü çok çeşitli nedenlerden kaynaklanıyordu. Bunlar arasında en önemlisi su gücüyle çalışan basit makinelerin sanayide artan ölçüde kullanılmaya başlanmasıydı. Sanayinin kırsal bölgelere taşınmasının diğer önemli bir nedeni, talep yapısındaki değişmelere uyma konusunda şehir sanayilerinin yeterli esnekliği gösterememesiydi.

Sanayide bu coğrafi değişimin diğer bir nedeni, iş gücünün kırsal bölgelerde daha ucuz olmasıydı.

Tüccar kapitalist: İş emrini veren, hammaddeyi temin eden, üretimin dağıtımını sağlayan, pazarı bulan, ürün tipini belirleyen, kaliteyi denetleyen ve üretimin riskini üstlenen kişiydi.

Putting-out sistemi olarak adlandırılan bu düzenlemede esnaf, tüccar için çalışıyordu. Tüccar ham maddeyi temin ediyor ve iş için parça esaslı üzerine ödüyordu.

*Orta Çağ tarımının temel özelliği "Yeniliğe kapalı oluşu"dur.

*Orta Çağ'da sanayi faaliyetlerinin kırsal kesimde gerçekleşmesinin en önemli nedeni "Kendi kendine yeterli"tir.

Modern Zamanlar Öncesinde Asya, Afrika ve Amerika'da Toplum ve Ekonomi

Avrupa, özellikle Batı Avrupa 16. yy dan başlayarak 20. yy kadar ekonomik açıdan oldukça ilerlemiştir.

ASYA'DA TOPLUM VE EKONOMİ

Asya toplumları, bazı Avrupalı tarihçiler ve toplumbilimciler tarafından toprakta özel mülkiyetin bulunmadığı, rasyonel pazar organizasyonundan ve bürokratik yönetim şekillerinden yoksun, değişme dinamiği olmayan, tarih dışı toplumlar olarak nitelendirilmiştir.

Doğu despotluğu, doğu devletlerinde tarım için vazgeçilmez olan sulama sistemlerini kontrol eden yöneticilerin toplumu tam bir baskı altına alarak kişisel teşebbüsün ve temsili kurumların gelişmesine izin vermediği yönetim modelidir.

Asya, dünyada kişi başına gelirin de en yüksek olduğu bölgeydi. Dünya üretiminin %62.1'ini gerçekleştiren Asya'nın gayrisafi hasılası, Batı Avrupa'ninkinin 3.5 katına yakındı. Çin ve Hindistan 100 milyonu aşan nüfuslarıyla dönemin en büyük siyasi-ekonomik birimleriydi.

İslam Dünyası

İslam dini 7. yy. Arabistan'da doğdu. 632 yılına kadar tüm Arabistan İslam egemenliğine girdi. 7. ve 8. yy başlarında gerçekleşen Arap fetihleri, tarihte ilk kez daha önce Bizans ve Sasani imp. denetiminde olan **Akdeniz dünyası** (Mısır, Suriye, Filistin ve Kuzey Afrika) ile Mezopotamya ve İran'ı bütünleştirdi.

Araplar Hindistan ve Güneydoğu Asya'dan getirdikleri bitki ve ağaç türlerini batıya doğru önce İran, Irak, Suriye'ye ve daha sonra da Akdeniz'in iki kıyısındaki bölgelere yayarak adeta bir 'yeşil devrim' gerçekleştirdiler.

Siyasi bütünleşmenin sonuçlarından biri de bu geniş bölgede para birliğinin sağlanması oldu. İslam fetihlerinden önce Bizans bölgesinde altın, Sasani topraklarında ise gümüş paraların kullanıldığı tek metalli para sistemleri geçerliydi.

**7. yüzyılın sonunda gerçekleşen para reformuyla 4.25 gramlık dinar adlı altın ve 2.97 gramlık dirhem adlı gümüş paralara dayalı çift metalli para sistemine geçildi.

**İslam dünyası sanayi öncesi dönemde dünyanın en yüksek şehirli nüfusa sahip bölgelerinden biri oldu.

İslam dünyasının tarımsal imkânları sınırlı olsa da Akdeniz ve Çin arasındaki kervan yolları büyük bir ticari potansiyel yaratıyordu. Coğrafi keşiflere kadar Müslümanlar, Avrupa ve Asya arasındaki ticarete tek aracı konumundaydılar. Manyetik pusula ve kağıt yapımı gibi Çin teknolojileri Müslümanlarca Avrupa'ya ulaştırıldı. Müslüman tüccarlar, Hint okyanusunun rüzgar şartlarını çok iyi biliyorlardı; deneyimli rehberleri, astronomi ve denizcilikle ilgili bilgileri ve gelişmiş gemicilik araçları bulunuyordu.

Müslümanlar ulaşımda Mezopotamya bölgesinde nehirlerden de yararlanmakla birlikte kara taşımacılığında kısa mesafelerde at, katır ve eşekleri; uzak mesafelerde ise yüzlerce, hatta binlerce deveden oluşan kervanları kullandılar.

Müslümanlar fethettikleri bölgelerdeki Hristiyanlara ve özellikle de Yahudilere büyük bir hoşgörü gösterdiler ve onları vergilendirerek özgürlüklerine saygı gösterdiler.

**Müslümanlar uluslararası ticaretle ilgili daha ileri ödeme ve finansman araçları geliştirerek Orta Çağ ekonomik hayatına önemli katkıda bulundular.

Müslümanlar Doğu Roma İmparatorluğu'na ait toprakları egemenlikleri altına alarak klasik Yunan kültürünü tanıdılar. Avrupa Orta Çağı boyunca Müslümanlar bilim ve felsefede öncü konumundaydılar.

Osmanlı Devleti siyasi ve ekonomik rol oynayan İstanbul, Anadolu'da ve Balkanlar'da Akdeniz ve Karadeniz'e kıyısı olan zengin tarım topraklarını kapsayan geniş bir hinterlanda sahipti. Anadolu ve Balkanların insan gücü ve diğer kaynaklarının İstanbul'un avantajlı konumuyla kontrol edilmesi **imparatorluğun gücünün temelini** oluşturuyordu.

Osmanlı devletinin yönettiği kitle ekonomik, dini ve etnik açıdan karmaşık özellikler gösteren göçebe ve yarı göçebe grupların de yer aldığı bir köylü toplumu olmakla birlikte o dönemde dünyanın pek çok yerinden daha fazla bir şehirli nüfusu da içeriyordu.

Toplum iki ana gruptan oluşuyordu.

1-Birinci grup Sultan ve onun hizmetinde olan herkesi yani tüm askerleri, din adamlarını, bürokratları, bunların ailelerini, hizmetçi ve kölelerini kapsıyordu. Askeri olarak adlandırılan bu kişiler devlete sağladıkları hizmetler karşılığında vergi muafiyeti başta olmak üzere bazı imtiyazlardan yararlanırlardı.

2-İkinci grup ise reaya adı verilen vergi mükellefi nüfustu. Bu gruba çiftçiler, tüccarlar ve esnaf giriyordu.

Hukuki prensipler ve uygulamalar iki kavraftan geliyordu.

1-Birincisi, İslam'ın getirdiği hukuk sistemiydi.

2-İkincisi ise, sultanın yaptığı yasalardı.

--Merkezi yönetimin en önemli unsuru **sultanın sarayıydı.**

--Merkezi yönetimin en önemli organı olan **Divan-ı Hümayun** ise hem idarenin başıydı ve hem de adalet sisteminin işlemlerini sağlayan bir yüksek mahkeme niteliğindedi.

Osmanlıda Tarım

Osmanlı ekonomisi temelde geçimlik bir tarım ekonomisiydi. Tarım sektörüyle ilgili önemli bir kurum taşra yönetiminin ve kırsal ekonominin temelini oluşturan tımar sistemiydi.

Tımar sistemi Osmanlı taşra yönetiminin ve kırsal ekonominin temelini oluşturuyordu.

--Tarımsal ekonomide devletin en önemli geliri **öşür vergisini**, köylü para yerine ürün olarak ödüyordu.

Mültezim, iltizam yoluyla vergi gelirlerini satın alan kişidir.

İltizam olarak adlandırılan bu yöntemde gelirlerinin bir bölümünü mültezimlere kaptıran devlet, askerlerin ücretlerini ödemek için yeterli fonları toplayamıyordu.

--Tımar sistemi en başından itibaren Osmanlı toprak rejiminin de temelini oluşturdu. Tımar sisteminde üretici hür köylü statüsünde olmakla birlikte bazı yükümlülükleri de vardı. Köylünün, öncelikle toprağı işlemesi ve belirlenen vergileri ödemesi gerekiyordu. Tarımsal üretimden alınan en temel vergi öşürdü.

16. yüzyıl öncesinde üretimin temel unsuru olan emek kıt bir faktördü. Reayası göç eden sipahinin geliri azalacağından, köylünün bulunduğu toprağı terk etmesi yasaktı. Sipahi, başka bir bölgeye göç eden reayayı 15 yıllık bir süre içinde geri getirme hakkına sahipti.

Sipahi zirai üretimle doğrudan ilgilenmediği için Osmanlı kanunları köylüye, sipahiye karşı yerine getirilecek ve Avrupa'daki feodal sistemle karşılaştırıldığında önemsiz bazı angarya görevler yükliyordu.

Tımar sisteminin feodal Sistemden farkı, Tımar Sisteminde sipahinin devletten aldığı toprağın mülkiyeti değil, bu topraklarda yaşayan insanlardan belirli devlet gelirlerini toplama hakkıydı. Sipahi, feodal sistemdeki lorddan farklı olarak devletin toprak yasalarının bir uygulayıcısı konumundaydı. Bu nedenle Osmanlı toplumunda Avrupa'da olduğu gibi aristokratik bir sınıf oluşmamıştı.

Devlet gelirlerin %51'i ise doğrudan sultana ait olup, devletin hazinesine giriyordu. Merkez hazinesi kendisine ait gelirlerin tahsilini sağlamak amacıyla **mukataa** adı verilen mali birimler oluşturmuştu. Mukataaların gelirleri **iltizam** yöntemiyle toplanırdı.

Merkez hazinenin gelirlerinin önemli bir kısmı kapıkulu ve yeniçerilerin maaşları ile kamu binalarının inşa ve bakımlarına harcanırdı.

Uluslararası Ticaret

Bursa, İpekçilik ticaretinde önemlidir. 16. yüzyılda Osmanlıların Doğu-Batı ticaretindeki rolünü tehdit eden önemli bir gelişme Portekizlilerin Ümit Burnu yoluyla Hindistan'a ulaşmalarıydı.

Bazı kısa kesintilere rağmen Halep, Kahire, İstanbul ve Bursa Avrupalı tüccarın Doğu mallarını bulabildiği aktif bir pazar olma özelliğini korudu.

Akdeniz'in en büyük deniz gücü olan **Venedik**, Suriye ve Mısır'daki baharat ticaretine hakimdi. Venedik gemileri Doğu Akdeniz limanlarına yünlü ve ipekli kumaşlar, kağıt, cam eşya ve aynalar getirip karşılığında Mısır ve Suriye'den baharat, ilaçlar, boya maddeleri, ipek ve pamuk, Anadolu ve Rumeli'den ise buğday, deri, yün, ipek ve pamuk götürüyorlardı.

Karadeniz ticareti, Osmanlı ekonomisinin en önemli bölümlerinden biriydi. Osmanlılar 15. yüzyılın sonlarında önemli Karadeniz limanlarını ele geçirdikten sonra yabancı tüccarı Karadeniz ticaretine sokmadılar. On altıncı yüzyılda Avrupalıların da ilgisinin artmasına kadar Rus kürklerinin en önemli pazarları Osmanlı şehirleriydi.

Osmanlı şehirlerinde kervan ticareti ve dış ticaretle uğraşan tüccarlar Osmanlı toplumunun gerçek sermayedarlarıydı.

Şehirler ve Sanayi

Yakındoğu devletlerinde kanalların, setlerin, yolların, köprülerin ve kervansarayların inşa ve korunması gibi kamu işlerini devlet üstlenmişti. Osmanlı şehirlerinin gelişmesinde ve fizik planlarının oluşumunda külliyeye kurumu önemli rol oynamıştır.

Külliye genellikle vakıf olarak kuruluyordu. Vakıflar sistemi, İstanbul'da ve diğer şehirlerde kültürel ve ticari tesislerin kurulmasında **önemli rol** oynamıştır. Vakıflar kadı önünde yazılmış ve sultan tarafından onaylanmış bir vakıf senedine dayanıyordu. İslam toplumlarında tüm hayır kurumları vakıflar şeklinde kurulmuştu.

Osmanlı şehirlerinde esnaf loncaları ekonomik ve sosyal hayatın önemli bir unsuruydu.

**Ekonomik açıdan lonca düzeni arz ve talep yasalarının işlemedeki problemleri çözmeyi amaçlıyordu. Lonca düzenini belirleyen ikinci önemli faktör pazarın sınırlılığıydı.

Lonca üyeleri arasında rekabetin önlenmesi amacıyla, mamul malların belirli standartlara uyması koşulu getirilmişti. Loncanın yanında Ekonomiyi düzenleyen bir başka önemli kurum da **ihtisaptı**.

Ihtisap düzenlemelerinin çoğu ticarete hileyi ve aşırı karı önlemeyi, piyasada adil fiyatların tespit olunmasını, malın ağırlığının ve kalitesinin kontrol edilmesini amaçlıyordu.

--İstanbul'da 150 büyük lonca bulunurken 15. yüzyılda Bursa'da 60, 17. yüzyılda Manisa'da 50 civarında lonca mevcuttu.

Çin

Çin ekonomisi 15. yy kadar Avrupa'dan daha yüksek bir kişi başına gelir düzeyine sahip dünyanın en büyük ekonomisiydi. Çin uygarlığı M.Ö. 2000 yılından itibaren tamamen dış etkilerden uzak kendine özgü gelişme çizgisi izledi. M.Ö. 5.yy Konfüçyüsçü düşünce Çin uygarlığının felsefi temelini oluşturdu.

İlk başlarda Çin'de tarımı yapılan temel ürün **darıydı**. Daha sonra bu ürüne Ortadoğu'dan gelen buğday ve arpa eklendi. Onuncu yüzyıldan itibaren Güneydoğu Asya'dan gelen pirincin üretimine başlanmasıyla Çin tarımı sulamanın büyük önem taşıdığı emek-yoğun bir nitelik kazandı.

13. yüzyılda Çin muhtemelen dünyanın en gelişmiş tarımına sahipti. Çin, nüfus baskısına üretim artışıyla cevap vererek kişi başına tüketim düzeyini koruyabildi. Tarımsal gelişmeye devlet de en etkin tekniklerin tanıtımını sağlayan tarım kitapları dağıtarak destek verdi.

Çin'in iki büyük nehrini birbirine bağlayan ve 1415'te inşası tamamlanan Büyük Kanal (Paris-İstanbul arası mesafeye eşit olup 2.300 km uzunluğundaydı) bir mühendislik harikasıydı

Çin yiyecek tüketiminde, toprağın hayvan besiciliğine göre daha ekonomik kullanımını sağlayan ürünler üretiminden sağlanan protein ve kaloriler büyük yer tutuyordu.

İpek kumaş üretimi oldukça erken tarihlerde **ilk kez Çin'de** başladı ve Büyük İpek Yolu aracılığıyla Avrupa'ya ihraç edildi. Porselen, kağıt ve matbaayı Çinliler icat etti. Şarhman Avrupa'da ilk gümüş parayı bastığında, Çinliler kağıt para kullanıyorlardı. Manyetik pusula bir Çin buluşuydu.

Konfüçyüsçü düşüncenin kendi kendine yeterli ve ticaretten çok tarıma dayalı bir ekonomi tercihine rağmen Çin yönetimleri ticarete açık olmanın mali yararlarının farkındaydılar.

Teknolojik gelişmişliğine rağmen Çin sanayileşme sürecine giremedi. Çünkü zanaat ürünleri sarayın, bürokrasinin ve toprak sahibi yüksek aristokrasinin sınırlı taleplerini karşılamaya yönelikti.

Tüccarlar ve ticaret Konfüçyüsçü değerler sisteminde aşağı bir statüye sahipti. Zengin olan az sayı daki tüccar servetinin önemli bir bölümünü toprak satın alarak aristokratik sınıflara katılmak için harcıyordu.

Çin bilim tarihinin en ünlü uzmanlarından Joseph Needham, "Çin toplumunda sermaye birikimi mümkündür, ancak bunun kalıcı olarak üretici endüstriyel işletmelere aktarılması, eğitim görmüş bürokratlar tarafından sürekli engellenmekteydi.

**Sung dönemi (960-1279) Çin uygarlığının sanat, edebiyat, felsefede olduğu kadar ekonomi, teknoloji ve yönetim alanlarında da zirveye ulaştığı dönem oldu.

13. yy Moğol istilası Çin uygarlığının gelişmesini olumsuz etkiledi. Yüzyılı biraz aşan bir süre Çin, Moğol kontrolünde kaldı. Akdeniz ve Çin arasındaki ticaret o döneme kadarki en yüksek düzeyine ulaştı.

Moğol barışının uluslararası ekonomik bütünleşmeye sağladığı katkının **en önemli kanıtı**, Çin ipeğinin İtalya'daki satış fiyatının Çin'deki fiyatının üç katından fazla olmamasıydı.

Ming hanedanı (1368-1644) yeniden Çin yönetim geleneklerine geri dönüşü sağladı. Ming döneminin ilk 150 yılında önemli bir ekonomik büyüme gerçekleşti.

1200-1433 arasında Çin, Asya ticaretinin dinamik gücüydü. İlk **Çin profesyonel deniz gücü** 1232'de kurulmuştu. Yüzyıl içinde 52.000 denizcisi olan 20 filoluk bir güç oluşturulmuştu. 1405-1433 yılları arasında Hint Okyanusu'nun Batı kıyılarına Amiral Cheng-ho tarafından yönetilen keşif amaçlı 7 sefer yapıldı. Keşif seferlerinde kullanılan uzak mesafe Çin gemileri 120 m. boyları ve 50 m. genişlikleri ile Gama'nın gemilerinin 5 katı büyüklüğündeydi.

Hindistan

Özgü bir ürün ise pamuktu. Hindistan'da üretilmeyen gümüş özellikle para basımında kullanılıyordu.

--Hint toplumunu diğer toplumlardan ayıran önemli bir özellik kast sistemiydi.

Kastlar etkin unsur ve meslek söz konusuydu. Bu sistem toplumu ekonomik ve sosyal fonksiyonları kalıtımsal bir şekilde açıkça tanımlanmış ve birbirinden kesin şekilde ayrılmış gruplara bölüyordu.

--Ekonomik açıdan kast sisteminin en önemli özelliği mesleklerin de kalıtımsal olmasıydı.

--Hint kast sistemi bir zamanlar düşünüldüğü kadar katı olmasa da sosyal hareketliliği ve etkin kaynak dağılımını büyük ölçüde engelliyordu.

Japonya

Japonya 7. yüzyıldan itibaren Çin'in kurumlarını benimsemeye başladı. Çin tipi Budizm kabul edildi ve dini kuruluşların büyük servetler edinmesine izin verildi. Yine Çin yazı stili ve harfleri, edebiyat tarzı, giyim modaları, takvimi ve ölçü birimleri kabul edildi. Avrupa ve Hindistan'a göre Japonya ve Çin'de daha büyük bir toprak kıtlığı vardı ve bu yüzden tarım son derece emek-yoğun bir özellik gösteriyordu.

Bütün bu Çin etkisine rağmen 10. yüzyıldan itibaren Japonya'nın kurumsal tarihi ve yönetim şekli Çin'den çok feodal Avrupa'ninkine benzer özellikler göstermeye başladı. Mülkiyet iddiasında olan çeşitli kademedeki kişiler bağımlı köylüden tarımsal fazlanın önemli bir bölümünü alıyorlardı.

Osmanlı loncalarında görevli kişiler

- a. Şeyh b. Yiğitbaşı
c. Ehl-i hibre d. Kethüda

AFRİKA'DA TOPLUM VE EKONOMİ

Birinci yüzyıldan 7. yüzyıla kadar Kuzey Afrika, Roma İmparatorluğu'nun zengin bir bölgesiydi. İslam fetihleri Kuzey Afrika'nın politik ve sosyal yapısını tamamen yeniden şekillendirdi. Yazılı bir dilin olmayışı kuşaklar ve toplumlar arasında bilgi aktarımını da güçleştiriyordu.

Bu dönemde bölgede avcılık ve toplayıcılıktan tarımsal üretime geçiş süreci yaşandığından ekonomide en ilkel avcılık ve toplayıcılıktan oldukça gelişmiş tarla tarımı ve hayvan yetiştiriciliğine kadar değişen büyük farklılıklar gözleniyordu.

Sahra'yı aşarak Afrika'nın iç kısımlarına ulaşan bir ticaret yolu M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda Ortadoğu'dan gelen develerin taşıma işlerinde kullanılmasından sonra büyük işlerlik kazandı. Ancak bu tarihten sonra bile taşıma maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle ticaret yüksek değerli ve düşük hacimli altın, fildişi gibi mallar ve kölelerle sınırlı kaldı.

AMERİKA'DA TOPLUM VE EKONOMİ

**Amerika kıtasında tarım Eski Dünya'dan bağımsız olarak keşfedilmişti. Ana ürün mısırdı. Amerika kıtasında toprağın işlenmesi ve ürünün kaldırılması tamamen insan gücüyle yapılıyordu. Kullanılan temel tarım aracı çapaydı. Arkeolojik bulgular uzak mesafeli ticaretin M.Ö. 2. bin yılın ortalarında başladığını göstermektedir. Maya uygarlığı 4. ve 9. yüzyıllar arasında zirvesine ulaştı. Bu dönemde Amerika dışında bilinmeyen bir sulama tekniğiyle tarım yapılmaya başlandı. Aralarında gelişmiş ticaret ilişkileri bulunan kalabalık şehirlerin varlığı zirai verimliliğin oldukça yüksek olduğunun açık bir göstergesiydi.

M.S. 1200'lerde dağlık bölgelerde yaşayan bir kabile olan **İnkalar** geniş bir alanı denetimleri altına aldılar. Amerika kıtasında tarım Eski Dünya'dan bağımsız olarak keşfedilmişti. Ana ürün mısırdı. Domates, kabak, fasulye ve patates diğer önemli ürünlerdi. Köpek dışında yararlanılan tek ehli hayvan yük taşıma işlerinde kullanılan lamalardı. Lamalar sırtlarında insan taşımıyor, araba ya da saban çekmiyorlardı. Bu yüzden de toprağın sürülmesi ve ürünün kaldırılması tamamen insan gücüyle yapılıyordu. Kullanılan temel tarım aracı çapaydı.

*İlk kağıt para Çinde kullanılmıştır.

*Modern zamanlar öncesinde demirin tanınmadığı Bölge Amerikadır

*Modern zamanlar öncesinde mısırın temel ürün olduğu bölge Amerika dır.

4.ÜNİTE

COĞRAFI KESİSER VE EKONOMİK SONUCLARI

- a. Ticaret hacminin artması
b. Avrupa'ya Amerika'dan değerli maden akması
c. Avrupa'nın ekonomik merkezinin değişmesi
d. Yeni ürünlerin ticaretinin gelişmesi

Araplar M.S. 700-1000 yılları arasında coğrafi bilgilerini önemli ölçüde geliştirdikleri halde, Avrupa onların pek ilgilerini çekmemişti. Arapların bu ilgisizlikleri Avrupa'yakarışı düşmanca bir tutum takınmalarından değil, Avrupa'nın ilgi çekecek çok az şeye sahip olmasından kaynaklanıyordu.

1000 yıllarından itibaren Avrupa ekonomik bir **kalkışa** geçti.

Kalkış Amerikalı iktisatçı Rostow'un geliştirdiği bir kavramdır. "İktisadi gelişme aşamaları teorisi"ne göre 5 aşamadan üçüncüsüdür. Gelişmeye karşı direnç gösteren Mengeller yıkılmıştır. Gelişmenin güçleri bu aşamada topluma hakim olur. Gelişme geri döndürülemez bir noktaya gelmiştir.

Coğrafi Keşifler ve Avrupa'nın Genişlemesi

Avrupa'nın Orta Çağda teknik alanda kazandığı üstünlüğün en belirgin sonucu, Modern Çağ'ın başlarında gerçekleşen coğrafi keşifler ve bunu izleyen ekonomik, askeri, politik genişleme oldu.

Yüzyıldan biraz fazla bir sürede önce Portekizliler ve İspanyollar, daha sonra Hollandalılar ve İngilizler, Avrupa'nın dünya çapındaki hakimiyetinin ilk temellerini attılar.

**Ünlü iktisatçı Simon Kuznets'e göre 1492 ile 1776 yılları arasındaki dönemin ekonomik ve hatta sosyal, politik ve kültürel tarihi, coğrafi keşiflere örnektir.

17. yy ile Avrupa ile 15. yy Avrupa ekonomisi arasındaki farklar birlikte değerlendirilirse

- 1-Deniz aşırı genişleme sayesinde Avrupa ile Asya arasında doğrudan yeni bir deniz yolu açılmıştı.
- 2-Dünya tarihi açısından daha önemli bir sonuç Avrupalıların Batı yarım küresini ele geçirmesiydi.
- 3-Keşiflerle arandananda daha fazlası bulunmuş
- 4-Avrupa, ekonomik kaynak arzını büyük ölçüde genişletmişti.

Avrupa ile temas Amerika kıtasını tamamen değiştirdi. İspanyollar Batı yarım küresine daha önce bilinmeyen yeni ürünler getirdiler: Buğday ve diğer tahıllar, şeker kamışı, kahve ve çeşitli meyvelerle sebzeler bunlar arasındaydı. Avrupa medeniyetinin Amerika'ya tanıttığı diğer özellikler ateşli silahlar ve alkol ile çiçek, tifüs ve grip gibi salgın hastalıklardı. Köle Atlantik ötesine taşınan emek-yoğun ve önemli maldı. Eğer Atlantik köle ticareti olmasaydı Afrika nüfusu daha hızlı artabilecekti.

Avrupa kültürünün Yeni Dünya'ya taşınması ve yerli kültürlerin yok edilmesi Avrupalı genişlemenin önemli sonuçlarından biridir.

Avrupa'nın Çin ile doğrudan temasının en önemli keşfi çaydı. 1720'lerde Doğu Hindistan Şirketi'nin en önemli ithalat kalemi olarak ipeğin yerini alan çay sadece İngiltere'de geniş kitlelere yayıldı.

--Hollandalılar en önemli kahve tüketicileri oldular şeker plantasyonlarının gelişmesi siyah köle iş gücü için büyük bir talep yarattı.

Değerli Maden Akışı ve Ekonomik Sonuçları

Deniz aşırı yayılmanın önemli bir ekonomik sonucu da zengin altın ve gümüş yataklarına sahip olan Meksika ve Peru'nun keşfiydi.

Fiyat İhtilali: 1500-1620 yılları arasında Amerika'dan İspanya'ya akan kıymetli maden girişinin neden olduğu fiyat artışlarını tanımlamak için kullanılır.

1- 16. yüzyıldaki fiyat artışlarının temel açıklamalarından biri, Earl J. Hamilton'un fiyat yükselişleri ile Amerikan gümüş ve altınının Avrupa'ya akışı arasında sıkı bir ilişki olduğunu ileri süren teorisidir.

2- Batı Avrupa'ya kıymetli maden akışının ikinci önemli sonucu faiz hadlerinin düşmesiydi. Bu görüşü ileri süren Carlo Cipolla, 16. yüzyılda gerçek bir fiyat yükselişini şüpheyle karşılamaktadır.

3-Kıymetli maden akışının diğer önemli ekonomik sonucu ücret artışlarının fiyat artışlarını izleyememesidir. Para arzındaki artışların aynı oranda fiyat yükselişlerine yol açacağını ileri süren Amerikalı Fisher'in **Paranın Miktar Teorisi**'ne dayanan bu görüş, önemli tenkitlere uğramıştır.

**1570 ile 1620 arasında Avrupa'nın sermaye borsası gelişmiş ülkelerinde faiz oranı %2'ye düştü.

**16. yüzyıldaki Fiyat İhtilali denilen olgunun temel nedeni "Para arzının artması" dır.

AVRUPA EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

Nüfus

16. yüzyıldaki nüfus artışının çeşitli sebepleri vardı. Bunlar

- 1-Bina standartlarının iyileşmesi,
- 2-Ölümlerin daha iyi gömülmesi,
- 3-Doğal bağışıklığın gelişmesi
- 4-Taşıyıcıları etkileyen ekolojik değişimler
- 5-Veba ve diğer salgın hastalıklar giderek azalması

--Avrupa'da son büyük veba salgını İngiltere'de 1665'te, İtalya'da 1657'de, Fransa'da 1660'larda ve Hollanda'da 1663'te görüldü. İklimde iyileşmeler oldu.

Daha önceki yüzyıllarda nüfusun düşmüş olması sonucu nüfus/toprak dengesinde görülen olumlu değişimin yol açtığı 15. yüzyıldaki daha yüksek reel ücretler, evlenme yaşını düşürerek doğum oranlarını yükseltti.

*İtalya ve Hollanda Avrupa'nın en yoğun nüfuslu (40 kişi) bölgeleri idi.

Yüzyılın başında Avrupa'da 100.000'den fazla nüfusa sahip 4 şehir

- 1-Milan,
- 2-Napoli,
- 3-Venedik
- 4-Paris.

-Avrupa'nın en büyük şehri olan Paris 1600'de çeyrek milyona yükseldi.

Tarım

Başlıca tahıllar için ekilen tohum başına verim oranları 1'e 4 veya 5'ten fazla değildi. Doğu Avrupa'da bu oran 2-3'e kadar iniyordu.

17. yüzyılda nüfus artışının yavaşlamasının en basit açıklaması, nüfusun kendisini yeterli ölçüde besleyebileceği düzeyi aşmış olmasıdır. İspanya, Hristiyan Avrupalıların eline geçmesinden önce gelişmiş bir bahçe tarımına ve sulama sistemine sahipti. Hristiyanlar, Müslüman Araplardan devraldıkları bu ileri tarım ve sulama sistemini sürdüremediler. İspanya'da 16. yüzyılda çiftlik sahibi aristokrasi ve kilise, mülklerini kahyalar aracılığıyla işleten rantiyeler olarak topraklarını üretimi artıracak şekilde işletmek için gerekli teşvik ve sermayeden yoksun ortakçı ve kiracılar vermişlerdi.

Avrupa'da en gelişmiş tarıma sahip bölge Aşağı Ülkeler, özellikle de Hollanda idi. On altıncı yüzyılda Hollanda modern tarıma **geçen ilk bölge oldu.**

Sanayi

Tarımda olduğu gibi sanayide de Modern Çağ'ın başlarında büyük bir teknolojik sıçrama söz konusu değildi. On altıncı yüzyılın ilk yarısında en büyük dokuma sanayii merkezleri Güney Aşağı Ülkeler, özellikle de Flandra ve Braban bölgeleriydi. Teknolojik açıdan önemli değişmelerin ortaya çıktığı bir alan okyanus denizciliği idi.

İstihdam ve üretim itibarıyla pek az önemi olan metalürji sanayii, savaşlarda ateşli silahların ve topların artan önemi nedeniyle stratejik bir değer kazandı. Denizcilik o günlerde barışçı bir faaliyet değildi. On altı ve 17. yüzyıllarda bronz dökümünde önemli iyileşmeler sağlandı. On yedinci yüzyılın ortalarında İngiltere, Hollanda ve İsveç bronz toplara göre maliyeti daha düşük olan demir silahlar dökme tekniğini geliştirdiler. Böylece gemilere daha çok silah konabildi. 1450'de hafif ateşli silahlar önemsizdi ve oldukça ilkel toplar, yalnızca kuşatma savaşlarında kullanılıyordu.

Orta Çağda **İtalya** cam, kağıt, optik araçlar ve saat gibi bazı lüks malların tek üreticisi durumundaydı.

Ticaret, Ticaret Yolları ve Ticari Organizasyon

16 ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa ekonomisinin tüm sektörleri içinde en dinamik olanı şüphesiz ticaretti. Bu yüzden 16. yüzyıl ticaret devrimi dönemi olarak da adlandırılmıştır. On altı ve 17. yüzyıllarda yeni ticaret yollarının açılmasının bir sonucu olarak Avrupa ticaretinin ağırlık merkezi

-Akdeniz'den Kuzey denizlerine kaydı ve uzak mesafeli ticarete konu olan malların niteliği ile ticari organizasyon şekilleri önemli ölçüde değişti.

-Ticaretin diğer bir alanı da köle ticaretiydi. Başlangıçta Portekizlilerin tekelindeydi. Ancak daha sonra Hollandalılar, Fransızlar ve İngilizlerin de girdiği bu ticaret, üçlü bir ticaret şeklinde yürüyordu.

Bu dönemde is tekniklerinde görülen gelişmeler de önemlidir. Büyük şirketlerin kuruluşu, yük sorumluları ile şirketlerin menfaatlerini limanlarda ve gemilerde temsil eden temsilcilerin ortaya çıkışı, deniz sigorta şirketlerinin gelişmesi hep deniz aşırı genişlemenin sonuçlarıydı.

Anonim şirketler, kişisel teşebbüslere ve diğer tür ortaklıklara karşı birçok bakımdan üstünlük arz ediyordu. Belirli bir bölgede ticari tekel hakkı bağışlanan bu şirketlerin en tanınmış 1600'de İngiltere'de kurulan Doğu Hindistan Şirketi idi.

Bankacılık alanında da iki önemli değişim oldu

1-Orta Çağda ve modern dönem başlangıcında hükümet borçlanmaları, kralın yaptığı kişisel borçlanmalar olarak kabul ediliyordu. 17.77 sonlarında bu tür borçların, hükümete ait resmi bir borç olduğu fikri doğdu.

2-İkinci önemli gelişme banknot kullanımının artışıydı.

Devlet ve Ekonomi

Modern Çağın başlarında Avrupa ülkelerinin ekonomik politikaları iki amaca yönelikti:

1-Ekonomik imkânları kullanarak devletin güçlendirilmesi;

2-Devletin gücünü kullanarak ekonomik gelişmenin ve ülkenin zenginleşmesinin sağlanması.

**On yedinci yüzyıl sonlarının İngiliz tüccar ve politikacısı Sir Josiah Child'in ifadesiyle zenginlik ve iktidar yani siyasal ve ekonomik güç ancak birlikte gerçekleşebilirdi.

1500 ile 1800 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik politikalarına yön veren iktisadi fikirler ve yapılan uygulamalar **merkantilizm** olarak adlandırılmıştır.

Merkantilizm:Görüşe göre ülkenin zenginliği sahip olunan kıymetli maden miktarı ile ölçülür. Ülkeye altın ve gümüş girişini artırmak için müdahaleci bir dış ticaret politikası ile mamul mal ihracını teşvik edip ithalatı sınırlamak gerekir.

*Külçecilik olarak adlandırılan bu ekonomik politika ülke içinde mümkün olduğu kadar çok altın ve gümüş biriktirmeyi amaçlıyordu.

Fransa, İngiltere ve Hollanda'nın kolonileri çok az altın ve gümüş ürettiğinden onlar için kıymetli maden elde etmenin tek yolu dış ticaretti. Bu çerçevede lehte bir dış ticaret dengesi büyük önem taşıyordu. Eğer ihracat ithalatı aşarsa bu genel olarak ülkeye altın girişine yol açacaktı.

Güçlü bir ekonomiye sahip olmayı amaçlayan **merkantilist** yönetimlerin tüm uygulamalarının ekonomi üzerinde olumlu etkilerde bulunduğu düşünülmemelidir.

Ekonomiye yönelik ilgilerinin önemli bir nedeni de devlet harcamalarını karşılayabilmek için ekonomik faaliyetleri vergilendirerek mümkün olduğu ölçüde çok gelir elde etmek olan merkantilist yönetimlerin üretken faaliyetler üzerinde zararlı sonuçlar doğuran mali uygulama örnekleri de son derece fazlaydı.

Merkantilist politikaların diğer bir uygulaması da büyük ticari filolara özel önem verilmesiydi.

Fransız Maliye Bakanı Jean Bapstiste Colbert'e göre Avrupa'nın tüm dış ticaretini 20.000 gemi taşıyordu. Bu gemilerin dörtte üçü Hollandalılara aitti. Colbert'e göre Fransa'nın payını artırması ancak Hollandalıların payının azaltılması ile mümkün olabilirdi.

Ekonomik milliyetçiliğin en tipik örneği Fransa'da Colbert dönemi (1665-1683) idi. Uzun bir merkantilist geleneğe sahip olan Fransa'da Colbert'in etkisi o denli büyük oldu ki zamanla **Colbertizm** ve merkantilizm kelimeleri eş anlam kazandı. Colbertizm merkantilizmin aşırı bir örneği olarak nitelenebilir.

Colbertizm: Devlet eliyle geliştirilen sanayi kuruluşlarına ve altyapıya önem veren, aşırı ekonomik milliyetçi bir merkantilist uygulamaya verilen addır.

*Colbertizme 2 örnek **Fransa** ve **İngiltere**dir. 16 ve 17. yüzyıllarda kıta Avrupası ülkelerinde kralların gücü artarken, İngiltere'de 1688 devrimiyle parlamento denetimine dayanan anayasal bir monarşi doğdu.

****Merkantilizmle ilgili kavramlar:** Colbertizm-Külçecilik-Dış ticarete tekelcilik- Lehte dış ticaret dengesi

Merkantilistlerin savunduğu görüşler

a. Uluslararası ticaretin hacminin sabit olduğu

b. Balıkçılığın teşvik edilmesi

- c. Yerli malı kullanımının teşvik edilmesi
d. Sömürgelere önem verilmesi

AVRUPA'DA EKONOMİK GÜÇ DENGESİNİN DEĞİŞMESİ

İktisat ve tarihinde 16. yy bir **altın çağ**, 17. Yy ise bir **kriz dönemi** dir. Bu yaklaşımın en büyük eksiği, modern dönemin başlangıcında Avrupa'da geleneksel ekonomik güç dengelerinde ortaya çıkan çok önemli bir değişmeyi görmezlikten gelmesidir. 15. Yy sonunda Avrupa'da en gelişmiş alan, Akdeniz bölgesinde Orta ve Kuzey İtalya idi. 16.yy boyunca Amerikan altın ve gümüşünün İspanya'ya akışı, Akdeniz bölgesinin ekonomik üstünlüğünü sürdürmesini sağladı. Ancak 17. yy sonuna gelmeden artık Akdeniz, geri kalmış bir bölgeydi. Avrupa ekonomisinin ağırlık merkezi Atlantik bölgesine kaymış, önce Hollanda ve daha sonra da İngiltere Avrupa'nın yeni yükselen iktisadi güçleri olmuşlardı.

İspanya'nın Ekonomik Düşüşü Nedenleri

- 1-İspanya'nın ekonomik düşüşünde pek çok faktör yanında yöneticilerin yanlış ekonomik politika ve uygulamaları da önemli rol oynadı.
- 2-Altın ve gümüşteki gelirlerin %40 ı devlete %20-25 i krallıklara ayrılıyordu. Hükümet harcamaları güçlükle karşılanıyordu. Bu durum kralları üçüncü bir gelir kaynağı olarak borçlanmaya itiyordu.
- 3-Yönetimin zararlarının tek örneği kötü mali yönetim değildi.Mali ihtiyaçlardan kaynaklanan diğer müdahaleler de önemliydi.Krallıkça tanınan imtiyazlar bu zararlı uygulamaların örnekleriydi.
- 4-İmparatorlukta bir pazar bütünleşmesine imkân verecek bir gümrük birliği de mevcut değildi.
- 5-İspanyol krallarının dini politikaları ülkenin ekonomik gücünü zayıflatıcı diğer bir nedendi.
- 6-Amerika'dan altın ve gümüş akışı ve sonucunda efektif talebin genişlemesi, ekonomik gelişmeyi uyardı ve İspanya 16. yüzyılda Avrupa'nın merkezi haline geldi.
- 7-17. yy kısmen üretimin düşmesi, kısmen de sömürgelerin daha önce ithal ettikleri bazı malları kendileri üretmeye başlayarak ekonomik bağımsızlık kazanmaları sonucu İspanya'ya Amerika'dan kıymetli maden akışı önemli ölçüde azalınca İspanyol zenginliğinin kaynağı kurumuş oldu.

--16. yy İspanya, Avrupa'nın en geniş imparatorluğu; 1530'da akmaya başlayan altın, gümüş, yüzyılın sonunda en yüksek düzeyine ulaşarak İspanya İmp. Avrupa'nın en zengin ülkesi oldu.

**İspanya'nın ekonomik olarak gerilemesinde en önemli etken "Nitelikli insan gücünün eksikliği" dir.

Kuzey İtalya'nın profesyonel, pragmatik ve Ticaret Şehirleri

Venedik, Cenova, Floransa ve Piza şehirleridir.

**1000-1500 yılları arasında Avrupa'da (Flandra, Fransa, Almanya ve Balkanlar) ve Akdeniz'de ticaretin canlanmasında önemli rol oynayan İtalya, Karadeniz'deki limanlara kervanlarla Çin malları ulaştırıldı.

16. yüzyılda İtalyan ekonomisini problemlerle karşı karşıya getiren değişimler oldu

- 1-İlk önemli olumsuz gelişme İtalyan tüccarlarının baharat ticaretindeki rolünün azalmasıydı.
- 2-Deniz taşımacılığında da olumsuz gelişmeler söz konusuydu.
- 3-Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve İngiltere üretimlerini yeni ölçeklerde ve yeni metotlarla geliştirirken İtalya gerilemeye ve pazarlara cevap veremeyecek hale gelmeye başladı.
- 4-Alman devletlerinin bulunduğu bölgeye sefalet getiren yıkıcı bir savaş patlak verdi. 17.yy başlarında nüfus ve gelirin azalmasına yol açan gerilimli iç durumun bir sonucu olarak Osmanlı mahalli pazarlarında belirgin bir kötüleşme vardı. İspanyol, Alman ve Türk pazarlarındaki bu daralma uluslararası alanda derhal etkisini gösterdi. Bu güç rekabet şartlarında ancak en etkin ekonomiler ayakta kalabildi. Hollandalı, İngiliz ve Fransız malları İtalyan mallarını yalnız dış pazarlardan değil, İtalyan pazarından bile kovdu.
- 5-İtalyan mal ve hizmetlerinin yerini başkalarının almasının temel nedeni, İngiliz, Hollandalı ve Fransız mal ve hizmetlerinin daha düşük fiyatlarla arz edilmesiydi. Bu fiyat farklılığının ilk önemli sebebi, İtalyan mallarının daha kaliteli olmasıydı. İtalyan imalatçıları kısmen geleneklerinin bir sonucu olarak, fakat daha önemlisi lonca düzenlemelerine bağlılıklarından ötürü eski metotlarla üretmeye devam etmekteydiler.
- 6-İtalyan mallarının daha pahalı olmasının tek nedeni kaliteleri değildi. İtalya'da üretim maliyetleri de daha yüksekti. Bunun ilk nedeni, loncaların geniş kapsamlı kontrolünün İtalyan imalatçıları eski ve geri üretim ve organizasyon tekniklerini kullanmayı sürdürmeye zorlamasıydı. İkincisi İtalya'da vergi baskısı yüksekti ve kötü bir şekilde düzenlenmişti. Üçüncü ve daha önemli bir neden ise İtalya'da ücretlerin rakip ülkelere göre daha yüksek olmasıydı.

**İtalyan işçisinin üretkenliği, İngiliz, Fransız ve Hollandalı işçiden daha düşüktü

**Mamul mal ithal eden bir ülkeler: İtalya İngiltere, Fransa ve Hollanda dır.

**İtalya'da 17. yüzyılda imalat sanayinde ücretlerin diğer ülkelere göre yüksek olmasının nedeni "Loncaların gücü" dür.

Kuzey Hollanda'nın Ekonomik Yükselişi

Hollanda 17 eyaletten oluşan iki bölgeye ayrılır. Bu eyaletler siyasi yakınlıkları nedeniyle İspanya İmparatorluğu'nun ticari imkânlarından yararlanıyorlardı. 11 ve 15. yüzyıllar arasında Güney Hollanda, Avrupa'da şehirleşme ve ekonomik gelişmede öncü bölgelerden biriydi. Ekonomik gelişmişlik açısından İtalyan kutbunun hemen ardından geliyordu. 13 ve 14. yüzyıllarda Kuzey Avrupa'nın en önemli uluslararası iş merkezi Bruj'du. 15. yüzyıl ile 16. yüzyılın ilk yarısı boyunca:

Güney Hollanda'daki Antwerp baharatlar, İngiliz kumaşları, İtalyan ipeklileri, Alman gümüşü gibi değerli mallarda en parlak uluslararası finans ve ticaret merkeziydi. Flandra'da üretilen tekstil ürünleri, Kuzey ve Orta Avrupa'nın en kaliteli ünlü kumaşlarıydı.

Kuzey Hollanda ise güney bölgeleri ile aynı seviyede değildi. K. Hollanda ekonomisinin en önemli sektörleri tarım, hayvan yetiştiriciliği ve gemiciliğe bağlı olarak Baltık bölgesi ile ticaret ve balıkçılıktı.

Kuzey Hollanda'nın ekonomik canlılığında en önemli rolü, Güney Hollanda'dan kaçarak Kuzey Hollanda'ya sığınan insanlar oynadı.

17. yy başında Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nde hisse sahiplerinin en güçlüsü olan göçmenler, 1609-11'de Amsterdam'ın en büyük bankasındaki mevduatın da yarısının sahibi durumundaydılar.

--Okyanus ticaretinin gösterdiği gelişmeler Kuzey Hollanda'nın bir altın çağa girmesine yol açtı. Japon ve İsviçre bakırı, Baltık hububatı, İtalyan ipeği, Çin porseleni, Brezilya kahvesi, Endonezya baharatı bu mallar arasındaydı. Sermaye piyasası doğmuş, modern kapitalizmin tüm özellikleri ortaya çıkmıştı.

En dinamik sektörü dış ticaret olan Hollanda ekonomisinin mukayeseli avantajı denizcilik alanındaydı.

**Hollanda'nın ekonomik refahı yalnızca ticari başarıya dayanmıyordu. Hollanda'da tarım ve imalat sektörleri de oldukça gelişmişti.

*Hollandalıların tarım, ticaret ve sanayi alanındaki başarılarının bir başkası iki cansız enerji kaynağından (turba kömürü ve rüzgar) büyük ölçüde yararlanarak enerji darboğazını aşmalarıydı.

**Hollandalıların ekonomik başarılarının temeli, dünyanın her yerinde her şeyi diğer ülkelerin tüccarlarından daha ucuza satabilmeleri idi.

--Hollanda modern dönemin başlarında Avrupa'nın ekonomik açıdan en gelişmiş, en yoğun nüfuslu ve en yüksek oranda şehirli nüfusa sahip ülkesiydi. Hollanda ekonomik büyümeyi başaran ilk ülkeydi ve uzun bir süre de Avrupa'da kişi başına gelir düzeyi en yüksek ülke olma özelliğini korudu.

Hollanda'nın 1550-1650'deki altın çağını 150 yıllık bir durgunluk dönemi izledi. Onun iki önemli rakibi olan İngiltere ve Fransa denizcilikte Hollanda'nın hükmettiği pazarlardaki egemenliğine son verdiler.

İngiltere'nin Ekonomik Yükselişi

İngiltere'nin dış ticaretinin %40'ı yabancıların elindeydi. En büyük ticaret şehri olan Londra, kıta Avrupa'sının büyük şehirlerinin servet ve büyüklük bakımından oldukça gerisindeydi. 16. yüzyılın ilk yarısında Londra limanından yapılan kumaş ihracatı %170 artış gösterdi. Bu dönemde İngiltere'nin önemli özelliklerinden biri, kapılarını dünyanın her tarafından gelmiş sermaye ve teşebbüse açmış olmasıydı. İngiltere, süratle kıtanın en gelişmiş ülkeleriyle aynı çizgiye yükseldi

**İngiltere'nin ekonomik büyümesinin en önemli nedeni dış ticaretinde görülen büyük genişlemeydi. 17. yüzyılın sonunda İngiltere, Hollanda'dan sonra kişi başına dış ticaret değeri en yüksek olan ülkeydi

1640'larda reeksport ticareti, toplam ihracatın %18'i iken, yüzyılın sonunda %31'ine yükseldi.

Bu gelişen dünya ticaretinin merkezi olan Londra'nın nüfusu 17. yüzyılın sonunda 500.000'i aştı. Londra dünyanın en büyük, en zengin ve en aktif metropolü oldu. Londra para piyasası dünyanın en zengin ülkesinin ulusal kredi sisteminin merkeziydi. Büyük hacimlere varan liman ticareti sayesinde tüm dünyanın kredi merkezi haline gelen Londra, Fransız savaşlarıyla durumları kötüleşen Amsterdam ve Paris'in yerini almıştı. İngiltere'nin dünya çapındaki ticaret geliştirmesini mümkün kılan başlıca kaynakları iyi gemicilerin ve riske girme yeteneğine ve gerekli fonlara sahip tüccarların çokluğu, fizik ve mali kapitalin nispi bolluğu, gelişmiş bir kredi, ticaret ve sigorta organizasyonu ile tüccar sınıfının isteklerine karşı duyarlı bir yönetimin varlığı ve krallık deniz gücünün rakip ülkeler karşısındaki üstünlüğüydü. İngiltere karşılaştığı kısıtlara karşı sahip olduğu daha bol kaynaklardan yararlanmasını mümkün kılan yeni teknikler geliştirdi. Enerji probleminin çözümü bunun en güzel örneğidir.

OSMANLI EKONOMİSİYLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

Kanuni dönemi imparatorluğun gücünün zirveye ulaştığı dönemdi. 1572 ile 1606 arasında Osmanlılar Doğu'da ve Batı'da yıkıcı ve uzun savaşlar yapmak zorunda kaldı. İmparatorluğun siyasi gerileşiminde dış faktörler kadar iç faktörler de rol oynadı. Siyasi gerilemeye paralel olarak sosyal alanda huzursuzluklar başladı. Osmanlı ilerleyişine karşı Avusturya, İspanya, Portekiz, İran ve Rus mukavemetinin giderek güçlenmesiyle bol ganimetli, kısa süren ve vergi gelirlerini artırıcı savaşlar sona erdi. Dönemin başlarında önemli bir ekonomik problem de hızlı fiyat artışıydı. Avrupa'daki fiyat devriminin bir yansıması olan ve 1580'lerde hız kazanan enflasyon ekonomiyi olumsuz şekilde etkiledi. Osmanlı ekonomisi dönem içinde tarım, taşıma ve sanayi sektörlerinde durgun bir özellik gösteriyordu. 17 yüzyılda Osmanlı tarımı 2 yeni ürünün ortaya çıkışından yararlandı. Tütün ve mısırın ekimi süratle yayıldı. Avrupa mallarının daha ucuz ve kaliteli hale gelmesi yerli ürünlerin rekabet gücünü zayıflattı.

Osmanlı ekonomisi açısından başka bir olumsuz gelişme Karadeniz ticaretindeki tekel konumunun yitirilmesi idi. Uluslararası ticaret yollarının değişmesi de Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkiledi.

-- Avrupa'dan yapılan ithalat yüklü kumaş, maden ve kağıt gibi birkaç kalemlle sınırlı olduğundan 19. yüzyıldaki Sanayi Devrimi'ne kadar kapitülasyonlar Osmanlı yerli sanayine büyük bir zarar vermedi.

5.KONU

MODERN EKONOMİK BÜYÜME

Sanayi Devrimi ile birlikte dünya tarihinde ilk kez nüfus artışı ile hayat standartlarındaki yükselme birlikte gerçekleşmiştir. Sanayi öncesi bir ekonomiyi sanayileşmiş bir ekonomiden ayıran en temel özellik refah ve üretkenlik düzeyinin değişmez olmasıdır.

Sanayi öncesi toplulukların kişi başına gelirlerinde ortaya çıkan değişimleri belirleyen temel faktör nüfusun artış oranıdır. **T. Malthus** tarafından ortaya konan modele göre sanayi öncesi toplumlarda doğum oranı kişi başına gelirin artan, ölüm oranı ise düşen bir fonksiyondur. İki oranın birbirine eşit olduğu bir kişi başına gelir seviyesinde nüfusun sabit kaldığı bir denge kurulur. Artan nüfusun toprak ve doğal kaynaklar üzerinde yarattığı baskı nedeniyle azalan verimler kuralının işleme sonucu kişi başına gelirler düşer.

Sanayi Devrimi bu sınırlamayı aşmanın tarihteki tek başarılı örneğini teşkil etmektedir. Böylece nüfus ve hayat standartları arasındaki nüfustaki artışın gelirlerde düşmeye yol açması şeklindeki demir bağ kırıldı. **İngiltere'de** başlayan ve daha sonra diğer ülkeleri de etkileyen Sanayi Devrimi daha çok insanın daha fazla mal ve hizmet elde etmesini sağlamıştır. Nitekim 1770-1860 arasında İngiliz nüfusu 3'e katlanmasına rağmen gelirler önemli ölçüde yükselebildi.

Simon Kuznets daha önceki büyüme örneklerinden bu önemli farkını vurgulamak için sanayileşmeyi 'modern ekonomik büyüme' olarak nitelendirmiştir.

Sanayi Devrimi, 18. yüzyılda başlayan ve emeğin verimliliğini olağanüstü artırıp kitlesel üretime geçişe imkân veren uygarlık tarihinin en büyük dönüşümlerinden biridir.

**W. S. Jevons'un da ifade ettiği gibi Sanayi Devrimi olarak adlandırılan büyük değişimi ortaya çıkartan bazı elverişli zihni özelliklerin son derece özel nitelikteki maddi kaynaklarla bir araya gelmiş olmasıydı.

SANAYİ DEVRİMİNİN AÇIKLAMALARI

1- Sermaye teşkili oranındaki artışı, Sanayi Devrimi'nin nedeni olarak ileri süren bazı iktisat tarihçileri, bu artışı da ya yatırımları teşvik eden düşük faiz oranlarına ya da muhtemel yatırımcılara tesadüfi kazançlar sağlayarak zorunlu tasarruflar yaratan kar enflasyonuna bağlamışlardır. Walt Rostow, yatırım oranının milli gelirin %5'inden yaklaşık %10'una yükselmesini sürekli ekonomik büyümeye geçişin bir ön şartı olarak göstermiştir.

2-Sanayi Devrimi dünya ticaretinde modern zamanlarda meydana gelen artışla açıklamıştır

3-Bilgi birikiminin sınai makinelerle ve iş organizasyonuna uygulanması ekonomik verimliliği yükseltmiştir.(Joel Mokyr)

4-Sosyal davranışlarda ortaya çıkan köklü değişimler Sanayi Devrimi'nin açıklanmasında kullanılan bir başka nedeni oluşturmaktadır.

5-Hukuki ve sosyal çevre doğal çevre gibi maddi gelişmeyi teşvik edici ya da engelleyici rol oynayabilir.

*Bu değişimler daha çok sanayileşme teknolojik değil, daha çok sosyo-kültürel bir değişim hadisesidir.

SANAYİ DEVRİMİNİN ZAMANI

Sanayi Devrimi'nin kronolojisi, iktisat tarihi literatüründe verimli bir tartışma kaynağı olmuştur. Bu tartışmaların asıl amacı temel değişim sürecinin sebepleri, niteliği ve sonuçlarını değerlendirebilmek için İngiliz sanayileşme tarihinin bir kronolojisini çıkarmaktır.

İngiliz sanayileşme tecrübesini devrim kavramı çerçevesinde ele alan ilk iktisat tarihçisi **Arnold Toynbee idi. Ona göre 1750'lerde İngiliz ekonomisinde köklü bir değişim başladı ve bunu 1850'lere doğru tamamlanan hızlı ve genel bir sanayileşme süreci izledi.

**John U. Nef, Sanayi Devrimi'nin başlangıçlarını 16 ve 17. yüzyıllara kadar götürmüştür.

**J. H. Clapham Sanayi Devrimi'nin 1850'lerde değil, daha ileri tarihlerde tamamlandığını ileri sürdü

**Walt W. Rostow Sanayi Devrimi'nin 1783-1802 yılları arasında gerçekleştiğini ileri sürmüştür.(Kalkışa geçtiği dönem)

**1783-1802 döneminde pamuklu ve demir sanayilerinde bazı önemli gelişmeler ortaya çıkmış; kanal inşa hamlesi, toprak çevirme hareketleri ve nüfus artışı hızlanmış ve en önemlisi de dış ticarete önemli bir sıçrama görülmüştür.

TARIMSAL DEĞİŞMELER

Nüfusun bir bölümünün tarım dışında çalışmasına imkân verecek şekilde bir yiyecek fazlası üretilmesi tarım dışı **sektörlerin gelişebilmesinin ön koşuludur.** W. Rostow, ekonomik gelişmenin safhalarıyla ilgili teorisinde, tarımsal verimlilikte önemli bir artışın başarılı bir 'kalkış' için temel şart olduğunu ileri sürmüştür.

İngiltere'de 17 ve 18. yüzyıllarda eski malikane ilişkilerinde giderek yoğunlaşan değişimler ortaya çıktı. Açık tarla sisteminin yol açtığı güçlükler ve şehir pazarlarının yarattığı yeni imkânlar geleneksel şekilde tarım yapılan toprakların süratle azalmasına yol açtı. **Çevirme işlemleri (enclosure)** sonucunda açık tarla sistemi süratle tasfiye olmaya başladı.

1760'tan önce açık tarla sistemiyle ilgili yasa sayısı 130'u aşmıyordu. 1760 ile 1815 arasında bu sayı 1800'e kadar yükseldi. 1700'de İngiltere'nin ekili topraklarının yaklaşık yarısı açık tarla sistemiyle işlenmekteydi. 1830'lara gelmeden çevirme hareketi büyük ölçüde tamamlandı.

Yeni üretim tekniklerinin temel özellikleri sürekli ekim, yeni ürün rotasyon sistemleri ve tarla tarımı ile hayvansal üretim arasında daha iyi bir uyumun sağlanmasıydı.

Tohum ekme makinesi 1700'de yapıldı ve 1730'ların başında yaygın hale geldi. Roma döneminden beri **saban** dizaynında en büyük gelişme olan ve iki at ve bir insan aracılığıyla toprağın hızlı ve etkin bir şekilde sürülmesini sağlayan Rotherham'ın üçgen sabanı, 4 veya 6 ya da 8 öküz tarafından çekilen ve bir öküz sürücü ile bir sabancı tarafından izlenen geleneksel, yavaş dörtgen sabanın yerini aldı. İlk harman makineleri 1780'lerde yapıldı.

1790-1870 döneminde elle kullanılan araçlar şekil olarak geliştirildi ve tahıllar daha erken biçilmeye başlandı.

***İngiltere'de tarım artan nüfusu ve özellikle de sanayi merkezlerinin kalabalık nüfusunu besleyerek, İngiliz sanayinin ürünlerine olan satın alma gücünü artırarak, sanayileşmeyi finanse etmek için gerekli kaynağın önemli bir kısmını sağlayarak ve sanayide istihdam edilebilecek bir iş gücü fazlasını serbest bırakarak sanayileşmeye önemli katkı sağlamıştır.

Tarım sektörü başarılı olmasaydı Sanayi Devrimi'nin İngiltere gibi doğal kaynakları sınırlı olan bir ülkede ortaya çıkabilmesi güç olacaktı.

Sınai Teknoloji: Sanayi kesiminde yer alan yönetim, iletişim, bilişim, enerji ve imalata ilişkin bütün teknolojilerdir.

**On yedinci yüzyıl boyunca Hollanda, sanayi ve teknoloji alanında Avrupa'nın lideri durumundaydı. On sekizinci yüzyılda ise İngiltere öncülüğü eline geçirdi.

Yeniliğin Kaynakları

Bir ülkede yeniliklerin hızlanabilmesi için ekonomik teşvik ve teknik imkân en temel koşullardır. Bir buluşun ekonomik önemi üretimde mevcut bir darboğazı kaldırdığı ya da daha önce karşılanamayan bir talebe cevap verdiği ölçüde artar.

İngiltere'de 1700-1749 döneminde alınan patentlerin sayısı sadece 287 iken bu sayı 18. yüzyılın ikinci yarısında 1715'e ve 19. yüzyılın ilk yarısında da 10.535'e yükselmişti.

İngiliz sanayii metotlarını modernleştirirken yavaşlığıyla dikkat çekmişti. 1780'lerde ortaya çıkan mekanik enerjiyle çalışan pamuklu dokuma tezgahlarının el tezgahlarının yerini alması için 60 yıl geçti. 1860'lar gibi ileri bir tarihte bile dokuma fabrikaları tüm ölçeklerde buhar gücüne dönmeye henüz başlamamıştı.

Yeniliklerin yaygınlaşmasının önündeki Engeller

- 1-Bir yeniliğin başkalarının kullanımını yasaklayan patent hakları,
- 2-İmalatçıların geliştirdikleri yeni metotları rakiplerinden sır gibi saklamaları
- 3-Pek çok makinenin başlangıçta yetersiz ve verimsiz olması
- 4-Eski lonca sınırlamaları
- 5-hükümetlerin yeni endüstrileri teşvik etmek ya da eskilerini korumak için yaptıkları ayrıntılı üretim düzenlemeleri, uyguladıkları yüksek gümrük tarifeleri

Buharlı Makine

Sanayi öncesi bir ekonomide yararlanılabilir enerji kaynakları kas, su ve rüzgar gücüyüdü. Bunların hiçbiri modern bir sınıai ekonomiyi destekleyebilecek bir şekilde dönüşme imkânına sahip değildi. Ortalama bir su ve rüzgar değirmeni 5-10 beygir gücü enerji üretebiliyordu: En karmaşık ve pahalı şekillerinin bile kapasitesi 30 beygir gücünü aşmıyordu.

İlk buharlı makine bir su pompası olarak düşünülmüştü. İngiltere'de sanayide kömür kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte üretimde büyük bir artış oldu.

1550'lerde 200 bin ton olan kömür üretimi 1700'de 3, 1800'de ise 10 milyon tona yükseldi.

Buharlı makine icadı ve geliştirilmesi tamamen bilimsel bir temele dayanan **ilk teknolojik yenilikti**. Önce 1706'da Thomas Newcomen, kaba ve etkin olmayan bir makine yapmıştı. Bu makinenin en büyük eksiği, yaptığı işe göre yakıt tüketiminin çok fazla olmasıydı.

1760'larda James Watt, Newcomen'in makinesini önemli ölçüde geliştirdi. Birkaç yıl sonra Watt, pistonun karşılıklı hareketlerini dönme hareketine çeviren araçları icat edince buharlı makineler, tekstil fabrikalarının temel güç kaynağı haline geldi.

Buharlı makine, ucuz ve kolaylıkla kontrol edilebilen bir güç kaynağıydı: Kömürden sağlanan kimyasal enerjiyi, mekanik enerjiye dönüştürüyordu.

* Sanayi Devrimi'nin tamamen bilimsel temele dayalı ilk büyük icadı Buharlı Makinedir.

Pamuklu Dokuma Sanayii

Profesör Rostow'un "ilk kalkışta sürükleyici sektör" olarak nitelediği, J. A. Schumpeter'in "İngiliz sanayileşme tarihi tek bir sanayinin tarihine indirgenebilir" derken kastettiği sanayi, pamuklu dokumaydı. Sanayi Devrimi öncesinde önem kazanan ve putting-out sistemi çerçevesinde organize olan dokuma sanayii, finansman ve dağıtım açısından büyük ölçekli sanayiye elverişli bir altyapıya sahipti.

İngiliz yünü kumaş ihracatı 1770'te İngiltere'nin yerli ürünlerinden yapılan ihracatın yarısını meydana getiriyordu.

İngiliz yerli pamuklu dokumaları koruma altına alınmadığı takdirde Hint pamuklu kumaşları ile kalite ve fiyat olarak rekabet edebilecek durumda değildi. Ham pamuk dışarıdan ithal ediliyordu ve kilosu en iyi İngiliz yününden bile daha pahalıydı.

Pamuklu kumaş sanayii, 17. yüzyılda iş gücünün bol ve bu nedenle ucuz olduğu **Lancashire** bölgesinde başlamıştı.

pamuklu dokuma yeni ve önemsiz bir sanayi kolu olduğundan, diğer sanayilerdeki sınırlayıcı düzenlemeler ve lonca kontrollerine ve dolayısıyla teknik değişimi engelleyen geleneksel uygulamalara daha az bağımlıydı.

İplik yapma ve gerekse dokuma safhasında iş gücünden tasarruf sağlayacak makineler icat etme çabaları daha 1730'larda başlamıştı.

1733'te **John Kay**, bir dokuyucunun iki kişinin işini yapmasına imkân veren **uçan mekiği icat etti**.

1764'te James Hargreaves'in icat ettiği iplik yapma makinesi, mekanik güç gerektirmeyen basit bir alet olmasına rağmen iplik işçisinin verimini önemli ölçüde artırdı. Makinenin ilk şeklinde 8 iğ vardı. Yüzyılın sonunda büyük iplik makineleri 100 ile 120 iğlik bir güce ulaşmıştı.

Pamuklu kumaş alanındaki büyük değişimi sağlayan en önemli yenilik 1769'da patenti alınan **Richard Arkwright**'in su gücüyle çalışan **pamuk ipliği makinesi oldu**.

İplik yapımı ile ilgili en önemli son yenilik Samuel Crompton'un çıkırcık makinesiydi. 1774 ile 1779 arasında icat edilen ve **Arkwright ile Hargreaves'in** makinelerinin özelliklerini bir araya getiren bu makine, yalnız iş gücünden tasarruf sağlamakla kalmadı; aynı zamanda insani hünerlerin yerini aldı ve nispeten daha hünersiz iş gücü ile daha dayanıklı ve kaliteli iplik üretimine imkân verdi.

1835'te pamuklu dokuma fabrikalarında çalışan işçilerin %48'i kadınlar ve %13'ü 14 yaşın altında çocuklardı.

Yeni makinelerle iplik yapma dalında emeğin verimliliği 18. yüzyıl içinde 150 kat arttı. 1825 yılına gelindiğinde verimlilik artışı 300 katı bulmuştu. Hindistan'da 45 kg pamuğun elle iplik haline getirilmesi 50.000 saatlik çalışmayı gerektirirken İngiltere'de bu süre 1779'da 2.000, 1795'te 300 ve 1825'te de 135 saate indi.

Yüzyıl içinde üretim maliyeti, yüzyılın başındakinin kalın iplikte %2'sine, ince iplikte ise %3'üne indi.

1820-1880 arasında dokuma safhasında iş gücünün verimliliği 12 kata yakın artış gösterdi.

Tarihte ilk kez büyük bir temel sanayi, ithal bir ham maddeye dayalı olarak kurulmuştu.

Pamuklu dokuma ürünleri yalnız pazar için değil, aynı zamanda ham madde için de uluslararası ticarete bağımlıydı.

1793'te Eli Whitney, mekanik çukırığı icat etti. 1803'te pamuklu ürünlerin ihracatı yünlü ürünler ihracatını aştı. 1870'lerde İngiltere, Hindistan'dan gelen elle imal edilmiş pamuklu ürünlerin ithal ikamesi sürecini tamamlamıştı.

Demir Sanayii

18. yüzyılın son çeyreğinde teknolojsi önemli ölçüde değişen bir diğer İngiliz sanayi kolu demir sanayii idi. Demir sanayiindeki değişmeler pamuklu dokumada olduğundan daha az radikal. Çünkü dokuma sanayii hem teknolojik ve hem de kurumsal olarak değiştı ve ev içinde elle yapılan bir üretim tipi giderek kapitalist bir fabrika sistemine dönüştü. Oysa demir sanayii daha önce de kapitalist olarak organize olmuştu.

Demir alanındaki değişmenin pamuklu dokuma sanayiinden ayrılan bir diğer özelliği de yerli ham maddelerin önemini artırmasıdır.

** Demir sanayiinin pamuklu dokumadan bir diğer farkı, talebi dolaylı bir yatırım malı olması ve kısmen bu nedenle esnek olmayan bir talebe sahip bulunmasıdır.

* 18. yüzyılın başlarında demiri kok kömürü ile eritme metodu keşfedildi.

*Demir yapımında kömür kullanmak için **ilk patent 1589'da alındı. Benzer patentler 17. yüzyılda da alınmaya** devam etti. Onların hiçbirini Abraham Darby'nin kok kömürü ile demiri eritmeyi başardığı 1709'a kadar ticari olarak elverişli bir ürün elde edemedi.

Darby'nin buluşu odun kömürüne dayalı demir sanayii için sonun başlangıcı oldu. 1775'ten sonra odun kömürüyle işleyen tek bir ocak inşa edilmedi. İngiltere, demir üretimi için azalan odun kömürü arzına bağımlı olmaktan kurtulmuştu. Darby'nin tekniğinin yaygınlaşmasıyla demir, daha ucuz olarak üretilmeye başlandı. 1760'da 30.000 ton olan demir üretimi 19. yüzyılın ilk on yılında yıllık olarak çeyrek milyon tonun üzerine çıktı. Bir bütün olarak demir sanayiinin İngiliz milli geliri içindeki payı % 6'ya yükselmişti. Bu rakam 1760'larda %1 ya da 2 civarındaydı.

** Demir sanayii, İngiliz sanayileşmesinde hem geniş kapsamlı hem de teşvik edici önemli bir rol oynadı.

ULUSLARARASI TİCARETİN KATKILARI

Uluslararası ticaret, İngiltere'nin sanayileşmesine büyük katkılarda bulunmuştur. **Bu katkılar**

- Dış ticaret, İngiliz sanayiinin ürünlerine talep yarattı.
- İngiltere artan nüfusu ve sınırlı doğal kaynakları nedeniyle sanayi ürünleri ile karşılığının ödenmesi gereken büyük miktarlarda yiyecek ve ham madde ithal etmek zorundaydı.
- Uluslararası ticaret, yoksul ve az gelişmiş ülkelere İngiliz mallarını satın alma gücünü sağladı.
- Uluslararası ticaret, sinai ve zirai gelişmeyi finanse etmeyi kolaylaştıran ekonomik bir fazla yarattı.
- Uluslararası ticaret dış ticaretin olduğu kadar ülke içi ticaretin de gelişmesinde etkili olan kurumsal yapı ve iş ahlakının doğmasına yardımcı oldu.
- Uluslararası ticaretin genişlemesi büyük şehirlerin ve sanayi merkezlerinin gelişmesinin ana nedeniydi. Londra, Liverpool, Manchester ve Glasgow büyümelerinin önemli bir kısmını dış ticarete borçluydular.

**Uluslararası ticaret İngiliz ekonomisini kaynak sınırlamalarından kurtararak ve sanayi için gerekli girdi fiyatlarının yükselmesine engel olarak sürekli iktisadi büyümeyi sağladı. İngiltere dış ticarete kapalı olsaydı sanayileşmesini sürdürmesi mümkün olamazdı.

SANAYİ DEVRİMİ'NİN SONUÇLARI

- Nüfus çok hızlı oranda artmaya başladı.
- Batı dünyası geçmişte benzeri olmayan bir hayat düzeyine ulaştı.
- Batı dünyasında tarım hakim ekonomik faaliyet olma özelliğini yitirdi.
- Batı dünyası bir şehir toplumu haline geldi.
- Sürekli teknolojik değişme bir kural haline geldi.
- Gelir ve servet dağılımında önemli değişmeler oldu.
- Ekonomik faaliyet aile içi veya mahalli kullanımlardan çok ülke çapında ve uluslararası pazarlar için üretime doğru ihtisaslaşmaya yöneldi.
- Toprak dışındaki üretim araçları yani sermaye sahipliğinin ya da bu araçlarla ilişkinin belirlediği yeni sosyal ve mesleki sınıflar doğdu.

--Sanayi öncesi bir ekonomide faal nüfusun %60-80 arasında değişen bir bölümü tarımda çalışmak zorundadır. Oysa sanayileşmiş bir ülkede faal nüfusun %5 ile 10'undan da azı tüm nüfusun yiyecek ihtiyacını karşılayabilmektedir.

* Arnold Toynbee'ye göre Sanayi Devrimi'nin başlangıç tarihi 1750 dir.

* "Nef" Sanayi Devrimi'nin başlangıcını, 16'ncı ve 17'inci yüzyıllara kadar götürmektedir.

* Sanayi Devrimi'ni İngiltere'nin dış ticaretinin sıçrama gösterdiği tarih 1780 dir.

* Eli Whitney in buluşu Amerikan pamuğunun ayıklanmasında köle emeğinin yerine geçmiştir.

6. KONU

19. Yüzyılda Ekonomik Değişmeler

Nüfus Artışı

On dokuzuncu yüzyılda dünya nüfusu % 70 artış göstererek 978 milyondan 1.650 milyona yükseldi. Yüz yıl içinde Asya'nın nüfusu üçte bir, Afrika'nın nüfusu dörtte bir oranında artarken Avrupa nüfusu iki katından fazla artarak 208 milyondan 430 milyona yükseldi. Böylece Avrupa nüfusunun dünya nüfusu içindeki oranı %21.2'den %26.8'e yükseldi. Ayrıca kitle halinde göçlerle Avrupalılar Latin Amerika, Avustralya ve Okyanusya'nın nüfusunun 3, Kuzey Amerika'nın nüfusunun ise 13 kat artmasına neden oldular.

19. yüzyıldaki bu hızlı nüfus artışının temel nedeni ortalama hayat süresinin uzamasıydı. Yüzyıllarca 30 yılda sabit kalan Batı insanının ortalama hayat süresi 40'a yükseldi.

Hayat süresindeki bu artış beslenme, sağlık ve özellikle de hijyen şartlarında orta ya çıkan köklü değişmelerden kaynaklanıyordu.

19. yüzyılda Avrupa'nın en önde gelen sanayi ülkeleri olan İngiltere ve Almanya'da nüfus her yıl %1 artıyordu. Avrupa'nın en az sanayileşmiş ülkelerinden biri olan Rusya, Avrupa ülkeleri içinde %2 ile en yüksek nüfus artış oranına sahip ülkeydi. Bu rakamlar sanayileşme ile nüfus artışı arasında bir paralellik olmadığını göstermektedir.

Ucuz ulaşım aynı zamanda göç hareketlerini de hızlandırdı. 1815 ile 1914 arasında 60 milyon insan Avrupa'dan ayrıldı. Avrupa içinde ülkeler arası göç hareketleri de oldu.

Şehirleşmenin Hızlanması

Sanayi ile birlikte göçlerle şehirleşme arttı, şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan diğer bir önemli gelişme de büyük şehirlerde yaşayan nüfusun artışıydı.

Tarihsel olarak şehirlerin büyümesinin önündeki ana engel şehirli nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanmasındaki güçlüklerdi.

1800'de Avrupa'da 100.000'den fazla nüfuslu 20 şehir bulunuyordu. 1900'de ise Avrupa ve Kuzey Amerika'da bu büyüklükte 150 şehir vardı ve 1950'de bu sayı 600'den fazlaydı.

Sosyal Yapıda Değişmeler

Sanayileşme ve şehirleşme, nüfusun sosyal özelliklerinde de değişmelere yol açtı.

Orta Çağ'da Avrupa toplumu üç sınıfa ayrılmıştı: **Asiller, din adamları ve sıradan halk.**

*Sosyal piramidin tepesindeki toprak sahibi yönetici sınıf içinde asiller ve yüksek din adamları yanında soylu olmayan kişiler de bulunuyordu.

* Sosyal piramidin ikinci tabakasında büyük tüccarların, yüksek devlet memurları ile avukat ve noter gibi meslek sahiplerinin yer aldığı üst orta sınıf bulunuyordu.

* Daha aşağıdaki alt orta sınıfa esnaf ve sanatkar, perakendeci tüccar ve bağımsız küçük çiftçiler giriyordu. Piramidin en altını ise kiracı çiftçilerle hizmetkarlar ve tarım işçileri oluşturuyordu.

**Yüzyıl içinde Avrupa ülkelerinde orta sınıflar önemli güç ve prestij kazandı. 19. yüzyılda köylüler sınıf olarak en kalabalık gruptu.

On dokuzuncu yüzyılın başında nüfusun oldukça küçük bir bölümünü oluşturan şehirli işçi kesimi büyük bir sayısal üstünlük kazandı. Bu sınıfa ait grupların aralarında önemli farklar bulunmakla birlikte, ortak özellikleri geçimlerini sağlamak için emeklerini satmak zorunda olmalarıydı.

19. yüzyılda sanayileşmenin yol açtığı sosyal yapıyla ilgili bir diğer değişme de eğitimin yaygınlaşmasıydı. Batı Avrupa ülkeleri, 1850'lerde %70-80'lere varan bir okuryazarlık oranına sahipti. 1900'lerde, bu oran %90'ları aşmıştı. İspanya, İtalya ve Rusya gibi daha düşük ölçüde sanayileşmiş ülkelerde ise, okuryazarlık oranı 1850'lerde %10-20 arasında iken 1900'lerde %30-50'lere yükselmişti.

** Fransız İhtilali'nden sonra bedava eğitim fikri ve uygulaması Avrupa'da yaygınlaştı.

TAŞIMA VE HABERLEŞME ALANINDAKİ GELİŞMELER

1- Sosyal Sabit Sermaye Yatırımları

2- Demiryolları

3- Buharlı Gemi Taşımacılığı

4- Haberleşme Alanındaki Gelişmeler

Sosyal Sabit Sermaye Yatırımları

Sanayileşmiş bir ekonomiyi, sanayi öncesi bir ekonomiden ayıran en önemli özelliklerden biri de daha zengin bir sermaye stokuna sahip olmasıdır. Bu 'sosyal sabit sermaye'nin büyük bölümü limanlar, yollar, köprüler, kanallar, demiryolları gibi taşıma tesislerine yatırılmış sermayeden oluşur. Yollar ve kanallar 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın başlarında çoğu Avrupa ülkelerinde sürekli bir gelişme gösterdi.

Demiryolları

1830'da ilk başarılı buharlı tren demiryolu açıldı. Buharlı lokomotif 19. yüzyılda sanayileşmenin yalnız sembolü değil, aynı zamanda onun en önemli aracıydı. Demiryolları ucuz, hızlı ve güvenilir bir taşıma imkânı sağlamakla kalmadı; demir, kömür, kereste, tuğla ve makinelere yarattığı taleple bunları sağlayan sanayilere önemli bir teşvik unsuru oldu.

**Demiryollarından önce sanayileşmenin ana engeli taşıma sisteminin yetersizliğiydi.

1840'lardan sonra demiryolları, İngiltere'nin başlıca şehirlerini birbirine bağlar hale geldi.

İngiliz tecrübesinde ilginç olan bir husus, ulaşım sistemine yönelik yatırımların tamamının yerli özel teşebbüs tarafından yapılmış olmasıdır. Demiryollarının %70'i özel teşebbüse aitti. Özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika oldukça yoğun bir demiryolu şebekesi ile kaplanmıştı.

Demiryollarının insanlar tarafından inşa edilmesi, pratik mühendislik problemlerine bilimin uygulanmasını temsil etmesi, bir kitle pazarına beslemesi ve uzun bir zaman ufku dikkate alan büyük sermaye harcamasını içermesi Sanayi Devriminin özünde de olan özelliklerdi.

Demiryolları sermaye-yoğun yatırımlar olduğundan 19. yüzyılda uluslararası sermayenin en önemli ilgi alanlarından biriydi.

Buharlı Gemi Tasımacılığı

* İlk başarılı buharlı gemi 1807'de yapıldı, fakat uzun yıllar kısa mesafeler arasında kullanılabilirdi:

* 1840'larda buharlı gemiler, insan ve posta taşıma aracı olarak yelkenli gemilerin yerini almaya başladı. Ancak bu gemilerde makineler ve kömür çok yer kapladığından, 19. yüzyılın sonlarına kadar yelkenli gemiler çok uzak mesafelerde yük taşıma aracı olarak üstünlüklerini korudular. Britania adlı yolcu gemisi Atlantik'i geçmek için 640 ton kömür kullanırken yalnızca 225 ton yük taşıyordu.

* 1870'lere doğru buharlı gemilerde makineler küçültüldü ve kömür tüketimleri azaltıldı.

* 1869'da Süveyş ve 1914'te Panama kanallarının açılması okyanuslarda mesafeleri önemli ölçüde kısalttı. Süveyş Kanalı sayesinde İngiltere ile Bombay arasındaki mesafe 10.667'den 6.224 mile düştü.

* Taşıma alanındaki bu gelişmelerin bir başka önemli sonucu, sermaye tasarrufu sağlamasıydı.

Haberleşme Alanındaki Gelişmeler

Hindistan'dan bir haberin İngiltere'ye ulaşması altı ayı buluyordu. 1844'te telgrafın icadından sonra kısa sürede Amerika ve Avrupa'daki büyük şehirlerin önemli bir bölümü telgrafa birbirine bağlandı. 1866'da Kuzey Amerika ile Avrupa arasında anında haberleşme imkânı doğdu. 1876'da patenti alınan telefon, haberleşmede önemli bir adım oldu. 1895'te telsiz haberleşme mümkün hale geldi. 1891'de Japonya'daki Nobi depremi bir gün sonra Londra'daki gazetelerde haber olarak yer aldı.

Londra ve Şikago'daki fiyatlar dünyanın her tarafında alınan kararlar üzerinde etkili olmaya başladı.

Bilimsel Tarım ve Verimlilik Artışı

Bilimsel tarımın gelişmesinden önce gerçekleştirilen en önemli zirai yenilik, toprakların ekili arazi ve çayır olarak ayrılması yerine aynı topraklara sırasıyla tarla ürünleri ve çayır bitkileri ekilmesi uygulamasının başlamasıydı.

Gelişmiş rotasyon sistemlerinin ve hayvan besiciliğinin önünü açan temel gelişme, açık tarla sisteminin tasfiye edilerek tarlaların toplulaştırılmasıydı.

Yeni ürünler, ileri tarım metotları, tohum geliştirme ve hayvan besiciliği çalışmaları ile etkin rotasyon sistemleri, Batı Avrupa'da yiyecek üretiminin büyük ölçüde artmasını sağladı. İki yeni ürün, tarımdaki üretim artışında önemli rol oynadı.

Patates bir dönüm topraktan elde edilebilen ürünün kalori miktarını 4 katına çıkardı.

Şeker pancarı ise insanlar için şeker sağlamakla kalmadı, artıkları ile değerli bir sığır besi yemi oldu.

**Ucuz ve kalorisi yüksek bir gıda olan patatesin üretiminin yaygınlaşması, şehirlerdeki sanayi işçilerinin reel ücretlerinin düşük tutulmasını sağlamıştır.

**1840'lardan itibaren kimyevi gübreler, Avrupa çiftçisi tarafından yaygın kabul gördü. Zirai teknolojideki bu değişimler tüm Avrupa'da aynı dönemde benimsenmedi.

1870'lere kadar İngiltere, **Almanya, Hollanda, Belçika ve Danimarka** zirai gelişmede önde geliyorlardı.

Güney Avrupa'da **Fransa, İtalya ve İspanya'da** çeşitli sosyal engeller, bu ülkelerin başka yerlerde başarılı ilerlemelerden tam anlamıyla yararlanmalarını önledi.

*Rusya ve Romanya, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Batı Avrupa'ya önemli miktarlarda buğday ihraç etmeye başladılar.

* Fransız İhtilali Fransa'da serfliğe son verirken 1810'da Prusya'da, 1848'de Avusturya'da, 1861'de de Rusya'da serflik son buldu.

**Serfliğin kaldırılmasının uzun dönemdeki sonucu, toprakların köylülerin eline geçmesi oldu.

Zirai Organizasyon

İşletmelerin bu şekilde bütünleştirilmesiyle iki farklı zirai organizasyon tarzı ortaya çıktı.

1-Yüzlerce hektardan meydana gelen büyük çiftliklerin hakim işletme tipi haline geldiği İngiltere ve Kuzeydoğu Almanya'da 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında pek çok küçük çiftçi ya topraklarından kovuldular ve yığın halinde sanayi şehirlerine göç ettiler ya da büyük çiftliklerde çalışan ücretli işçi durumuna düştüler.

2-Avrupa'nın diğer kısımlarında ise küçük üreticilik yaygınlığını devam ettirdi.

SINAI TEKNOLOJİ VE ORGANİZASYON

1-Bilim ve Teknoloji İlişkisinin Gelişmesi

Sanayi Devrimi ile birlikte insan sistematik olarak ve bilerek fen bilimleri ile ilgili teorileri, ekonomik üretim süreçlerine uygulamaya başladı. Artık "insan, icat etmenin metodunu keşfetti."

*Teknolojik ilerlemenin ön şartı Bilimsel ilerlemedir.

2-Enerji Alanındaki Gelişmeler

19. yüzyılda sanayide teknolojik gelişmelerin en önemli alanlarından birisi enerji üretimidir. Watt'ın patent hakkı 1800'de sona erdiğinde İngiltere'de işleyen buharlı makinelerin sayısı 500'den daha azdı.

İlk önemli gelişme Watt'ın emniyetsiz ve uygulanamaz bulduğu yüksek basınçlı makinelerin icadı oldu.

Elektrik enerjisi üretiminde 19. yüzyılın başlarında önemli gelişmeler oldu. Fakat ekonomik olarak etkin bir elektrik üretiminin gerçekleştirilememesi onun sınıai kullanımını engelliyordu. 1873'te hidrolik türbinin dinamoya bağlanması yoluyla elektrik üretilmesi, su kaynakları bakımından zengin fakat kömür yataklarından yoksun bölgelerin enerji ihtiyaçlarını sağlayabilmelerine imkân vererek uzun dönemde önemli sonuçlara yol açan bir buluş oldu.

Elektrik enerjisinin pratik kullanımıyla ilgili de önemli gelişmeler oldu. Elektrikten ilk önce fabrikalarda, mağazalarda ve kamu binalarında aydınlanma amacıyla yararlanıldı. 1879'da elektrik lambası ile elektrikli tramvay icat edildi. Elektrik motorları pek çok sınıai kullanım alanı buldu. Elektrikten ısı kaynağı olarak yararlanılmaya başlandı.

Petrol, 19. yüzyılın ikinci yarısında önem kazanan bir diğer enerji kaynağı idi. Daha önce keşfedilmiş olmasına rağmen petrolün ticari kullanımı 1860'larda başladı.

Benzin veya mazotu yakıt olarak kullanan içten yanmalı motorlar

Fransız Armand Peugeot, Louis Renault ve Andre Citroen, İngiliz William Morris ve Amerikalı Henry Ford gibi müteşebbislerin elinde 20. yüzyılın en büyük sanayi kollarından birinin doğuşunu mümkün kıldı.

3-Kimya Sanayiinin Doğuşu ve Etkileri

19. yüzyılda ticari kullanıma yönelik pek çok yeni maddenin üretimine başlandı. Kimya sanayii, yeni ürün ve süreçlerin doğuşuna öncülük etti. Suni soda, sülfürik asit ve dokuma sanayiinde kullanılan pek çok kimyevi madde daha önce ortaya çıkmıştı. 1856'da bir İngiliz kimyacı, mor boyayı elde etti

Kimya sanayii tarımı da etkiledi. Toprağın bilimsel olarak incelenmesi, daha gelişmiş tarım tekniklerine ve suni gübrelerin doğuşuna yol açtı.

3-Kimya sanayiinin gelişmesi organik üretim sistemlerinin yerini modern dünyanın inorganik üretim sistemlerine bırakmasına neden oldu. 1800 öncesinde organik yöntemler kullanan tarım sektöründe üretilmekteydi.

Organik üretim sisteminde üretimi sınırlayan önemli bir faktör, kullanılan girdinin uzun dönemde aynen geri kazandırılmasının zorunlu olmasıydı.

Metalürji Alanında Gelişmeler

On sekizinci yüzyılın büyük kimyacı Antoine Lavoisier'ye atfedilen kimya devriminden sonra çinko, alüminyum, nikel, magnezyum ve krom gibi pek çok yeni maden keşfedildi

**Metalürji alanındaki ana değişme çeliğin ucuzlaması ve bunun sonucu olarak kullanımının yaygınlaşmasıydı.

**1856'da Henry Bessemer adlı bir İngiliz mucit, eritilmiş demirden doğrudan çelik üretme metodunun patentini aldı.

*1865'te 0.5 milyon tondan az olan çelik üretimi, Birinci Dünya Savaşı arifesinde 50 milyon tona yükseldi.

Sınıai Organizasyonda Değişmeler

Makineleşme sınıai organizasyonu da etkiledi. Enerjiyle çalışan makinelerin yaygınlaşması ile fabrikalar sınıai organizasyonun hakim şekli oldu.

1830'lardan sonra fabrikalar ve kitle üretimi, tekstil ve metalürji sanayilerinden diğer alanlara yayıldı.

Sanayileşme, sabit sermayenin önemini artırdı.

Sınıai organizasyonla ilgili diğer bir gelişme, ilk sınıai gelişme safhalarını karakterize eden ortakların tüm mal varlıklarıyla borçlardan sorumlu olduğu anonim ortaklıkların ve kişisel Firmaların yerini sınırlı sorumluluğa dayalı şirketlerin almasıydı.

Holdingle ve benzeri şirket türleri, 19. Yüzyılın sonuna doğru sınıai birleşmeler ve kartellerce yürütülen teşebbüslerin merkezi mali denetimini sağlamak amacıyla kuruldu. Bu durum bankerlerin elinde büyük bir ekonomik gücün toplanmasına yol açtı. Böylece imalatın teknik yönünü iyi bilen, fabrikalardaki çalışma şartlarını yakından tanıyan müteşebbisin yerini sanayi ile yalnızca mali bir başa sahip olan ve başarıyı bilançolardaki kar rakamlarına bakarak değerlendiren insanlar aldı.

Sanayileşmeye uyum, yalnızca sanayi idarecilerinin bir çabası değildi. İşçiler de işverenlerle pazarlıklarda çıkarlarını korumak için örgütlenme yoluna gittiler

19. yüzyılın ilk yarısında sendikalara karşı resmî tavır üç safhadan geçmiştir

1- İlk safha baskı ve yasaklama dönemi.

2- İkinci safhada hükümetler sendikalara sınırlı ölçüde hoşgörü gösterdiler

3- Son safhada çalışan insanlara örgütlenme ve toplu faaliyetlerde bulunma hakkı tanındı

**Sınıai şartlara farklı bir uyum hareketini de kooperatifçilik temsil ediyordu. Danimarka gibi ülkelerde, kooperatifler tüm ekonominin hakim unsuru haline geldi.

--Avrupa'nın kanlı tarihinde nispi bir barış dönemi olan 1815-1913 yılları arası dünya ekonomisinin ilk küreselleşme dalgasına şahit oldu.

--19. yüzyılda hızla ve büyük ölçüde arttı. Bir bütün olarak dünyanın 1913'teki kişi başına ticaret hacmi 1800'de olduğunun 25 katıydı. On dokuzuncu yüzyıl boyunca Avrupa, dünya ticaretinin %60'ına hükmetti.

--En hızlı büyüme 1840'ların başları ile 1873 arasında meydana geldi.

--1820'de dünya ihracatının gayrisafi hasılaya oranı yalnızca %1 düzeyinde iken bu oran 1870'te %4.6'ya ve 1913'te de %7.9'a yükseldi

**Yirminci yüzyılın başlarında artık bütünleşmiş bir dünya ekonomisinden söz etmek mümkündü ve Avrupa bu sistemin dinamizm merkezini oluşturuyordu.

Uluslararası Ticaretin Serbestleşmesi

19. yüzyılın başında uluslararası ticaretin serbestçe cereyan etmesinin önünde biri **tabii**, diğeri **sunî** iki engel bulunuyordu.

Yüksek taşıma maliyetlerinden kaynaklanan **tabii engeli, demiryolları ile deniz taşımacılığında meydana gelen ilerlemeler haşşetti. İthalat ve ihracat üzerine konan tarifeler ve bazı mallara uygulanan ithalat yasakları gibi

****Suni engeller** ise yüzyılın sonunda bazı ülkelerde korumacılığa dönüş daha yüksek tarife uygulamalarına yol açmış olmakla birlikte azaldı, hatta tamamen kayboldu.

Serbest uluslararası ticaret için Şkri temeller 19. yüzyıl öncesinde atılmıştı. Bu alanda en önemli düşünsel katkısı, ülkeler arasındaki mutlak üretim maliyetlerinin farklılığından hareket ederek kişiler arasında olduğu gibi milletler arasında da iş bölümü ve ihtisaslaşmanın yararlı olacağını belirten **A. Smith yaptı. Daha sonra **David Ricardo**, mukayeseli üstünlük teorisiyle modern uluslararası ticaret teorisinin temelini attı.

**1846'da Hububat Yasaları, 1849'da Denizcilik Yasaları iptal edildi

Serbest ticarete doğru ikinci bir adım, 1860 tarihli Fransız-İngiliz anlaşmasıyla atıldı. Anlaşmaya göre İngiltere şarap dışında Fransız mallarına uyguladığı tarifeleri kaldıracak, Fransa ise İngiliz dokuma ürünlerinin ithaline izin verecek ve uyguladığı tarifeleri indirecekti. Bu anlaşmanın önemli bir özelliği "en çok korunan millet olma" ilkesinin benimsenmesiydi.

1860'larla 1870'ler arasında pek çok Avrupa ülkesi en çok korunan millet olma ilkesini içeren karşılıklı ticaret anlaşmaları yaptılar. Böylece Avrupa tam bir serbest ticarete oldukça yaklaşmış oldu.

Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Sonuçları

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve okyanus ötesi taşıma maliyetlerindeki büyük düşüşler uluslararası ekonomik bütünleşmeyi hızlandırdı

Dünya ekonomisinin bütünleşmesi uluslararası ticaret konusu olan malların niteliğinde de önemli bir değişimi beraberinde getirdi

Uluslararası ekonominin bütünleşmesinin diğer bir sonucu ülkeler arası Fiyat dalgalanmalarının paralellik kazanmasıydı.

1873'ten sonra birkaç yıl süren bir canlanmanın ardından Viyana ve New York borsalarında mali bir panik baş gösterdi ve süratle diğer sanayi ülkelerine yayıldı. Bunu izleyen Şyat düşüşleri 1890'ların ortalarına, hatta sonlarına kadar devam etti ve 1930'larda görülen Büyük Bunalım'a kadar en büyük ekonomik felaket olarak bilindi.

Güney Afrika'da, Alaska'da, Kanada'da ve Şikago'da yeni altın keşifleri fiyat eğilimlerini tersine çevirdi 1870'lerin ekonomik krizini izleyen depresyon, sınai dönemin en şiddetli ve en yaygın bunalımıydı.

**İlk kez 1879'da Almanya'da sanayi ve tarıma koruma sağlayan yeni bir gümrük tarifesi yasası kabul edildi. Bu koruyuculuğa dönüşün ilk önemli adımı oldu.

**İngiltere, Hollanda, Belçika ve Danimarka gibi ülkeler serbest ticarettten vazgeçemediler.

Depresyon: Devri hareketlerin alçalma döneminde, ekonomik faaliyet hacminin düştüğü, toplam talebin tam istihdam seviyesinin altında kaldığı dönemdi.

-1913'te 1750'ye göre uluslararası mal piyasaları daha bütünleşmişti

-Uluslararası gelir eşitsizliği 19. yüzyıl boyunca önemli ölçüde arttı

-1820'de dünyanın en zengin bölgesi olan Batı Avrupa'nın kişi başına geliri dünya ortalamasının %81 üzerindeydi. (Afrikanın 3 katı)

Sömürgeciliğin Hızlanması

-Sanayileşme ekonomik eşitsizlikle birlikte mevcut politik ve askeri asimetriyi de büyüttü:

-19. yüzyılın sonlarında sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazanmasının nedenleri çok çeşitlidir. Emperyalizm teorisi sömürgecilik faaliyetlerini kapitalist ülkelerin ekonomik ihtiyaçları ile açıklamıştır.

-Öte yandan sömürgelerin üretim fazlaları için bir Pazar oluşturma potansiyelleri nüfusun seyrekliği ve yoksulluğu nedeniyle oldukça sınırlıydı.

-Sömürgelerin kapitalist ülkelerin sermaye fazlaları için bir yatırım alanı olarak önemi de iddia edildiği kadar büyük olmamıştır. Dönemin en fazla sermaye ihraç eden ülkesi İngiltereydi

-Rusya, İtalya, İspanya, Portekiz, Japonya ve ABD gibi diğer kapitalist ülkeler borç alan ülke konumundaydı.

**1914'te dünyanın en fazla dış yatırıma sahip ülkesi İngiltere'ydı. (Londra) Sermaye ihracında dünya ikincisi Fransa (payı %20), üçüncüsü ise Almanya (payı %13) idi.

**Sermaye ihracı, siyasi kontrol kurmanın bir aracı olarak da kullanılıyordu. Ortadoğu ve Balkanlar, Avrupa hükümetlerinin siyasi müdahalelerine maruz kalan başlıca bölgelerdi.

1760'larda Fizyokratlar ekonomik serbestliğin ve rekabetin yararlarından söz etmeye başlamışlardı. 1776'da Adam Smith, kişisel ekonomik özgürlüğü savunduğu Milletlerin Zenginliği adlı kitabını yayınladı.

Ekonomik liberalizm, serbest ticaret yanında ekonomide devletin rolünün azaltılmasını da öngörüyordu. Devlet yalnızca toplumu şiddet ve istilaya karşı korumalı, adalet hizmetlerini yerine getirmeli ve kişilerin ilgi göstermeyeceği bazı kamu işlerini yürütmeliydi.

Laissez-faire olarak adlandırılan bu ekonomik felsefeye göre tüm kişiler, özellikle de müteşebbisler ceza yasalarının suç saydığı eylemler dışında herhangi bir resmi sınırlamayla karşılaşmaksızın menfaatleri peşinde serbestçe koşma özgürlüğüne sahip olmalıydı.

**Adam Smith, kişisel teşebbüse konan sınırlamaların kaldırılması halinde ekonomide rekabetin artacağını ve bunun da milletleri zenginleştireceğini belirtiyordu.

1846'da Hububat Yasaları'nın kaldırılmasıyla İngiliz tarımının devlet tarafından korunması sona ermiştir. Kıta Avrupa'sındaki devletçi geleneğin en çarpıcı örneği ise Almanya idi. Alman hükümetinin idari geleneği İngiliz hükümetinden çok farklıydı.

7.KONU

SANAYİLEŞMENİN YAYILMASI

Sanayi Devrimi 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de başladı ve 19. yüzyıl boyunca Avrupa'nın diğer kısımlarına yayıldı. 1850'ye kadar Belçika, Fransa, Almanya, İsviçre ve ABD; 1900'lere doğru ise Kuzey İtalya, Rusya ile Japonya sanayileşmeye başladı. Böylece sanayileşmenin başlangıcından iki yüzyıl sonra dünya nüfusunun yarısı modern ekonomik büyüme ile tanışmış oldu.

19. yüzyılın ortalarına kadar sanayileşme açısından kömür kaynakları önemliydi. Nitekim Belçika'nın sanayileşmesi, kömür kaynaklarının zenginliği ile yakından ilgiliydi.

1870'lere doğru Almanya, İngiltere'ye rakip bir sınıai güç olarak ortaya çıktı. Yüzyılın sonunda Alman sanayii, pek çok alanda İngiltere'yi geride bıraktı ve sınıai kapasite ve organizasyon bakımından Avrupa'da ilk sıraya yükseldi. ABD de, 1890'lara doğru Almanya gibi güçlü bir sanayi ülkesi haline geldi. Çin ve Hindistan'da yerli sanayi 1750-1850 döneminde büyük ölçüde tasfiye oldu. Hindistan'da sanayide çalışan iş gücünün oranı 1800'de %15-18 iken 1900'de %10'a düştü.

On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın dünya sanayi üretimindeki payının büyük oranda artışı şeklinde giderek güçlenen bir eşitsizlik doğdu.

İngiltere

İlk sanayi devleti olan İngiltere, 19. yüzyılda dünyanın en önde gelen sınıai ve ticari gücüydü

1880'lerde ABD ve 20. yüzyılın başında Almanya, toplam sınıai üretimde İngiltere'yi geride bıraktı.

İngiliz refahının temelleri olan doküma, kömür, demir ve makine imalatı sanayileri 19. yüzyıl boyunca önemlerini korudular.

Demir sanayiinde de İngiltere en doruk noktasına dünya ham demir üretiminin yarısından fazlasını ürettiği 1870'lerde ulaştı. Ancak 1890'larda ABD ve 20. yüzyılın başında da Almanya öne geçti

Demiryolları, 19. yüzyılda en önemli yeni sanayi idi. (İngiltere)

**İngiltere sınıai üstünlüğünün en doruk noktasına 1850 ile 1870 arasında ulaştı

Asıl açıklanması güç olan problem, İngiltere'de 1870'lerden sonra kişi başına üretimin de oldukça düşük bir oranda artmasıdır. İngiltere'nin bu nispi düşüşünün bir **nedeni müteşebbis başarısızlığıdır

İngiliz sınıai gelişme hızının yavaşlığı ve teşebbüs yetersizliği, kısmen İngiliz eğitim sisteminin geriliğiyle de alakalıydı

ABD

19. yüzyıldaki en çarpıcı ekonomik büyüme örneklerinden birisi ABD'nin ekonomik gelişmesiydi. 1790'da 4 milyon insanın yaşadığı bu ülke 1870'te 40 milyon nüfusa ulaşmıştı.

1500-1820 döneminde Kuzey Amerika dünyada kişi başına gelirlerin en hızlı arttığı bölge olarak Batı Avrupa'nın gelir düzeyini yakaladı

*Hızlı teknolojik gelişme ve artan bölgesel ihtisaslaşma, ABD'nin ekonomik büyüme oranı itibarıyla de Avrupa'yı geride bırakmasına yol açtı.

**Amerikalılar, kıt işgüçleri ve göçmen bir toplumun özelliği olan müteşebbis tutumlarıyla emekten tasarruf sağlayıcı gelişmeleri kabule son derece yatkındılar

**Emeğin kıtlığı ve yüksek maliyeti, iş gücünden tasarruf sağlayıcı yeni tekniklerin sanayide olduğu kadar tarımda da benimsenmesini kolaylaştırıyordu.

*Sanayinin gösterdiği hızlı gelişmeye rağmen 19. yüzyılda ABD bir tarım ülkesi olma özelliğini sürdürdü. Şehirli nüfusun sayısı Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar kırsal nüfusun altında idi. Bunun kısmi bir nedeni, sanayi faaliyetlerinin büyük ölçüde kırsal bölgelerde cereyan etmesiydi

Tarım Amerikan sanayileşme sürecinde pek çok şekilde dinamik bir rol oynamıştır. Amerikan tarımının önemli bir özelliği Avrupa tarımına göre olağanüstü yüksek bir iş gücü verimliliğine sahip olmasıydı.

ABD de demiryolu da gelişmiştir

19. yüzyıl boyunca zirai ürünler Amerikan ihracatına hakimdi

**1890'larda ABD dünyanın en güçlü sanayi ülkesiydi

Almanya

Almanya; İngiltere, ABD, Belçika ve Fransa'dan daha sonra sanayileşme yarışına giren bir ülkeydi. Yoksul tarım bölgesine sahipti.. 19.yy da Almanya 40 civarında gümrük tarifesi bölgesine ayrılmıştı.

19. yüzyıl Alman ekonomik tarihi kabaca üç döneme ayrılabilir.

1- İleri yüzyılın başından 1833'te Zollverein'in teşekkülüne kadar süren dönemdir. Bu dönemde İngiltere,

Fransa ve Belçika'da olan ekonomik değişmelerin farkına varıldı ve modern sınıai düzene geçişin Fikri ve hukuki şartları oluşturuldu.

2-İkinci döneme yabancı sermaye, teknoloji ve teşebbüs akışı damgasını vurdu.

3-Son dönemde ise Alman sinai gelişmesinin yabancı pazarları etkilemesi söz konusuydu.

1833 te Almanyada Prusya önderliğinde gümrük birliği anlamına gelen Zollverein'in kurulmasıydı. Bu sayede ülke içinde tüm iç gümrük engelleri kaldırılmıştır.

Birleşik bir Alman ekonomisini mümkün kılan Zollverein'di. Ancak onu Şilen gerçekleştiren demiryollarıydı.

Almanya'nın ekonomik gelişmesinde yaygın ilköğretim ile sanayi işletmelerindeki laboratuvarlar ve araştırma merkezleriyle desteklenmiş eğitim kurumları ve teknik üniversiteler önemli rol oynamıştır.

Alsace-Lorraine bölgesinin ele geçirilmesi Alman ekonomik gelişmesine önemli katkı sağladı.

**1870-1913 arasında Almanya Kıta Avrupa'sının en hızlı büyüyen ekonomisi oldu.

*1871'de 207 ve 1872'de 479 yeni anonim ortaklık kuruldu.

Alman Sanayiinin Özellikleri

1-Alman sanayiinin en dinamik sektörleri yatırım ve ara malları üreten sektörlerdi.

2-Alman sanayiinin bir diğer özelliği de işletmelerin büyüklüğüydü.

3-Alman sanayiinin nihai bir özelliği de kartellerin ekonomiye hakim olmasıydı.

4-Birinci Dünya Savaşı arifesinde birleşmiş Alman İmparatorluğu, Avrupa'nın en güçlü sanayi ülkesiydi. Almanya demir, çelik, elektrik, makine ve kimya gibi alanlarda en geniş ve modern sanayilere sahipti

**Karteller Fiyatların tespiti, üretimin sınırlandırılması, pazarların paylaşılması gibi teknelci uygulamaların gerçekleştirilebilmesi için bağımsız Firmalar arasında yapılmış anlaşmalardı.

** Kartel anlaşmaları ve tekeller Almanya'da tamamen hukuki idi. Kartellerin sayısı 1875'te 4 iken 1914'te de yaklaşık olarak 1.000'e yükseldi. Kartellerin iç piyasada elde ettikleri yüksek kazançlar dış pazarlarda en azından bir süre maliyetin bile altında satışlara imkân vererek Alman sanayiine büyük bir rekabet gücü kazandırdı.

Fransa

Sanayileşmenin Başlangıcı

-Fransa'da modern ekonomik büyüme 18. yüzyılda başladı.

-On dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde iki ekonomi arasındaki nispi performans farkının temel nedeni Fransız İhtilali ve buna bağlı gelişmelerdi.

**1790'dan 1815'e kadar Fransa büyük insan gücüne ihtiyaç gösteren ilk 'modern' savaşla karşı karşıya kaldı.

--Demir sanayiinde yeni teknolojiler yaygınlaşırken enerji kaynağı olarak odun kömürünün yerini kok almaya başladı.

On dokuzuncu yüzyılın ortasında değer olarak makine ihracatı ithalatının üç katını aştı. Yeni makinelerin büyük bölümü özellikle de istihdam ve katma değer itibarıyla en önemli sanayiler olan yünlü ve pamuklu dokuma tesislerine kuruldu.

**1882'de başlayan durgunluktan muhtemelen en fazla etkilenen ülke Fransa oldu. Mali bir panikle başlayan krizin derinleşmesinde koruyuculuğa dönüş, yabancı yatırımlarda uğranılan büyük kayıplar, 20 yıl boyunca ipek ve şarap üretimini olumsuz etkileyen hastalıklar gibi nedenler etkili oldu.

Nüfus artış hızının daha düşük olması Fransız ekonomisinin yavaş büyümesinin en önemli nedenlerinden biriydi.

--Birinci Dünya Savaşı öncesi Fransa için maddi refah ve kültürel canlanma dönemi oldu. (1913 yüksek hayat standardı)

Fransız Ekonomisinin Özellikleri

1--Fransa sanayileşen ülkeler arasında en düşük şehirleşme oranına sahiptir. Bunun temel nedeni, nüfus artış hızının yavaşlığı olmakla birlikte tarımsal iş gücü oranının yüksekliği ve sinai teşebbüslerin yeri gibi faktörlerin de rol oynamasıydı.

-20. yüzyılın başında Fransa gıda maddeleri açısından Avrupa'da kendine yeterli ve hatta ihracat için fazlası olan tek sanayi ülkesiydi

2- Fransız ekonomisinin ikinci özelliği işletmelerin ölçeğiyle ilgiliydi. 1906 sayımına göre sanayi işletmelerinin %71'i ücretli işçi istihdam etmiyordu.

3- Fransız ekonomisinin son bir özelliği de doğal kaynaklar açısından nispeten yoksul olmasıydı.

4- Fransız sanayileşmesi açısından su gücü önemli olmakla birlikte işletmelerin küçüklüğü ve coğrafi olarak dağınıklığı ile düşük şehirleşme oranının önemli bir nedeniydi.

Rusya

20. yüzyılın başında Rus İmparatorluğu, nüfus ve toprakları itibarıyla Avrupa'nın en önde gelen ülkesiydi. Toplam sinai üretim bakımından dünyada ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'nın ardından beşinci sırada bulunuyordu. Başta pamuk ve keten olmak üzere yaygın bir dokuma sanayii yanında kömür, ham demir ve çelik gibi ağır sanayilere sahipti. Petrol üretiminde ABD'nin hemen ardından geliyordu. Bu mutlak büyüklükler, Rusya'nın ekonomik gücünün yanıltıcı bir göstergesiydi.

Rusya tüm alanlarda kişi başına üretim ve tüketim rakamları itibarıyla çok gerideydi. Rusya hala bir tarım ülkesiydi: İşgücünün üçte ikisi tarımla uğraşiyor ve milli gelirin yarısından fazlasını tarım sağlıyordu.

Rus sanayileşmesinin başlangıçları 18. yüzyıla kadar götürülebilir. Urallar'daki demir sanayii dışında bu ilk sinai teşebbüslerin büyük bölümü, devletin ihtiyaçlarından kaynaklanan verimsiz ve iğreti kuruluşlardı.

Kırım Savaşı'nda uğranılan yenilgi, Rus sanayi ve tarımının geriliğini ortaya koydu ve başta 1861'de serflikin kaldırılması olmak üzere pek çok reformun başlatılmasına neden oldu. Aynı tarihlerde hükümet yabancı sermaye ve teknoloji yardımıyla bir demiryolu inşaa programı başlattı. Bu büyük sinai patlamanın temelinde, demiryolu inşası programları ve bundan kaynaklanan madencilik ve metalürji sanayilerindeki büyük genişleme yatıyordu

Japonya

Japonya'yı sanayileşme tecrübesi açısından ilginç kılan önemli özelliği tamamen Batı geleneği dışında olduğu halde oldukça erken bir tarihte sanayileşmeyi başaran tek ülke olmasıydı.

19. Yüzyıl Öncesindeki Gelişmeler

Japonya'nın ekonomik gelişmesi Tokugawa döneminde (1603-1868) başladı. **Tokugawa Şogunları** 1615'ten itibaren askeri elitin üyeleri arasında denetim ve dengelere dayanan bir sistem kurarak rakipsiz bir yönetme gücüne sahip oldular.

ipek böceği beslenmesinde büyük artış oldu. Japonya'da tarım dışı sektörler de oldukça gelişmiş olmasına rağmen, vergi gelirlerinin %97'si tarım kesiminden elde ediliyordu. Nüfuslarının yarısı samuray olan 200'den fazla şato şehir bulunuyordu.

Eğitimde ve kitap yayınında da önemli gelişmeler söz konusuydu. 1700'e gelmeden kitaplar 10 bin adet baskı yapmaya başlamıştı.1770'lerden sonra bilim alanında Japon merakı Çin yerine Batı'ya yöneldi. Tokugawa döneminde olumlu gelişmelerin yanında olumsuzluklar da vardı. Tokugawa yönetim sistemi yüksek maliyetliydi. Liyakat esasına dayanmayan kalıtsal bir yönetim sistemi yeteneklerin israfına yol açıyordu.

Meiji Dönemi ve Japonya'nın Sanayileşmesi

1853 ve 1854'te ABD'nin askeri tehdidiyle Japonya, dışa kapalı politikasını değiştirerek Batı ülkeleriyle diplomatik ve ticari ilişki kurmak zorunda kaldı. Bu ülkelere tanınan imtiyazlar, Japon hükümetinin %5'ten daha fazla gümrük vergisi koymasını yasaklıyor ve yabancılara Japon yasalarına tabi olmama imkânını tanıyordu.

**1867'de genç, ihtiraslı ve akıllı bir imparator olan Mutsihito iktidarı eline geçirdi. Modern Japonya, 1912'ye kadar hüküm süren bu imparatorun yönetiminde (Meiji dönemi) doğdu.

Japon hükümetinin bu çabaları özel teşebbüsü sınırlayıcı bir amaç gütmeydi. Aksine hükümet sanayiye geliştirirken özel teşebbüsü de destekledi.

Pirinç, temel tarım ürünüydü. Pirinç, balık ve diğer deniz ürünleri temel beslenme araçlarıydı.

Ancak sanayileşme için gerekli ithalatı karşılayacak ihracat gelirlerini sağlama yükü daha çok tarım sektörüne düştü.

Tarım, sanayileşmede başka hiçbir ülkede Japonya'da olduğu kadar önemli bir rol oynamamıştır.

Japonya'nın yerli ham maddelere dayalı geleneksel iki sanayi kolu ipekli ve pamuklu dokumaydı.

Pamuklu dokuma sanayii de kısa süre sonra hızla gelişerek çöken yerli sanayinin yerini aldı.

Demir, çelik, makine ve kimyevi maddeler gibi bazı temel sanayiler, büyük miktarlara varan devlet sübvansiyonları ve gümrük korumalarıyla daha yavaş olarak gelişti.

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA OSMANLI EKONOMİSİYLE İLGİLİ GELİŞMELER

Osmanlı Devleti'nin son 150 yıllık siyasal tarihini iki etki şekillendirmiştir:

1-Türk olmayan unsurların milli bağımsızlık hareketleri

2-Büyük güçlerin sürekli baskıları.

Savaşlar sürekli yenilgi ile sonuçlandı. Bu ayakta kalma mücadelesinde Osmanlılar kurtuluşu modernleşme ve merkezileşmede buldular.

Nüfus

Nüfus bütün dönem boyunca yılda binde 8 civarında büyüdü. Dönem içinde şehirlerde yaşayan nüfus, genel artış oranıyla aynı oranda büyüdü. Ancak önemli bir şehirleşme olmadı.Nüfus artışını tayin eden faktörlerden biri olan doğum oranları yüksekti. Ancak ölüm oranları da yüksekti. Savaş, kıtlık ve salgınlar nüfus artışını tamamen durdurmasa bile sınırlıyordu. Ölüm oranları, gayri-müslim gruplarda daha düşüktü. Buna rağmen toplum içinde Müslümanların oranı göçler nedeniyle daha hızlı arttı.1870'lerden sonra taşıma imkânlarının gelişmesi ve yiyecek üretiminin artışı açlık olaylarını azalttı. Öte yandan modern eğitimin yaygınlaşması silahlı kuvvetlerde, yönetimde ve devlet işletmelerinde gerek duyulan profesyonel bir idareci grubun yetişmesini sağladı.

19. yüzyılın başlarında mesleki nitelikli askeri okullar yanında tıp, mühendislik, tarım, veterinerlik ve öğretmen okulları açıldı. 1840'lardan sonra Avrupalı metotlarla eğitim yapan okullar kuruldu. Gayri-müslim gruplar içinde eğitim oranı daha yüksekti. Ancak ekonomide Müslümanların oynadığı rol de önemliydi

Taşımacılık

İç kısımlarda Anadolu'yu boydan boya geçen uzun kervan yollarında yapılan deve taşımacılığı önem kazanmıştı. Buharlı taşıma 1820'lerin sonlarında geldi ve 20 yıl içinde çok sayıda buharlı Gemi ülkeyi birbirine bağladı. İlk buharlı gemiler kömür depoları dışında özel bir liman düzenlemesine gerek göstermiyordu. Dar bir kıyı bölgesi dışında yüksek taşıma maliyetleri hububat ve maden gibi ağır malların ihracını önliyordu.

-İlk telgraf hattı Kırım savaşı sırasında İstanbul-Edirne arasına döşendi.

-Telefon ilk kez 1881'de geldi.

-Modern bir posta hizmeti 1834'te başlatıldı.

Tarım

Ekonominin bütün sektörleri içinde en az değişme göstereni tarımdı.

**19. yüzyıl boyunca ekim alanlarının genişlemesi, pazara dönük ürünler üretiminin artışı, pazara arz edilen ürün oranının artışı, tarımda daha kapitalist nitelikli ilişkilerin yaygınlaşması gibi önemli değişimler de oldu.

--19. yüzyıl boyunca tarımsal üretim yapısı geleneksel özelliğini sürdürdü.

Sermayenin kit bir faktör olması tarımda emekten tasarruf sağlayıcı teknolojilerin benimsenmesini güçleştirmiştir.

1913-14'te bugünkü Türkiye sınırları içinde tüm ekili alanların %80'i tahıllara, %7'si baklagillerle köklü bitkilere, diğer bir %7'si sanayi ürünlerine ve %6'sı ise çaylırlara ayrılıyordu.

Toprak mülkiyeti ile ilgili gelişmeler açık değildir. Bu alanda iki faktör etkili olmuştur:

pazar güçleri ve hükümet politikaları.

**Toprak mülkiyeti ile ilgili bir gelişme, 1858'de esas olarak bütün toprakları vergilendirmeyi amaçlayan Arazi Kanunnamesi'nin kabul edilmesiydi.

--Anadolu'da mülkiyet de olduğu gibi işletme tipi de küçüktü.

II. Abdulhamit Döneminde

1-Okullar, örnek tarlalar ve diğer uygulamalar bu dönemde başlatıldı.

2-Ziraat Bankası kuruldu.

3-Düyun-u Umumiyye İdaresi de ipek üretiminin, Reji ise tütün üretiminin gelişmesine katkıda bulundu.

4-Anadolu demiryolları da geçtiği bölgelerde zirai gelişmeye büyük bir hız kazandırdı.

Dış Ticaret

**Geleneksel olarak Osmanlı yönetimi ithalatı teşvik edici, buna karşılık ihracatı engelleyici bir politika izliyordu. İster merkantilist ister serbest ticaret taraftarı olsun çağdaş kişileri şaşkırtan bu politika ordu ile bürokrasinin menfaatlerinin çiftçi, esnaf ve tüccarın çıkarlarından daha üstün tutulmasının bir sonucuydu

--On sekizinci yüzyılın sonlarına kadar ithalat ve ihracat üzerinde %3'lük ortak bir sabit vergi tarifesi uygulanıyordu.

--1838'de İngiltere ile imzalanan ticaret anlaşması tüm tekelleri kaldırırken İngiliz tüccarına imparatorluğun tümünde her malı satın alma izni verdi. Anlaşma ithalatın %3, ihracatın %12 ve transit ticaretin %3 oranında vergilendirilmesi esasını getirdi. Ayrıca İngiliz tüccar, ithalatçılar tarafından ödenen diğer iç gümrüklere karşılık olmak üzere %2 ek bir vergi ödeyecekti

1838'den sonra diğer Avrupa ülkeleriyle de benzer anlaşmalar imzalandı.

Anlaşma ile ihracata getirilen gümrük vergilerinin ithalat vergilerinden daha yüksek olması ithalatın ihracattan daha çok teşvik edilmesi şeklindeki geleneksel politikanın bir devamı niteliğindedir. Hatta ithalat vergisi %3'ten %5'e çıkarılmıştı. Amaç artan dış ticaretten daha yüksek vergi geliri sağlamaktı.

**Tekellerin kaldırılması ile hükümet önemli miktarda gelir kaybına uğradı. Ayrıca hükümet, imparatorluk içinde mal akışı üzerindeki kontrolünü de kaybetti. Yabancı ürünler imparatorluk içinde serbest dolaşıma kavuşurken yerli el sanayii Avrupa ürünleri rekabetinin tam bir taarruzuna uğradı.

1838'den sonra Osmanlı dış ticaret rejimi, dünyanın en liberal ticaret rejimlerinden biriydi.

-- İthalat, ihracattan daha hızlı yükseldiğinden aleyhte bir dış ticaret dengesi söz konusuydu. 1907-1913 dönemi için bu açığın 7 milyon sterlin olduğu tahmin edilmiştir
İhracatın bileşimi çok az değişme göstermiştir. Halı tek önemli mamul **mal**dı.

İthalat açısından dönemin ilk yarısındaki en çarpıcı artış dokuma ürünlerinde, özellikle pamuklu dokumalarda idi.

Yakıt ve yatırım malları ithalatının payı ise sırasıyla %5 ve %10 olarak sabit kaldı.

Ticaretin büyümesi coğrafi dağılımında da değişmelere yol açtı. Halep, Antalya, Edirne, Sayda, Tarablusgarb ve İskenderun gibi bazı liman şehirleri ile iç bölgelerde bulunan şehirlerin ticaretleri, Doğu Akdeniz'in önemli limanları haline gelen İskenderiye, Beyrut, İzmir, İstanbul ve Selanik'e kaydı.

Geleneksel olarak en önemli ticaret ortağı olan Fransa, Devrim ve Napolyon savaşları sırasında hemen hemen tamamen silindiyse de 1840'dan 1880'e kadar süratle eski durumuna döndü.

--Ticaretleri en hızlı artan iki ülke ise Almanya ve İtalya idi.

Sanayi

Yabancı makine imalatı malların rekabeti karşısında geleneksel el sanayiinin çöküşü hızlandı. Ancak Birinci Dünya Savaşı öncesindeki 20-30 yıl içinde gelişen bir fabrika sanayii çöken el sanayiinin yerini almaya başladı. Maden kaynaklarının geliştirilmesi de aynı tarihlere rastlar

Sanayileşmeye elverişli ekonomik şartlara karşı ana engeller **sosyal ve politiktir.**

Gerekli sermaye, teşebbüs ve idari yeteneklere sahip yerli bir Türk orta sınıfının bulunmaması **ilk önemli engeldir.** Bu boşluk kısmen gayri-müslimler ve yabancılar tarafından dolduruluyordu.

Osmanlı Devleti krom, borasit, bakır, kömür ve diğer madenlerin önemli bir üreticisi oldu. Madenler toplam üretimin %5'ini meydana getiriyordu.

**İmalat sanayiiyle ilgili olarak uzun sürede en önemli değişme yerli el sanayinin çöküşüydü Hint kumaşlarının rekabeti de söz konusuydu.

1815'ten sonra yerli el sanayii öldürücü darbelere maruz kaldı. Makine imalatı dokumalar ve diğer mallar, uluslararası ticareti serbestleştiren anlaşmaların ve taşıma maliyetlerini düşüren buharlı taşımacılığın etkisiyle, artan ölçüde yerli mallara rakip olmaya başladı. Yeni şartlar karşısında yalnızca halı sanayii ayakta kalabildi,

Devlet fabrikaları kurma teşebbüsleri 1830'larda başladı. Ancak sınırlı ölçüde başarılı olabildi. İlk özel fabrikalar ham madde işlemeye yönelikti.

1900'lere gelindiğinde hükümet, sanayii belirgin şekilde teşvik etmeye başladı. Makine ithalatına gümrük muafiyeti tanındı. İthalat vergileri 1907'de % 11'e ve 1914'te de % 15'e yükseltildi

Maliye

Bürokratlar dış borçlanmanın beraberinde siyasal bağımlılığı getireceğinin bilincinde olduklarından devlet gelirlerini artırma konusundaki başarısızlık durumunda bile dış borç alma fikrine yanaşmadılar. Ancak sonunda Kırım Savaşı giderleri iç kaynaklarla karşılanamaz düzeye

ulaşınca Osmanlı **hükümeti 1856'da Avrupa piyasalarından ilk borcunu almak zorunda kaldı.**

1860 ve 1870 arasında dış yükümlülükleri aşırı boyutlara ulaşan Osmanlı Devleti 1876'da iflasını

ilan etmek zorunda kaldı. 1881'de Düyun-u Umumiyye İdaresi kuruldu. Düyun-u Umumiyye'nin onayıyla demiryolları için ve diğer amaçlarla yeni borç sözleşmeleri yapıldı. 1881'de 116 milyon sterlin olarak bağlanan dış borçlar 1914'te 139 milyon sterline ulaştı.

Düyun-u Umumiyye'nin amacı Osmanlı hükümeti tarafından kendisine devredilen gelir kaynaklarından imparatorluğun dış borçlarının ve faizlerinin geri ödenebileceği fonları oluşturmaktı. 1881 yılından Birinci Dünya Savaşı'na kadar Düyun-u Umumiyye devlet gelirlerinin dörtte biri ile üçte biri arasında değişen bir oranını denetimi altında tuttu

Düyunu Umumiyye para istikrarının sağlanmasına katkıda bulundu; Avrupa'da devletin kredi itibarını yükselterek daha elverişli koşullarla borçlanmasını sağladı ve iyi işleyen bürokrasisiyle öşür gelirlerinin artırılmasında önemli rol oynadı.

-On dokuzuncu yüzyıl boyunca devlet gelirlerinde önemli artışlar oldu

-Vergi yükünün milli gelire oranı %10 dolaylarındaydı.

-19. yüzyılın ilk yarısında 16. yüzyılda başlamış olan paranın ayarının düşürülmesi ve Fiyatların hızla yükselmesi eğilimi devam etti

-19. yüzyılın ilk yarısında 16. yüzyılda başlamış olan paranın ayarının düşürülmesi ve Fiyatların hızla yükselmesi eğilimi devam etti.

-Bankacılık fonksiyonu uzun zamandır Galata bankerleri ve sarrafları tarafından icra edilmekteydi. Ancak Kırım Savaşı'ndan sonra bu alanda önemli bir değişim oldu. Yabancı sermaye ile Osmanlı Bankası ve diğer bankalar kuruldu. Büyük Avrupa bankaları da şubeler açtı. Diğer mali kurumlar da doğdu. 1873'te İstanbul'da bir Sermaye Borsası kuruldu. Ancak borsada işlem hacmi çok küçüktü.

8.KONU

Yirminci Yüzyılda Dünya Ekonomisi

20. yüzyılın başlarında dünya ölçeğinde güçlü 6 devlet bulunuyordu ve bunların tümü de Avrupa'daydı.

Ancak 20. yüzyılda Avrupa gücünü ve otonomisini kaybetti. 1914'ten sonra Avrupa tarihi, giderek daha fazla olarak Avrupa dışından gelen güçlerin etkisini yansıtmaya başladı. ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin birbirine rakip yeni süper güçler olarak ortaya çıkışıyla iki blok arasında Soğuk Savaş döneminin başlaması bu değişimin **bir yönünü**,

Dünyanın Avrupalı olmayan milletlerinin Avrupa'nın siyasi ve ekonomik kontrolüne karşı başkaldırması sonucu Üçüncü Dünya ülkelerinin oluşması ise **diğer yönünü teşkil ediyordu**.

İkinci Dünya savaşı sonrası barış yönü ağırlıydı ve Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği doğdu tamamen ekonomik amaçlarla ortaya çıkan Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC) daha sonra Avrupa Birliği (EU) şeklinde henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiş olsa da daha geniş ve iddialı bir siyasal birlik projesine dönüştü.

**Yirminci yüzyılın sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nin parçalanması ve Doğu Bloku'nun dağılması ile ABD, dünyanın tek süper gücü haline geldi.

Nüfus

19. yüzyılda Avrupa nüfusu ikiye katlandı. Sanayi öncesi Avrupa nüfusu, dünya nüfusu ile benzer şekilde yüksek doğum ve ölüm oranlarına sahipti. Avrupa dışında ortaya çıkan hızlı nüfus artışının nedeni, ölüm oranlarındaki büyük düşüştü.

*Ölüm oranlarındaki büyük düşüş, özellikle 1 yaşından küçük çocuklarda görülmektedir. Ölüm oranlarındaki düşüşün önemli bir sonucu, belirli bir yılda doğan insanların yaşamları beklenen ortalama yıl sayısı olarak hesaplanan hayat ümidinin önemli ölçüde uzamış olmasıdır.

20. yüzyılın ortasında gelişmiş Batılı ülkelerde hayat süresi ümidi 60 yılı aşmıştır.

19. yüzyılda Avrupa'da hız kazanan ve 20. yüzyılda da devam eden şehirleşme hareketi dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır.

20. yüzyılda nüfusun hızla çoğalması ve dünyanın en azından bir bölümünde refahın artması ekonomik kaynaklara büyük bir talep yarattı.

Ekonomik Kaynaklar

20. yüzyılda ekonomik kaynaklar açısından en önemli gelişme, **enerji alanında oldu**.

On dokuzuncu yüzyılda kömür, sanayileşen ülkelerde temel enerji kaynağı iken **20. yüzyılda başta petrol ve doğal gaz** olmak üzere yeni enerji kaynakları büyük ölçüde onun yerini aldı. Petrol ticari olarak 19. yüzyılda üretilmeye başlandığı halde yalnızca aydınlanma ve yağlama amacıyla kullanılmaktaydı.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda motorlu araçların gelişmesi, petrolün kullanım imkânlarını olağanüstü ölçüde artırarak dünya ekonomisi için petrolü hayati bir enerji kaynağı haline getirdi.

**İlk önemli petrol rezervleri Rusya ve Kuzey Amerika'da bulundu. İki savaş arası dönemde İran ve Irak önemli üretim bölgeleri oldu. 1948'de Suudi Arabistan'da zengin petrol yataklarının keşfi, dünya enerji arzında İslam dünyasının jeopolitik yansımaları günümüzde de devam eden büyük bir önem kazanmasına neden oldu.

**Basra Körfezi'ni çevreleyen Ortadoğu ülkeleri, dünya pazarına en çok petrol arz eden bölgedir.

*20. yüzyılın başında enerji kaynağı olarak kömürün üstünlüğü tartışma götürmezdi.

Sınai Teknoloji ve Organizasyon Teknolojik Değişmelerin Hızlanması

On dokuzuncu yüzyılda sanayileşmenin ardındaki temel itici güç olan teknolojik değişim, 20. yüzyılda bu rolünü oynamaya devam etti

*Geçmiş çağlarda toplumların başarısının ölçüsü, çevrelerine uyabilme yetenekleriydi. Çevreye hükmetmenin temel aracı ise teknoloji ve özellikle de modern bilime dayalı teknolojiydi.

Yakın zamanlarda taşıma ve haberleşme alanındaki gelişmeler teknolojik değişmelerin hızlanmasının en canlı örneğidir. buharlı lokomotifler yolculukta etkilidir. Telefon, radyo, tv uzak mesafeli haberleşmelerdir.7

Modern sanayi ile 19. Yüzyılda, kimyacılar çok sayıda sentetik ilaç ve boya keşfetmişlerdi. 1898'de suni ipeğin keşfi ile başlayarak çeşitli suni dokuma ham maddeleri ortaya çıktı.

*İlk hesap makinesi 1830'larda icat edildi. Elektronik bilgisayarlar gelişti.

****Bilgisayar örneği, bilimsel araştırmanın ekonomik gelişmedeki rolünü ve bu araştırmaların finansman kaynağı problemini akla getirmektedir.**

Bilimsel ve teknik ilerlemenin ön şartı eğitilmiş bir insan gücü yani beyin gücü havuzunun varlığıdır. Bilime dayalı teknoloji, insan emeğinin verimini büyük ölçüde artırmıştır. Ekonomik etkinliğin en iyi ölçüsü, işçi başına ya da iş saati başına üretimdir.

Yirminci yüzyılın en karakteristik yeniliklerinden diğer ikisi de otomobil ve uçaklardı.

1960'tan itibaren jet motorlu uçaklar, ticari yolcu trafiğinin en önemli araçlarından biri oldu.

Bilimin teknolojiye uygulanmasının en çarpıcı son örneği uzayın keşfi oldu.

1969'da ilk kez insan aya ayak bastı. İnsanoğlu böylece yeni bir çağı başlattı.

Sınai Organizasyon Alanındaki Gelişmeler

Sınai ve ticari organizasyon alanında 19. yüzyılın sonlarında başlayan gelişmeler, 20. yüzyılda hızlanarak devam etti.

Sınırlı sorumlu anonim şirket tipi 20. yüzyılın başında önde gelen sanayi ülkelerinde tam anlamıyla kurulmuştu.

Çok uluslu şirketler ne tamamen yeni, ne de bir Amerikan icadıydı. 15. yüzyıldaki Medici Bankası'nın merkezi Floransa'daydı, diğer Avrupa ülkelerinde ise pek çok şubesi vardı.

20. yüzyılda sanayi hayatıyla ilgili nihai bir gelişme de çoğu Batı ülkesinde işçilerin örgütlenme ve toplu pazarlık haklarının artık tanınmış olmasıydı. İngiltere ve Almanya gibi bazı ülkelerde örgütlenmiş iş gücü, emek piyasasında önemli bir güç haline gelmişti.

Uluslararası Ekonomik İlişkiler

Savaş öncesinde küçük bir imparatorluk olan Japonya büyüdü ve önemli bir ekonomik güç haline geldi.

İkinci Dünya Savaşı da uluslararası ilişkilerde önemli değişimlere neden oldu Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki rekabet yerini iki yeni süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş olarak adlandırılan ekonomik, siyasi ve askeri rekabete bıraktı. Bu rekabetin sonucunda Avrupa, Doğu ve Batı olarak ikiye bölündü. **Doğu Bloku**, Sovyetler'in egemenliği altına girerken **demokratik Batı** ülkeleri politik ve ekonomik olarak ABD'ye bağlandı. Parti iktidara geldi. Böylece komünist blok Orta Avrupa'dan Asya'nın en doğu ucuna kadar yayıldı.

Avrupa iki dünya savaşı sonunda politik ve ekonomik hegemonyasını önemli ölçüde kaybetti. Komünist yönetimler serbest mal ve üretim faktörleri piyasalarına karşıydılar.

Sovyet sistemi etkisi altındaki bölgede ağır sanayinin teşvik edilmesi sonucu, sanayi ürünleri karşılığında Doğu Avrupa'nın tarım ürünleri ihracatına dayalı Avrupa'nın geleneksel iş bölümü son buldu.

İkinci Dünya Savaşı sömürgecilğe büyük bir darbe vurdu. 1960'ların ortalarına gelmeden Avrupalı sömürgeciler, Asya ve Afrika'daki tüm sömürgelerinin bağımsızlıklarını tanımak zorunda kaldılar.

****Sömürgelerin bağımsızlığını kazanması, yeni ulusların doğuşu ve Üçüncü Dünya milletlerinin modernleşme ve ekonomik gelişme çabaları, uluslararası ekonomik ilişkilerde Doğu-Batı çatışması yanında ekonomik açıdan gelişmişlerle gelişmemişlerin karşı karşıya geldiği Kuzey-Güney boyutunu ortaya çıkardı. Bu yeni iki grup arasında yapıcı iş birliğini geliştirmek için yeni uluslararası kuruluşlar doğdu.**

*****Japonya gibi sınırlı sayıda ülkede sanayinin gelişmesine ve bazı gelişmekte olan ülkelerdeki ithal ikamesi gayretlerine rağmen 1945'te hala dünya ekonomisi, sanayileşmiş Kuzey ve sanayileşmemiş Güney ülkeleri şeklinde ikiye bölünmüştü.**

****1960 ile 2000 arasında Doğu Asya'da, Kuzey Afrika'nın Müslüman ülkelerinde, Güneybatı ve Güney Asya'da sanayinin istihdam içindeki payı önemli ölçüde arttı.**

19. yüzyıl boyunca Avrupalı güçler Afrika ve Asya ülkelerine serbest ticaret politikalarını empoze etseler de, İngiltere dışında, kendileri korumacı politikaları sürdürdüler. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren zengin ülkeler ticaret rejimlerini giderek liberalleştirirken gelişmekte olan çevre ülkeler dışa kapalı kaldı.

****İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki 25 yılda dünya nüfusunun dörtte üçü dışa kapalı ekonomilerde yaşıyordu. İstisnalar Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya, Malezya, Japonya ve çoğu Güneydoğu Asya'da bulunan az sayıdaki ülke idi.**

1980'lerde ve özellikle de 1990'larda dünya ekonomisinde yeni bir globalleşme ve liberalleşme dalgası görüldü. 19. yüzyıldaki globalleşme, taşıma maliyetlerini düşürerek mal piyasalarını birbirine yaklaştıran teknolojik nedenlerden kaynaklanırken 20. yüzyılın sonundaki globalleşme ise daha çok politik bir temele dayanıyordu.

1989-1991 arasında Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku dağıldı. Çin 1978'de ekonomiyi serbestleştiren ve dış ticareti teşvik eden ekonomik bir reform programı başlattı.

IMF: (1944) Dünya para sistemindeki dalgalanmaları önlemek ve kısa dönemli ödemeler dengesi problemlerini çözmekle görevlidir.

Dünya Bankası: (1944) Günümüzde esas amacı yoksul ülkelerin kalkınması için gerekli teknik ve mali destekleri sağlamaktır.

Devlet ve Ekonomik Hayat

19. yüzyılda Klasik İktisatçıların etkisiyle hükümetler genellikle ekonomiye müdahalelerini bilinçli olarak önemli ölçüde sınırlamışlardı. 19. yüzyılda mahalli idareler tarafından sular idaresi, hava gazı ve benzeri teşebbüsler kurulup işletilmişti. Millî hükümetler 20. yüzyılda pek çok demiryolu inşa ettiler ya da daha önce kurulmuş olanları devletleştirme yoluna gittiler,

Yirminci yüzyılda ise devletin ekonomide rolünün artması kısmen iki dünya savaşının mali gereklerinden kaynaklanıyordu. Ancak bu sebeplerden yalnızca biriydi. Sovyetler Birliği'nde ve diğer Sovyet tipi ekonomilerde, hükümetler geniş kapsamlı bir ekonomik planlama ve kontrol sistemi ile ekonominin tüm sorumluluğunu üstlendi. Kamunun büyümesinin diğer bir nedeni olan transfer ödemeleri de 19. yüzyılın sonlarında doğdu fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar yaygınlaşmadı.

1880'lerde Almanya'da işçiler için zorunlu olarak hastalık ve kaza sigortası ile yaşlı ve sakatlar için emeklilik uygulaması başlatıldı. Kamu sektörünün büyümesinin istatistik ifadesi devlet harcamalarının artışıydı.

Ekonomik Planlama: Devletin iktisadi kaynakların dağılımını merkezi veya bölgesel birtakım kamu kuruluşları aracılığıyla düzenlemesidir.

Karma Ekonomi: Üretim araçlarının bir kısmı devlet, bir kısmı da özel kuruluşların mülkiyetindedir. Kaynakların tahsisi bakımından da ekonomik planlama kamu kesimi için emredici, özel kesim için ise tavsiye edici niteliktedir.

Refah Devleti: Düşük gelirli vatandaşları için eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlarda asgari standartları sağlama yükümlülüğünü üzerine alan devlettir.

Birinci Dünya Savaşı'nın Ekonomik Sonuçları

- Dünya tarımının ekonomik dengesinin bozulması
- Uluslararası ticaretin kesintiye uğraması
- Gemicilik faaliyetlerinin zarar görmesi
- Dış yatırım gelirlerinin gerilemesi

İngiltere, Fransa ve Almanya önemli ölçüde dış yatırımı olan ülkelerdi. İngilizler Alman Gemilerine karşı ambargo koymuştu.

Barışın Ekonomik Sonucu

Savaş sonrasının önemli problemleri, ekonomik milliyetçiliğin doğuşuyla parasal ve mali problemlerdi.

Yeni-merkantilizm: Günümüzde devletin ekonomik canlanmayı veya kalkınmayı sağlamak amacıyla ihracatı artırmak için dış ticarete müdahale etmesidir.

Savaş Borçlanmalarının Geri Ödenmesi ve Savaş Tazminatı Problemleri

1917'ye kadar İngiltere, müttefiklerin yürüttüğü savaşın en büyük finansman kaynağıydı. Bu yıla kadar İngiltere, müttefiklerine 4 milyar dolar borç vermişti. ABD savaşa girince savaşın finansmanında İngiltere'nin yerini aldı. Savaş sona erdiğinde müttefiklerin 20 milyar doları bulan toplam borcunun yarısı ABD'den alınmıştı.

Fransa ve İngiltere, Almanya'dan yalnız sivil şahıslara verilen zararları değil, müttefik hükümetlerin tüm savaş masraflarını da ödemesini istiyorlardı. Almanya'nın ödeyeceği tazminat miktarı 33 milyar dolar olarak belirlendi. Bu miktar Alman milli gelirinin iki katı civarındaydı. Almanya tazminat ödemesine 1919 Ağustos'unda başladı.

Avrupa ekonomilerinin zayıflığı ve uluslararası ekonominin kritik durumu nedeniyle Fransa, İngiltere ve diğer müttefik ülkelerin, ABD'ye olan borçlarını ödeyebilmeleri tazminat olarak alacakları miktarlara, Almanya'nın tazminat ödeme kapasitesi ise ödemelerini yapabileceği döviz ve altını elde edeceği ihracat fazlasına bağlıydı.

Fransa ve Belçika orduları 1923 Ocak ayında Ruhr bölgesini işgal ederek kömür madenleri ile demiryollarını kontrollerine aldılar ve Alman maden sahiplerini ve işçileri kömür teslim etmeye zorladılar.

15 Kasım 1923'te son resmi işlemde doların değişim kuru 4.2 trilyon marktı. Alman otoriteleri markın yerine 1 trilyon marka eşit olan yeni bir para birimi çıkardılar. Enflasyon Alman toplumunda derin yaralar açtı.

Amerikan sermayesinin özel yatırımlar şeklinde Almanya'ya akışını sağladı. Alman sanayii teknik olarak modernleşirken Alman hükümeti de tazminatları ödemek için gerekli döviz elde etti.

İngiltere'nin Altın Standardına Dönüşü

Savaş sonrası İngiltere'de ekonomik problemler büyüdü. İşsizliğe karşı başvurulan tedbir yoksulluk ödemeleriydi. Bu ödemeler bütçeye büyük yük getirmesine karşılık işsiz ailelerin desteklenmesinde yetersiz kaldı. Hükümetin bir başka uygulaması da bütçe harcamalarını kısmaktı. Bu ise ülkenin şiddetle ihtiyaç duyduğu kamu hizmetlerindeki genişleme ve modernleşmeden yoksun kalmasına neden oldu. İngiltere savaşın finansmanı için bir önlem olarak 1914'te altın standardını terk etmişti.

Altın Standardı: Para değerinin altın karşılığının yasa ile tespit edildiği ve milli paraların sabit bir kur üzerinden altın cinsinden tanımlandığı para sistemidir.

Çoğu İngiliz dış yatırımı altın ya da sterlin olarak yapılmış olduğundan daha düşük parite ile altın standardına dönmek, bu yatırımların önemli ölçüde değer kaybetmesine neden olacaktı.

**1925'te İngiltere savaş öncesi parite ile altın standardına döndü. İngiliz sanayiinin rekabet gücünü zayıflatmamak için ücretlerin %10 civarında düşürülmesi gerekli oldu.

Büyük Bunalım

Savaştan çok daha güçlü olarak çıkan ABD, ekonomik olarak net borç alan bir ülke iken net borç veren bir ülke durumuna geldi. 1928 yılı ortalarında Amerikan bankaları ve yatırımcıları, yabancı tahvil almaktan vazgeçerek mali fonlarını New York borsasında değerlendirmeye başlayınca borsada hızlı bir yükselme oldu. Bu spekülatif hareketten yararlanmak isteyenler, kredi ile hisse senedi alma yarışına girdiler. 1929 yılı ortalarına gelmeden Avrupa,

Amerikan yatırımlarının kesilmesinin sancısını hissetmeye başladı. Amerikan ekonomisinde de genişleme durmuştu. Nitekim ABD'nin gayrisafi milli hasılası 1929'un ilk çeyreğinde en yüksek noktasına ulaştı ve daha sonra düşmeye başladı. Avrupa'da pek çok ülke bunalımın eşiğindedi. 1929 Ekim'inde New York borsasında yaşanan kriz hisse senedi fiyatlarının düşmesine neden oldu.

Borsa krizi depresyonun sebebi değildi, fakat depresyonun açık bir işaretiydi. 1931 Mayıs'ında Viyana'da, Orta Avrupa'nın en büyük ve önemli bankalarından biri ödemelerini durdurdu. Panik Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Polonya ve özellikle de Almanya'yı etkisi altına aldı.

Panik İngiltere'ye sıçradı ve 21 Eylül'de Merkez Bankası altın ödemelerini durdurdu. 1931'de pek çok Latin Amerika ülkesi döviz kontrollerini devreye soktu. 1931 Eylül'ü ile 1932 Nisan'ı arasında 24 ülke altın standardını terk etti..

Bunalımın Nedeni ve Sonuçları

-1929 krizini başlatan ülke ABD oldu. Fakat krizin yayılmasında uluslararası sorumluluk da söz konusuydu. Bazılarına göre sebep, başta ABD olmak üzere sanayi ekonomilerindeki para arzında görülen büyük düşme idi. Diğerlerine göre tüketim ve yatırım harcamalarındaki otonom bir düşüş ekonomileri bunalıma götürmüştü. Diğer bazılarına göre ise bunalımın nedenleri tarımda daha önce başlayan bir daralma, Üçüncü Dünya ülkelerinin temel malları için istikrarsız bir pazara aşırı şekilde bağımlılığı ve dünya altın stoklarının kıtlığı ya da dengesiz dağılımıydı. Uzlaşmacı bir yaklaşımla parasal ve para dışı faktörlerin bir araya gelmeleriyle bunalımın doğduğu ve olayın sebeplerinin Birinci Dünya Savaşı'na kadar götürülebileceği söylenebilir. Altın standardından vazgeçilmesi, uluslararası ticaretin büyük ölçüde kesintiye uğraması ve 1920 sonlarının milliyetçi ekonomik politikaları da bunalımın göstergeleridir.

Krizin kaynağı konusunda ihtilaf varsa da onun şiddetinin ve uzun sürmesinin nedenleri üzerinde uyuşma vardır: Bu neden İngiltere ve ABD'nin politikalarının farklılığı idi.

Savaşın sonra İngiltere böyle bir liderlik rolünü oynayabilecek durumda değildi. ABD ise bu rolü üstlenmeye isteksizdi. Eğer ABD daha açık politikalar izleseydi, bunalım daha kısa süreli ve hafif olabilirdi. Kriz sonrasında döviz rezervlerinin korunması, ithalat talebinin kısılması ve sermaye kaçışının önlenmesi amacıyla uluslararası sermaye hareketlerine 1980'lere kadar devam edecek olan sınırlamalar getirildi. Bu politikanın uygulama araçları ise döviz kontrolleri ile ithalat kotaları oldu.

Bunalımın uzun dönemdeki en önemli sonucu ise, ekonomide devletin rolünün artması ve Üçüncü Dünya ülkelerinde ithal ikamesine dönük sanayilerin geliştirilmesi çabaları oldu.

İkinci Dünya Savaşı ve Dünya Ekonomisinin Yeniden İnşası

1930'ların parasal ve mali kargaşasında pek çok ülke **döviz kontrolü** uygulamaya başlamıştı:

Döviz Kontrolü: Ödemeler sıkıntısı çeken ülkelerde dış ticaretin ve sermaye transferlerinde dövizin alım ve satımının belirli kısıtlamalara tabi olmasıdır. Kıtlıkların çaresi ise Kuzey ve Güney Amerika'da bulunuyordu. Fakat bunların satın alınabilmesi için dolar gerekiyordu ve Avrupa'daki en büyük kıtlık ise dolar kıtlığıydı. Problemin çözümünü **Marshall Planı** çerçevesinde Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) aracılığıyla Avrupa'ya akan yardımlar sağladı.

Marshall Planı: 1947 yılında ABD dışişleri Bakanı George Marshall'ın Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada temelleri atılan ve Avrupa'da savaşın zarar gören ülkelerin ekonomilerinin ayağa kalkması için tek taraflı olarak yapılan yardımları kapsayan programın adıdır.

Avrupa'ya 1947 sonu ile 1952 başları arasında ABD'den borç ve hibe şeklinde fiilen yapılan yardım 13 milyar dolar oldu. Programın uygulanmaya başladığı ilk yılda bu malların üçte biri yiyecek, **yem ve gübreydi**. Daha sonra ağırlık Avrupa sanayilerinin yeniden kurulmasını sağlayacak sermaye mallarına, ham maddelere ve yakıta kaydı.

Marshall Planı 1952'de sona erdi. Plan sayesinde Batı Avrupa'nın ekonomik canlanması başarıldı ve ekonomik gelişmeleri teşvik edecek yeni kurumlar oluşturuldu.

Bu kurumlar arasında en önemlisi **Avrupa Ödemeler Birliği (EPU)** idi.

Savaş sonrası ticaretin gelişmesinin ana engeli döviz, özellikle de dolar kıtlığı ve dolayısıyla ticaretin iki ülke arasında karşılıklı olarak dengelenmesinin yarattığı zorluklardı. 1950'de kurulan EPU, OEEC ülkeleri arasında ticaretin çok taraflı dengelenmesini sağlayarak bu ülkelerin birbirlerine ihracatlarını artırmalarına ve ABD'ye ve diğer ülkelere bağımlılıklarını azaltmalarına imkân verdi.

EPU'nun kurulmasından sonraki 20 yıl içinde dünya ticareti yıllık olarak %8 büyüdü. Bu oranlar 1860'larda ticaret anlaşmalarından sonraki birkaç yıl bir yana bırakılırsa tarihteki en yüksek oranlardı. EPU o denli başarılı oldu ki, 1958'de OEEC ülkeleri paralarının konvertibilitesini yeniden kurabildiler. 1961'de OEEC, ABD ve Kanada'yı ve daha sonra da Japonya ve Avustralya'yı içine alarak Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) şekline dönüştü

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü: Amacı ileri sanayi ülkelerinin az gelişmiş ülkelere yardımlarını koordine etmek, makro ekonomik politikalar üzerinde uzlaşma imkânları aramaktır.

Avrupa ekonomisinin bir mucize olarak adlandırılan bu yeniden inşasında rol oynayan ilk önemli faktör **Amerikan yardımlarıydı**. Diğer önemli bir faktör, **hükümetlerin yapıcı tutum ve rolleriydi**.

Ekonomik Mucize: İkinci Dünya Savaşı'nda yıkıma uğrayan Avrupa ülkelerinin Marshall Planı'nın da katkısıyla 10 yıl içinde ekonomilerini yeniden inşa etmeleridir.

**Uzun dönemde Avrupa'nın beşeri sermaye gücü de önemliydi.

20. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

Dünya Ekonomisinin Performansı

20. yüzyılın ikinci yarısı dünya ekonomisinin geçmişte gösterdiği en yüksek ekonomik performansa şahit oldu. 1950 ile 1998 arasında yılda %3.9 büyüyen dünya gayrisafi hasılası 6'ya katlandı.

Yabancı sermayenin Afrika, Asya (Japonya hariç) ve Latin Amerika gibi yoksul bölgelere akışı 20. yüzyılın ilk yarısına göre çok hızlı bir şekilde artmıştır.

Uluslararası göç hareketleri yeniden hız kazanmıştır. 1949'a kadar Batı Avrupa göç veren bir bölge iken 1950'den sonra bu durum tersine dönmüştür. 1950 ile 1998 arasında Batı Avrupa ülkelerine 20; ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya 34 milyon insan göç etmiştir. Kişi başına gelirlerin ortalama olarak yılda %2.9 oranında arttığı 1950-1973 dönemi, dünya ekonomisinin en yüksek büyüme performansını gösterdiği dönem oldu.

Bir bütün olarak sanayileşmiş ülkelerde (OEEC ülkeleri, ABD, Kanada ve Japonya) çalışan kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla 1950'den 1973'e kadar her yıl ortalama %4.5 civarında arttı. Sanayileşmiş ülkeler arasında ABD, Kanada ve İngiltere gibi savaş sonunda en yüksek kişi başına gelir düzeyine sahip ülkelere göre Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi kişi başına geliri daha düşük ülkeler, daha yüksek bir büyüme hızı gerçekleştirdiler.

1950-1973 döneminde en yoksul (Afrika) ve en zengin (Kuzey Amerika) bölge arasındaki kişi başına gelir düzeyi farkı 15:1'den 13:1'e inmiştir.

1973'ten yüzyılın sonuna kadar devam eden ve neoliberal düzenin uygulandığı yıllar dünya ekonomisinin ikinci en iyi ekonomik performans dönemidir.

En zengin ve en yoksul bölge arasındaki kişi başına gelir düzeyi farkı 1973-1998 döneminde 13:1'den 19:1'e kadar yükselmiştir.

20. Yüzyılın Sonunda Dünya Ekonomisinin Genel Görünümü 1998 yılı itibariyle dünya ekonomisinin 34 gelişmiş ekonomisi (ABD, Kanada, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Batı Avrupa ülkeleri) dünya üretiminin yarı- dan fazlasını (%53.4) gerçekleştirirler.

1973 sonrasında önemli bir nispi kötüleşme söz konusudur. 1973-1998 döneminde kişi başına gelirlerin %1.1 düzeyinde düştüğü eski Sovyetler Birliği'nin yerini alan ülkelerde ekonomik durum daha da kötüleşmiştir.

Dünya Ekonomisini Sarsan Şoklar

1- İlk şok 1970'lerde hızla yükselen enflasyondan, uluslararası para düzeninin çöküşünden ve OPEC'in ham petrol fiyatlarını 3-4 katına yükseltmesinden kaynaklanmış ve özellikle de gelişmiş ülke ekonomilerini önemli ölçüde etkilemiştir.

2- İkinci şokun nedeni 1980'lerin başlarında Latin Amerika ekonomilerini sarsan borç kriziydi.

3- Üçüncü şok 1990'larda Japon senetlerinin fiyatlarının düşmesinin dünyanın bu en dinamik ekonomisinde yarattığı deflasyonist etkiden doğmuştu.

4- Sonuncu şoka ise 1991'de Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki Sovyet kontrolünün son bulması, COMECON ticaret anlaşmalarının geçerliğini yitirmesi, Varşova Paktı'nın dağılması ve yı- kılan Sovyetler Birliği'nin yerine 15 ayrı devletin kurulması neden olmuştu.

*20. yüzyılda dış ticarete devletlerin uyguladığı korumacı politikalar Yeni-Merkantilizm dir.

*Refah devleti, Karma Ekonomi ye daha yakındı

